

195507
689946
PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR

Arheologia Biblică

întocmită în vederea programei analitice din 1902 pentru Seminarul și
a Adresei cu No. 3168/1903 a Casei Școalelor

DE

Dr. CONSTANTIN CHIRICESCU

Profesor la BCU Cluj Central University Library Cluj Facultatea de Teologie din București și la
Seminariul „Nifon Mitropolitul”

EDIȚIA IV

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201603187

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „RĂSARITUL”
STRADA SF-ȚII APOSTOLI No. 22-a

1923

LEI 12.

PUBLIKAȚIUNILE CASSEI ȘCOALELOR

Arheologia Biblică

Intocmită în vederea programei analitice din 1902 pentru Seminarul și
a Adresei cu No. 3168/1903 a Cassei Școalelor

DE

Dr. CONSTANTIN CHIRICESCU

Profesor la Facultatea de Teologie din București și la
Seminarul „Nifon Mitropolitul”

EDIȚIA IV

BUCUREȘTI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „RĂSĂRITUL”
STRADA SF-ȚII APOSTOLI No. 22-a

1923

Bibl. Univ. Cluj.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ARHEOLOGIA BIBLICĂ

ARHEOLOGIA BIBLICĂ

§. 1. Definițiunea arheologiei biblice.

Prin *arheologie*, îndeobște, se înțelege descrierea sau vorbirea științifică despre cele privitoare la starea naturală, socială, culturală și religioasă a popoarelor lumii vechi.

Dacă *arheologia* se ocupă de starea naturală, socială, culturală și religioasă numai a unui popor, sau și a mai multor popoare din cele din vechime, se numește *arheologie specială*.

În acest din urmă caz, dacă *arheologia* ia în privire popoarele vechi, amintite în Biblie, atunci ea se numește *arheologie biblică*, și face parte din științele cari înlesnesc studiul teologiei exegetice, care are de scop să cerceteze, să cunoască și să expună istoria originii religiunii creștine sau istoria revelațiunii religiunii creștine, în baza Sfintei Scripturi.

Dintre toate popoarele amintite în Biblie, acela care a jucat un rol însemnat, dela Moise și până la Hristos, atât din cauza cultului dumnezeesc, cât și din cauza influenței religioase morale ce a avut asupra celorlalte popoare, este poporul israelitean sau poporul evreu.

Acest popor fiind, cu deosebire, obiectul *arheologiei biblice*, putem defini studiul nostru

astfel: *Arheologia biblică este știința care se ocupă cu descrierea stărei naturale, sociale, culturale și religioase a poporului evreu.* Sau, mai pe scurt: *Arheologia biblică este știința care se ocupă cu anticitățile poporului evreu.*

§. 2. Importanța arheologiei biblice.

Pentru a putea cerceta, cunoaște și expune istoria originii religiunii creștine sau istoria descoperirii religiunii creștine, avem neapărată trebuință de a cunoaște bine Sfânta Scriptură. Dar înțelegerea acesteea este însoțită de felurite greutăți. Mare parte din scrierile biblice sunt din timpurile prunciei neamului omenesc, când abia se începuse a se pune bazele culturii. Literatura biblică își are începutul în sânul poporului evreu, care este obiectul de căpetenie al vechei literaturi biblice, în toate privințele. Scriitorii biblici au avut în vedere pe contemporanii lor. Ideile, modul de cugetare și expunere al scriitorilor vechi, se deosebesc de ale noastre, și scrierile lor nu se pot pricepe cu ușurință de către cititori din alte țări, din alte timpuri, de alte limbi, de altă cultură și cu alte deprinderi. Sfânta Scriptură, ca colecțiune de scrieri îndeajuns de vechi, nu se poate înțelege ușor fără de lumina pe care o dă și *arheologia biblică*, care ne pune la îndemână deslușirile trebuincioase cu privire la țara în care s'au scris documentele biblice, la modul de trai al poporului acelei țări, la ideile și obiceiurile lui, la împrejurările locale, la instituțiuni, etc. Autorii biblici întrebuițează anume icoane și asemănări pentru exprimarea gândurilor. Cheea

înțelesului lor ne-o procură *arheologia biblică*. Cu un cuvânt, *arheologia biblică*, prin expunerea anticităților poporului evreu, înlesnește considerabil cunoașterea sensului Sfintei Scripturi. *Deci, importanța ei este mare.*

(Mai departe ne vom ocupa numai de anticitățile casnice, politice și bisericești ale poporului israelitean, dar numai în măsura dictată de programa analitică din 1902 pentru Seminarii)

PARTEA I.

ANTICITĂȚI CASNICE

Cap. I. Locuințele.

§. 3. Primele locuințe. Colibi, bordeie și corturi.

Dintru început oamenii n'au locuit în case, căci le lipsea experiența și nu cunoșteau meșteșugul de a le construi și mobilă. De aceea ei au trebuit să se mulțamească cu adăposturile naturale pe cari le oferia natura în sânul căreia trăiau. *Umbra copacilor* îi puneau la adăpost de arșița soarelui; iar *peșterile, vizuinile*, sau și *crăpăturile din stânci*, îi ocrotiau împotriva frigului și a vremii rele, mai ales că, în orient, aproape peste tot, peșterile nu sunt umede, și, afară de aceasta, iarna sunt călduroase; iar vara, răcoroase.

Dar din cauza că pământul nu oferia în toate părțile astfel de adăpostiri naturale pentru oameni, aceștia au fost nevoiți să se gândească a-și face locuințe artificiale, care să-i apere de intemperii, adică de turburările aerului, de schimbarea vremii, de viscole, vijelii, vifor, furtună.

Luând învăț dela foloasele ce le aducea umbra copacilor, oamenii au venit la ideea de a înfige lemne în pământ, a le împleti cu nuele ori creci de copac și a le acoperi cu verdeață. Cu chipul acesta oamenii au ajuns să aibă locuințe artificiale numite *colibi*.

Spre a avea locuințe și mai practice, și spre a fi și mai la adăpost de intemperii, oamenii, luând model dela peșteri, vizuini și crăpăturile din stânci, au făcut săpături în pământ, pentru colibi, pe cari le-au acoperit cu coji de copaci, cu pământ sau cu lespezi, și așa au ajuns să locuiască în *bordee*.

Colibele și bordeele aveau neajunsul, că nu prea corespundeau vieții nomade a acelor cari, în vechime, nu aveau locuințe stabile; și de aceștia erau cei mai mulți. A transporta o colibă sau un bordei din loc în loc, era de trebuință, dar în acelaș timp și greu. Pe lângă aceasta nu fie unde se găsea material pentru construirea convenabilă a vre unei colibi sau a vre unui bordei. Acest însemnat neajuns a învățat pe oameni să-și facă *corturi*. Dupe Sfânta Scriptură acel care a inventat corturile este Iabal (Facere [Geneză] 4, 20).

Corturile se construiau așa: se bătea în pământ un par sau mai mulți și se acoperiau mai întâi cu pei, iar mai târziu cu țesături groase de păr, de lână, sau de altă materie. Dacă pentru facerea cortului se întrebuițau mai mulți pari—de regulă șapte sau nouă—aceștia se înfigeau în pământ în trei șiruri, căutându-se ca unul, și anume cel din mijlocul șirului de mijloc, să fie mai înalt decât ceilalți. Acești pari se acopereau.

Corturile mici aveau formă rotundă; cele mai mari, lungăreață, împărțită în trei despărțituri. În prima despărțitură se țineau animale plăpânde, ca: miei, iezi, viței; în a doua locuiau bărbații, în a treia, numită cuba, femei și prunci. Dacă se întâmpla ca — la cei săraci — corturile să aibă numai două despărțituri, în prima ședeau amintitele animale plăpânde și bărbați, în a doua, femei și prunci.

Cei cu dare de mână împodobiau corturile cu covoare, pături și perini. Covoarele le așterneau pe jos; păturile și perinile serviau ca așternut pentru dormit. Tot în cort se țineau și vasele pentru bucătărie și menagiu, masă scundă și rotundă, candelă și râșniță. Focul se făcea deadreptul pe pământ. Hainele, armele se țineau aninate în vre un par, în cort.

Căpeteniile triburilor și cei cu dare de mână aveau corturi deosebite pentru femei, corturi deosebite pentru slugi și pentru alte trebuințe.

După ce Israiliții au ocupat Canaanul, nu mai locuiau prin peșteri și vizuini. Se ascundeau în ele numai în cazuri de războiu, precum a făcut, bunioară, David. De ordinar în ele se îngropau cei morți. Multe serviau ca ascunzători pentru hoși.

Colibile, bordeele și corturile s'au întrebuintat și după ce oamenii au venit la ideea de a-și face case; ca și azi.

§. 4. Casele.

Evreii, ca și alte popoare, prin *casă* înțelegeau *locuința* și *familia*, fie aceasta compusă numai din persoane înrudite, fie compusă și

din alte persoane neînrudite cu familia, dar stând la un loc cu ea, în virtutea unor anume îndatoriri, ce aveau de îndeplinit pe lângă acea familie. Prin cuvântul *casă* se înțelegea și *templul*.

Aici ne vom ocupa de *casă* ca *locuință* ome-nească.

Când s'a început a se face case de locuit, se întrebuița materialul ce se găsea în localitate, dupe împrejurări și dupe starea materială a celui ce voia să-și facă *casă*.

Ca material se întrebuița lemnul, ori cărămida uscată la soare. După deluviu se întrebuița și cărămidă arsă în foc. Pe timpul lui Moise se făceau și case de peatră. Cei bogați întrebuițau peatră cioplită și marmură. Pentru cimentarea cărămizilor sau petrilor în construcțiune se întrebuița mortar făcut din pământ, var sau ghips, uneori i se da și altă culoare deschisă.

Pardoseala, tocurile, ușile, ferestrele se făceau de ordinar din lemn de sicomor, uneori din lemn de maslin, chiparos, cedru, santal.

Acoperișul casei se făcea din lemn, peste care se turna un fel de beton compus din var, petriș, cărbuni ori ghips, toate acestea amestecate în apă. Betonul acesta se bătea bine; din cauza razelor solare se întăria în așa fel, că nu mai putea străbate apa prin el spre a primejdui clădirea. Betonul acesta se făcea și numai din pământ, dar care oricât se bătea, nu ținea, se desfăcea, așa încât de multe ori pe acoperământul casei putea să crească verdeața.

Acoperișul avea suprafață plană; totuși, spre

a se înlesni scurgerea apei, era puțin înclinat, ori dela mijloc, ori din vre o lature. Pe acoperemânt se întindea bumbac și in ca să se usuce. Pe el se făceau colibi și corturi. Cei ai casei se suiau pe acoperemânt ca să respire aer curat, să dea de veste despre ceva¹⁾, să priviască, să se jeliască în auzul tuturor, să doarmă acolo în timpul nopților de vară. Pentru ca cei ce se urcau pe casă, să nu cadă cumva, de jur împrejurul acoperișului se fixa parmaclâc (balustradă) scund, de lemn sau de zid.

Dacă pe acoperișul casei se făcea și vre o chilie, precum se obișnuia, aceasta era provăzută cu două uși: prin una se intra în aceea chilie prin o scară așezată în interiorul casei, — scară ce servia pentru urcarea pe acoperiș; iar prin cea de-a doua se eșia din chilie pe acoperișul casei. În această chilie se făceau rugăciuni, se petrecea în meditațiuni, se jelia, se întrețineau convorbiri intime, se primiau musafiri, se transportau și se îngrijeau cei bolnavi ai casei, și, dacă muriau, acolo era locul unde se țineau cadavrele până la vremea înmormântărei.

Astfel erau mai toate casele, având numai un cat. Palatul regal, casele bogaților, clădirile publice aveau caturi mai multe și erau construite mai din belșug și mai comode. Așa, forma unei case de om bogat era patruunghiulară, dispusă în așa fel ca, în interior, între cele patru laturi ale casei, să fie curtea, care

1) Știindu-se această înțelegem ce fel de case a avut în vedere Mântuitorul Hristos când a zis: „Nimic nu este acoperit, care nu se va descoperi.. ce ați grăit la ureche în camere, se va propovedui deasupra caselor” (Luca 12, 2-3).

era pardosită câte o dată și cu marmură, avea plantațiuni, la mijloc fântână, uneori și bae. De jur împrejurul curței erau galerii deschise, sprijinite de coloane și de arcade. Dacă în curte și în galeriile ei se întrunia lume multă ca să asiste la actul circumciziunii, sau la vre o nuntă, etc., se întindea deasupra o pânzătură, cu scopul de a apăra asistența de razele soarelui¹⁾.

Intrarea era printr'o ușă făcută în fațada principală a casei, unde ședea un portar sau o portăreasă. Prin această ușă intrai în tindă, care slujia și de cameră de așteptare. De aici, printr'o altă ușă, intrai în curte. Tot din tindă începea scara prin care puteai merge pe acoperișul casei.

Casa se compunea din mai multe camere. Cele din partea dinapoi a casei erau rezervate pentru femei. Alții aveau clădiri anume pentru locuința femeilor.

Interiorul camerilor adeseori era căptușit cu table de lemn, împodobite cu decoruri de aur, argint, fildeș. Casa fiind construită în astfel de condițiuni, avea și pardoseală deosebită, compusă din un fel de ciment din ghips, sau de cărămizi arse, sau de marmură.

Ușile camerilor erau din spre curtea încungiu-rată de casă. Mecanismul de închidere era sim-

1) Intr'o curte ca aceasta a unei case se afla Domnul Hristos, încungiu-rat de multă lume, când, oarecarii voind să aducă înaintea Lui pe un slăbănog ca să-l vindece, n'au putut să răsbată înăuntru, din cauza mulțimei. Atunci s'au suit pe acoperemântul casei și, printre cărămizi au pogorit pe slăbănog cu patul înaintea lui Isus. Cărămizile de cari vorbește evangelistul (compară Luca 5, 18—19), sunt de înțele acelea din cari era format zidul cel scund, fixat de jur împrejurul acoperemântului casei, ca să nu cadă cumva cei cari s'ar sui pe un asemenea acoperemânt.

plu: printr' o mică deschizătură în uşă se introducea o chee îngustă, de fer, de aramă sau de lemn, dispusă în așa fel ca să poată intra cu vârful de dinainte în vre una din creștăturile unui lemn interior, ce servia drept zăvor pentru încuiarea ori descuiarea ușei.

Deasupra ușilor, ca și deasupra porții casei, Evreii făceau ornamentațiuni, în cari scriau înscricțiuni luate din Biblie, precum fac și azi Israiliții în *mezuzah-ul* pe care îl fixează în tocul ușei.

La case mari se rezerva câte o cameră mare, care n'avea nici uşă, nici părete în partea din spre curte. Podul se susținea de coloanele galeriilor. Intr' o astfel de cameră a fost judecat Domnul Iisus Hristos de către Pilat, în divan, dimineața, și Iudeii n'au intrat în divan, ca să nu se spurce, căci îndeseara acelei zile, Vineri, aveau să mănânce Paștile (Ioan 18,20). Au putut să nu se spurce, căci ședeau în curte, de unde vedeau și auziau cele ce se petreceau în divan, și puteau să răspundă la întrebările ce făcea Pilat.

Multe case aveau grădini în partea dinapoi.

Dintre ferestre — toate prevăzute cu gratii de lemn, fie pentru a întreține răcoarea în casă, fie că giamurile erau foarte scumpe — unele erau spre uliță, altele spre curte; ferestrele din apartamentul femeilor erau spre grădină. La ferestre se puneau perdele.

Ca mobilă se întrebuințau, dintru început, lucrurile și obiectele ce formau mobila din corturi. Tot astfel și obiectele de menagiu și cuhnie. Mai târziu obiectele din casă s'au înmulțit, au devenit mai de valoare și luxoase. S'au intro-

dus divanuri și paturi împodobite cu aur, argint și fildeș. Pe jos așterneau unii covoare foarte scumpe, din care cauză, cei ce voiau să intre în casă, își lăseau încălțăminteaf afară. Vasele de mâncare și beutură se făceau și de aur și de argint, în cele mai variate forme. În casă erau și oglinzi, dar nu de sticlă, ci de metal poleit.

Cei bogați aveau nu numai camere de locuit vara și camere de locuit iarna, ci chiar case de vară și case de iarnă. Atât camerile ori casele de vară, cât și camerile ori casele de iarnă erau construite și dispuse dupe cerințele anotimpului: cu fața spre nord sau spre sud, înalte sau scunde, spațioase sau mai mici, etc. Uneori se făcea și câte o fântână în mijlocul casei, spre a întreține răcoare permanentă. Sobe nu se făceau. Dacă cumva era prea răcoare și căldura soarelui nu era îndeajuns, atunci se făcea foc sau se puneau cărbuni aprinși pe un anume vas.

Palestina, în timpul iernei, e bătuită foarte simțitor de vijelii cu fulgere, tunete și trăsnete, de ploi abundente, de rupturi de nouri, de inundațiuni, etc. De aceea, pentru siguranța caselor, ca să nu se surpe, se făceau temelii tari; mai ales în colțurile casei se puneau petri mari și puternice pentru mai sigura îmbinare a pereților. Acestea erau petrele din capătul unghiurilor.

Punerea temeliei și inaugurarea casei era însoțită de cântece și strigări de bucurie.

Cap. II. Nutrimentul.

§. 5. Cultivarea pământului.

Dumnezeu a creiat pe om și *l-a pus în grădina Eden ca să o lucreze și să o păziască*. După ce omul a căzut în păcat, Dumnezeu i-a zis că, *întru sudoarea feței sale să mănânce pâine*, până se va întoarce în pământul din care fusese luat. Pentru aceea, dintre fiii lui Adam, Cain a început să lucreze pământul, iar Avel (Abel) a început să se ocupe cu creșterea vitelor. Cu chipul acesta s'a făcut început agriculturii și creșterii vitelor, — mijloace pentru agonisirea celor trebuincioase pentru trai, mijloace prin cari omul a putut începe și înainta din ce în ce în cultură.

Dintre început oamenii duceau viață nomadă, ocupându-se cu creșterea vitelor; totuși, când împrejurările le permiteau, se ocupau și de cultivarea pământului.

În special Evreii, fiind în Egipt, se ocupau, ca și strămoșii lor, și cu una și cu alta. După ocuparea Canaanului, agricultura, pusă de Moise sub ocrotirea legilor, a fost privită ca una din temeliiile statului israelitean. Legea mozaică cuprinde prescripțiuni privitoare la dreptul de a posedea pământ, la dreptul de moștenire, la dreptul și condițiunile de vindere.

Dela mic până la mare se ocupau cu agricultura. Pentru diferitele feluri de semințe se alegea terenul cel propriu, care se hotărnicia prin mejdine, se îngrădia, căutându-se a se face cât mai propriu pentru diferitele culturi, prin îngrășare, prin canalizări și apeducte, prin facere de terase, precum cerea așezarea terenului.

Pregătirea terenului pentru sămănare, și sămănarea, se făcea spre sfârșitul lunii Octombrie și în Noembrie, pentru unele semințe. Pentru altele, lucrul se continua și în Ianuarie și în Februarie.

Pământul se făcea propriu pentru sămănat, dintru început, cu unelte de lemn, mai pe urmă cu sapa și plugul.

Plugul la început se făcea din lemn. Mai târziu i s'a făcut talpa de fer și i s'a adaus două coarne, sau și numai unul, spre a fi îndreptat dupe trebuință. Rățile se s'au inventat târziu. De aceea, acel care, în timpul aratului, ținea plugul de coarne, trebuia să se uite neîncetat la plug, spre a face arătura cum se cade. De n'ar fi făcut așa, brazdele ieșeau strâmbe și printre ele rămâneau părți neurate. De aici vine cuvântul Mântuitorului: „Nimenea puind mâna sa pe plug și uitându-se îndărât, nu este îndreptat întru împărăția lui Dumnezeu“ (Luca 9, 62).

Dacă plugul se încărcă de pământ, se curăția cu ajutorul oticului, care, la un capăt avea un fer lat pentru rânit pământul depus pe plug, iar la altul avea un fer ascuțit, care se întrebuința pentru îmboldirea sau mânărea animalelor la plug.

Plugul era tras de boi, vaci și asini, câte doi, doi.

După ce se brăzda pământul, se sămăna grâu, orz, mei, linte, bob, castraveți, in, etc. Toate acestea se acoperiau cu pământ prin ajutorul grabei.

După cum la jug nu se puneau animale de soiuri diferite, tot asemenea și ogorul nu se semăna cu două feluri de semănță.

Semănăturile începând a răsări și crește, erau păzite de oameni anume, dar cari, totuși, nu oprimau pe călători de a smulge spice, când erau în copt, spre a-și astâmpăra foamea.

Seceratul începea de prin Aprilie. De rămăneea vre un cot nesecerat, sau spice pe locul unde se secerasese, acestea erau ale celor săraci.

Snopii se așezau în clăi, până la vremea treeratului, când snopii se aduceau la arie, fie cu brațele, fie cu vitele, fie cu carăle.

Aria se făcea chiar pe ogor, pe un loc mai înalt, unde vântul adîind mai cu putere, pleava se putea alege mai cu ușurință.

Scoaterea semințelor din pae sau din teci se făcea, bătându-se cu ramuri de copaci, potrivite pentru asemenea lucru. Acest mod de a alege semințele a rămas și după ce a început a se treera, fie cu vite, fie cu anume mașini (barcanim, morag haruș, agalah).

Boabele de grâu, de orz, etc., după ce se vînturau, se ciuruiau, apoi se puneau în gropi anume făcute în pămînt și astupate în așa fel ca să nu se cunoască.

Paele ce nu trebuiau, se ardeau împreună cu pleava.

§. 6. Horticultura și apicultura.

1. Evreii se ocupau mult de cultivarea viei. Cu vinul făceau un negoș însemnat cu streinătatea.

Via se planta pe locuri înalte, se îngrădia de jur împrejur, spre a fi ferită de animale stricătoare; în mijloc se construia un turn de pază și se făcea și teasc de peatră, sau scobit în

vre o stâncă, având în partea de jos o mică deschizătură pentru scurgerea mustului, când se tescuiau strugurii. Via se curăța și se săpa.

Chiar și acum în Palestina se fac struguri așa de mari, încât un om singur nu e în stare să ducă un strugur fără a'l vătăma.

Vișele, mai ales cele ce se anină de copaci, creșteau atât de înalte și de groase, încât din ele se puteau face trepte, stâlpi, etc.

Viile se culegeau în Septembrie, în mijlocul unei veselii generale, însoțită de cântece și de strigăte de bucurie.

Mustul se întrebuința în trei chipuri: ori se bea proaspăt, ori se ferbea spre a se dobândi un fel de sirop, ori era lăsat să fermenteze. După fermentare se scotea de pe drojzii și se puneau în foi sau în urcioare.

— Aceea ce mai rămânea în vie, după cules, era partea celor săraci.

Din cea mai adâncă vechime se cultivau în grădini: pomi și legume. Sfânta Scriptură ne arată pe Evrei ca destul de doritori ca să aibă grădini frumoase și cu tot felul de roduri.

Obicinuit, grădinile cu pomi și legume erau la un loc cu viile, dar și deosebit. Și într'un caz și într'altul ele erau aproape de casă. Se căuta ca în apropierea lor să fie vre un râu; sau de nu se putea, se căuta a fi apă în permanență, adusă din vre un izvor.

În grădini se cultiva maslinul, smochinul, sicomorul, rodiul, balsamul, finicul, terebintul, migdalul, etc.

Iar ca legume se cultiva tot felul: bob, linte, castraveți, pepeni și altele.

Grădinile se cultivau nu numai pentru poame,

legume și alte foloase, ce se puteau agonisi din lemnul copacilor sau din seva lor, ci se cultivau și pentru a dobândi umbră și aer curat și răcoritor. Ele erau locul unde adeseori se făceau rugăciuni. Ele erau atât de plăcute Evreilor, încât doriau să fie îngropați, după moarte, în ele, pentru care cuvânt să și săpau în ele mormânturi.

2. Nu mai puțin Iudeii se ocupau și cu apicultura, și făceau cu mierea un negoț însemnat.

Albinele trăiau ori în stupi făcuți din pământ amestecat cu pae, ori în arbori scorburoși, ori în crăpături de stânci.

Cuvântul *miere* se întrebuințează în Sfânta Scriptură în trei înțelesuri: *a)* mierea propriu zis sau mierea dela albine; *b)* mierea ce se prepară din struguri prin fierberea mustului, sau din sucii finicelor ori curmalelor (vin de curmale), și *c)* mierea sălbatecă cu care se hrănea, bunioară, Sfântul Ioan Botezătorul: un fel de miere produsă din sucii dulci secretați, din cauza căldurii, de creștele unor arbori.

§. 7. Animalele, vânatul și pescuitul.

1. Precum mai înainte așa și după așezarea în Canaan, Evreii se ocupau cu creșterea animalelor, îndeosebi a oilor și caprelor: cele dintâi pe cari omul le-a putut domestici.

De turme vedeau stăpânii, casnicii lor și streinii din casa lor. Ziua, oile și caprele se țineau libere; iar noaptea, închise în țarcuri. Ele erau mănate și priveghiate de păstori. Aceștia purtau traistă, în care își țineau hrana. Aveau bătă cio-bănească și praștie. Păstorii erau întovărășiți de câni, pe cafi, la trebuință, îi asmuțeau asupra

hiarelor. Cei cu dare de mână puneau peste cio-bani un supraveghetor.

Pentru încredințarea că toate oile și caprele sunt în ființă, ele erau numărate în fiecare seară și dimineață. Când se scoteau din staul, spre a fi duse la pășunat, păstorul mergea înainte, chemându-le și mânându-le. „Cela ce nu intră prin ușă în staulul oilor, ci sare pe aiurea, acela fur este și tâlhar. Iar cela ce intră prin ușă, păstor este oilor. Acestuia portarul îi deschide, și oile ascultă glasul lui, și oile sale le cheamă pre nume și le scoate pre ele. Și când scoate oile sale, merge înaintea lor, și oile merg după dânsul, că cunosc glasul lui. Iar după cel strein nu merg, ci fug dela dânsul, că nu cunosc glasul streinilor“ (Ioan 10, 1—6).

Dacă se perdea vre o oaie, era căutată până se găsea prin munți sau pe stânci. De o găsiu, ea, ostenită fiind, era dusă pe umere, bucurându-se atât stăpânii, cât și prietenii și vecinii (comp. Luca 15, 4—6).

Mieii plăpânzi erau mânați ca să meargă încet; pe cei neîmpiciorogați îi luau în brațe, chiar și în sân.

Păstorilor tocmiți li se dedea ca sâmbrie: miei, lapte, carne, lână ori păr, piei.

Afară de oi și capre Evreii mai aveau: boi, vaci, asini, catâri, cămile, cai, etc.

Dintre paserile domestice, de găște nu se face pomenire în Sfânta Scriptură; de găini, da.

Legea mozaică prescrie, ca animalele să fie tratate cu milă.

2. În ce privește vânatul, acesta dintru început era un ce de trebuință, căci oamenii fiind puțini, animalele sălbatice se înmulțiau, în pa-

guba oamenilor și a avutului lor, și, deci, trebuiau luate măsuri pentru împușinarea lor. Mai târziu vânătoarea se făcea ori pentru câștig, ori de plăcere. Ea se făcea și de către Evrei, dar nu ca meserie, ci ca necesitate. Legea mozaică cuprinde orânduiri ocrotitoare pentru animalele și paserile sălbatice. Ceeace producea pământul dela sine, în fiecare al șaptelea an, aceea era partea celor săraci și a hiarelor. Dacă cineva găsea vre un cuib de pasere, nu avea voie să ia decât puii.

Pentru prinderea vânatului se întrebuițau arme: sabia, lancea, darda (un fel de lance care se asvârlia), arcul, praștia; apoi: lațul, mreaja (rețeaua), cursa.

3. Nu mai puțin Evreii se îndeletniciau și cu pescuitul. Il învățaseră din Egipt. În Palestina, lacul Ghenisaret, Iordanul, avea pește din destul. Mulți Evrei erau pescari. În Ierusalim era o poartă numită „a peștilor”. Din aceasta se conchide, că în Ierusalim va fi fost un loc anumit pentru vinderea peștelui.

Peștele se prindea mai ales noaptea, cu undița, ostia și mreaja.

§. 8. Facerea pâinei și gătitul bucatelor.

După creiare, Dumnezeu a zis omului: „iată am dat vouă toată iarba ce face semânța de semănat, care este peste tot pământul, și tot lemnul, care are întru sine rod cu semânță de semănat, va fi vouă de mâncare” (Gen. I, 29). La aceste seminte și poame s'a adaus și carnea, așa că omul își găsea hrana în regnul vegetal și animal: pâne de grâu, orz, mei, lapte de vacă, oaie și capră (dulce sau acru), unt, miere sub

toate formele, poame, legume, carne de vite cornute, de oi și capre, îndeosebi de viței, miei și iezi, vânat. Cei săraci mâncau și unele soiuri de lăcuste.

Dintru început semințele și grăunțele se mâncău crude, apoi coapte. Cu vremea omul a ajuns la ideea de a fărâma grăunțele în piură, sau a le măcina cu râșnița. Făina astfel dobândită se cernea cu site, făcute mai întâi din papură și mai târziu din păr.

Pânea o făcea stăpâna casei, mai târziu slujnicile. Aluatul ori se dospia, ori nu se dospia. Pânea se făcea rotundă și subțire, așa că se putea frânge cu înlesnire (comp. Mat. 26, 26).

Pânea se cocea în patru feluri: *a*) pe vatră, în spuză; *b*) în cuptor făcut în pământ; *c*) pe laturile exterioare ale unor vase în cari se făcea foc; *d*) pe table de fer puse deasupra focului.

Bucatele le gătia tot stăpâna casei; ea fierbea linte și făcea turte și plăcinte cu miere, olei și stafide. Când era să se gătiască bucate din carne, atunci avea întâietate carnea de vitel îngrășat (comp. Luca 15, 33) și carnea de vânat; se gătia și carne de oi, capre, miei, iezi.

Animalul se tăia de către stăpânul casei.

Modul cel mai vechiu și mai întrebuițat de a găti carnea, era frigerea și coacerea: în frigare sau în cuptor.

Dacă se tăia vre un animal, se gătia toată carnea ca să nu se strice din pricina căldurei. Carnea se și fierbea, dar zeama ei se lepăda.

Lăcustele bune de mâncat, de asemenea se frigeau, după ce se curățiau și li se rupeau aripile și picioarele. Dacă era să se păstreze peri-

tru mai multă vreme, se ferbeau, se uscau și, ori se făceau din ele un fel de pâne, după ce se măcinau, ori așa ferte și uscate se păstrau în foi, ori tescuite.

Pentru ca bucatele să fie mai gustoase se întrebuința și sare.

§. 9. Masa beutura, ospetele și priimirea streinilor.

Evreii gustau câte ceva de dimineață, prânziau la amiazi și cinau seara. Și înainte și după mâncare se spălau pe mâni; și înainte și după mâncare se rugau.

Se așternea pe pământ o piele, pe care se așeza masa cea rotundă și scundă. Cei cari voiau să mănânce, se așezau în jurul mesei, jos, cu picioarele încrucișate, 'cu partea dreaptă a corpului întorși spre masă. Bucatele se așezau pe masă într'un vas de obște. Bucatele se luau din vas cu degetele. În loc de farfurii se întrebuința pâne, care, precum am spus, se făcea rotundă și subțire. Mulțimea și bunătatea bucatelor era după cum fiecăruia îi dedita mâna.

Printre bucate, dar mai ales după mâncare, se întrebuința beutura: apă, vin natural și vin artificial, oțet, care se întrebuința de cei săraci și ca mâncare, întingând pâne în el. Pentru beut se întrebuințau cane și pahare.

Mai târziu s'a adoptat următorul obicei persan de a sta la masă: se culcau pe perini sau pe divanuri. Pe un divan încăpeau de ordin ar trei persoane. Toți steteau răzimați pe cotul stâng, cu fața spre masă; așa că, după ce unul se așeza la masă, cel de-al doilea, ce urma după el,

venia cu capul aproape de peptul aceluia, și așa mai departe (comp. Ioan 13, 23).

Cu prilejul vre unei nunți, circumciziuni, sau în cinstea vre unor prieteni sau altor persoane de distincțiune, Evreii obicinuiău să dea ospete. Ospetele se deosebiau de alte mese prin aceea, că beutura nu putea să lipsiască; ca și azi.

Acel care purta grijă de orânduirea ospățului se numia arhitriclin, numit așa dela împrejurarea, că divanurile pe cari steteau la masă câte trei, trei, se numiau *triclinia* (comp. Ioan 2, 8). În traducerea română a Bibliei, *arhitriclinului* i se zice *nun*.

Oaspeții erau chemați la ospăț de către sclavi. Când sosiau, erau priimiți cu sărutare, li se spălau picioarele, li se ungea capul și barba cu mirosmuri scumpe și erau rânduși la masă dupe rang și stare. Locul cel mai întâi la masă era pe divanul din mijloc, iar pe acesta, locul cel din mijloc: foarte căutat de Farisei și plăcut lor.

Picioarele le spălau slugile. De era a se face cinste deosebită vre unui oaspe, însuși stăpânul îi spăla picioarele. Și Mântuitorul Hristos a spălat picioarele Apostolilor Săi, dându-le cu aceasta pildă de smerenie.

Intr'o vreme, la ospete se păzia cumpătarea în mâncare, beură și înfățișare. Întâlnirea cu Grecii și Romanii a făcut, ca la ospete, încetul cu încetul, să nu se mai țină nici o măsură în mâncare și beură. Pentru mai mare înveselire se chemau chiar femei dănțuitoare. Un ospăț de felul acesta a costat capul Sfântului Ioan Botezătorul (Mat. 14, 6—11).

De obicei ospetele se dedeau seara și țineau mai toată noaptea. La însuflețirea ospățului ve-

nea în ajutor muzica, dansurile, glumele și ghiciturile sau cimiliturile.

Ospețele erau de două feluri : private și legale.

Evreii erau priimitori de streini. Ei aveau aceasta ca o datorie. Precum invitațiilor la ospete așa și călătorilor, la intrarea în casă li se spălau picioarele și erau găzduiți cum se cade. Un exemplu strălucit de primirea streinilor călători ni-l dă Sfânta Scriptură în persoana lui Avraam, care a priimit, la stejarul Mavre, pe cei trei călători (Gen. 18, 2—8).

Cap. III. Imbrăcămintea.

§. 10 Imbrăcămintea bărbătească și femească.

După căderea în păcat Adam și Eva au cunoscut că sunt goi și și-au făcut și au purtat șorțuri întocmite din frunze de smochin, prinse unele de altele (Gen. 3, 7). Apoi „Domnul Dumnezeu a făcut lui Adam și femeii lui imbrăcămintea de piele și i-a imbrăcat pre ei” (Gen. 3, 21). Prin urmare, cel dintâi material pentru facerea imbrăcămintei au fost frunzele de copaci și pieile de animale.

Sfânta Scriptură ne dă a înțelege, că din timpuri vechi era cunoscut tunsul oilor, apoi bumbacul și inul. Deci, cu vremea, pentru imbrăcămintea a început a se întrebuița lâna, bumbacul, inul, pe cari le torceau, apoi le țeseau. Meșteșugul de a face haine pistrițe, deci colorate, și scumpe, din vison, încă era cunoscut (Gen. 37, 3; 41 42).

Ce formă vor fi avut hainele în timpul patriarhilor și câte feluri de haine erau întrebuițate, nu se poate spune anume, cu toate că Sfân-

ta Scriptură ne face să pricepem, că îmbrăcămintea se compunea din veșminte felurite (Gen. 24, ⁵³).

Mai târziu cunoșteam, că îmbrăcămintea bărbaților era compusă din următoarele :

Cămașă, mai întâi fără mâneci și mai apoi cu mâneci, strâmtă, lungă până la genunchi. Ea se purta deadreptul pe piele și era strânsă în jurul corpului cu brâu de in sau cu curea.

E foarte probabil, că în urma întâlnirii cu Babilonienii, Evreii să fi început a purta ismene și pantaloni.

Peste cămașă, cu timpul, a început a se purta și alte veșminte. De atunci, cămașa s'a prefăcut într'o haină lungă, cu mâneci lungi — un fel de antereu. Locul cămășei de mai înainte l-a luat sadinul, — o cămașă fină, făcută din in sau din bumbac.

Peste antereu se purta meilul, un veșmânt fără mâneci, iar deasupra acestuia o bucată de pânzătură în patru colțuri, am putea zice : un fel de mantie (comp. Mat. 5, ⁴⁰). Această pânzătură se purta pe umeri, vârându-se subțiori două colțuri ale ei. Cu restul se învălea corpul.

Această pânzătură servia ca învălitoare și în timpul dormirii. Cei săraci o întrebuințau și pentru ca să poarte în ea poveri.

Pentru ca Evreii să-și aducă aminte pururea de poruncile Domnului și să le facă, Moise a o-rânduit ca, pe cele patru colțuri ale mantiei să facă broderii (chenaruri, fimbrii), iar peste ele să se pună împletituri de culoare vânătă.

Ca veșmânt, ce se purta deasupra celorlalte haine, era și aderetul, un veșmânt babilonean. De obicei îl purtau săracii și profeții, și era un

fel de manta mițoasă ori păroasă. Il purtau și cei bogați; în cazul acesta, aderetul era o haină de lux, făcută din stofă prețioasă și brodată, cu sau fără blană.

În cărțile sfinte ale Testamentului Nou se amintește încă: *giulgiul*, care era ori sadinul, ori o pânzătură de bumbac, pentru învălit în timpul nopții; *hlamida*: o manta lungă până la genunchi, care se încheia la piept; *haina mohorâtă* sau *purpura*: era roșie, de mărimea hlamidei și se purta de ostașii romani.

Evreii se încălțau cu niște opinci numite *sandale*, cari se purtau pe talpe și se legau de picior cu curele. Când intrau în vre un loc sfânt sau și în casa cuiva, se desculțau de sandale. Ciorapi nu se purtau. De aci trebuința mai mare de a se spăla picioarele după lepădarea sandalelor.

Cei săraci umblau cu capul descoperit; cel mult dacă își legau părul cu vre o fâșie de pânză. Cei bogați purtau căciuli, ori cialmale, în diferite forme.

De brâu atârnavu spada și pumnalul. În brâu purtau punga cu bani, călimara, unelte de scris, și altele.

Cam la fel era și îmbrăcămintea femeilor, numai că hainele lor erau mai lungi, mai largi și făcute din stoffe și pânzături mai fine. Culorile veșmintelor femești erau mai multe și mai bătătoare la ochi. Broderia încă era din belșug. Toate purtau vâl pe față. Vâlul acoperia ori toată fața ori numai parte din ea. Afară din casă nu puteau eși fără vâl. În casă îl luau de pe obraz numai dacă erau de față slugi sau

rude de acelea între cari nu se putea face căsătorie.

Femeile bogate purtau pe cap, ca obiecte de lux, scufii și broboade.

Sandalele lor erau colorate.

Bărbaților nu le era permis să se îmbrace în haine femeiești.

Legea opria de a se bate două feluri de tort într'o urzeală. Această oprire, ca și altele, era poruncită în vederea respectărei buneî rândueli pusă de Dumnezeu în lume și în toate cele din ea.

§. 11. Ingrijirea și împodobirea corpului.

Nu numai din punctul de vedere al sănătăței, ci și pentru păzirea prescripțiunilor legei, Evreii obicinuiău a-și spăla atât părți ale corpului, cât și corpul întreg. Înainte de a mânca își spălau mânilor, chiar și picioarele, uneori. După masă se spălau iarăși pe mâni. Dacă aveau a îndeplini vre un act religios sau a vizita vre o persoană de înaltă considerație, se scăldău, fie în râuri, fie în băi anume făcute.

După scăldare își ungeau corpul cu undelemn și se frecau. Mai ales în vederea vre unei ceremonii sau serbători, își ungeau capul și barba cu undelemn bun, aromat. Unsoarea cea mai de preț era cea pregătită cu nard curat.

Bărbații purtau părul lung, retezat. Numai părul dela tâmple, care se împreună cu barba, se purta neretezat, adecă în lungime naturală, spre a nu se asemăna cu aceia cari sacrificău idolilor partea aceasta din păr. Pe timpul Sfinților Apostoli, însă, părul lung la bărbați era rău privit (I Cor. 11, 14). Barba nu se tundeă; cel mult dacă numai se reteza puțin. Ea era o po-

doabă atâta de aleasă a bărbaților, încât nimeni nu se putea atinge de barba cuiva decât numai în cazul când ar fi voit să i-o sărute. În altfel, lucrul se privia ca cea mai mare bătae de joc ce se putea face cuiva. Din cauza că unor trimiși li s'au ras barbele pe jumătate, David a pornit războiul contra batjocuritorilor (II Sam. [II Imp.] cap. 10).

Cei tineri, mai de demult, și femeile purtau părul lung, neretezat. Femeile nu numai că-și împletiau părul, dar unele îl și încrețiau; mai mult: își ungeau sprâncenele (II [IV] Regii 9, 30) și-și dedeau pe față cu *dresuri* (Ier. 4, 30).

Ca podoabe bărbații purtau baston, inel pe deget, brățări și sigiliu atârnat de gât sau săpat pe inel. Cu încuviințarea domnească unii bărbați purtau la gât, ca semn de distincțiune, lanț de aur. Cercei se pare a nu fi purtat Evreii, căci numai slugilor perpetui li se găuriau urechile.

Femeile purtau și cercei; își atârnavă de nas verigi, cari ajungeau până peste gură; la gât purtau lanțuri, ghiordane de mărgăritar și petri scumpe, salbe de aur cu sorișori și lunișoare, cutiuțe cu parfumuri, talismanuri, etc.; la mâni purtau brățări, în degete inele; la glesne aveau câte o verigă, care se lega de jur împrejurul părții piciorului dedeasupra talpei; aceste două verigi erau legate între sine cu un lăntușor.

Pentru facerea unor asemenea podoabe se întrebuința nu numai aur, ci și fildeș. Sărăcimea întrebuința alte metale și alte materii mai eftine și mai ușor de procurat.

Cap. IV. Căsătoria.

§. 12. Logodna și nunta.

Căsătoria este orânduită de Dumnezeu: „Nu este bine să fie omul singur; să-i facem ajutor asemenea lui“ (Gen. 2, 18). „Pentru aceea va lăsa omul pre tatăl său și pre muma sa, și se va lipi de femeea sa, și vor fi amândoi un trup“ (Gen. 2, 24). „Iar el“, adică Hristos, „răspunzând, a zis lor (*Fariseilor*): Dar n'ați citit că, ceta ce i-a făcut dintâi, bărbat și femeie i-a făcut pre ei? și a zis: Pentru aceea va lăsa omul pre tatăl său și pre muma sa, și se va lipi de femeea sa, și vor fi amândoi un trup. Pentru aceea nu mai sunt doi, ci un trup“ (Mat. 19, 4—6; Marc. 10, 6—8; Efes. 5, 31). Sfântul Apostol Pavel o numește: „Taina aceasta mare este, dar eu zic (*așa, de se face căsătoria*) în Hristos și în Biserică“.

Căsătoria este așezată de Dumnezeu în înțelesul de a se încheia o legătură trainică între un bărbat și o femeie, cu scopul de a se bucura împreună de toate drepturile externe omenești și interne spirituale și religioase. Cu aceasta s'a înființat familia, care este baza propagării și dezvoltării genului omenesc și punerii lui pe calea de a ajunge la scopul pentru care a fost creiat.

Acest înalt și sfânt caracter al căsătoriei a fost prefăcut, după căderea omului în păcat, căci s'a introdus poligamia, care a prins rădăcini adânci și la Evrei. Moise, deși n'a putut desființa poligamia, totuși a luat măsuri pentru încetarea ei (Ex. 21, 7—11; Lev. 18, 18; Deut. 17, 17; 21, 15—17), ceea ce cu timpul s'a realizat.

La Evrei, acei cari voiau să intre în viață

conjugală, mai întâi se logodiau. Femeea se alegea ori de părinții celui ce avea să se însoare, ori de însuși candidatul de însurătoare. În cazul din urmă era obiceiul ca tot părinții tânărului să o pețiască. De se învoiau și părinții fetei, era obiceiul de a se cere și consimțământul fratelui celui mai mare al ei. Acum urmă logodna, care, într-o vreme se făcea numai verbal, întărindu-se chiar cu jurământ, și mai apoi în scris, fiind de față și marturi. Logodnicul era dator să dea, fie ca dar, fie ca preț de cumpărare, bani sau alte lucruri părinților fetei și fraților ei drepecți. Zestre din partea fetei nu se prea obicinuia.

După un an dela logodnă, în care timp fata ședea la părinții ei, se făcea nunta. În casa mirelui se dedea un ospăț, care ținea câteodată mai multe zile, chiar o săptămână întreagă. În ziua nunței mireasa se scâldea, se îmbrăca și se împodobia ca de serbătoare, punându-i-se și o cunuuă pe cap. Mirele încă bine gătit pleca în-deseară la casa socrilor spre a-și lua mireasa ca s'o ducă la casa sa. Mireasa era adusă învălită și însoțită de prietenele sale, cari cântau și jucau pe drum. După ospățul de nuntă, la care luau parte invitați cât de mulți, părinții fetei o binecuvântau și o încredințau bărbatului ei.

De era să-și ia cineva vre o concubină, solemnitățile acestea erau înlăturate. Invoirea între ambele părți era deajuns.

§. 13. Căsătoria legală, quasi-concubinagiul și căsătoria de levirat.

1. Căsătoria adevărată, deplină și legală era aceea care se contracta între cei liberi și de aceeași credință, adecă, dacă atât bărbatul cât

și femeea erau de neam Istrailteni. Femeea putea fi și de alt neam, afară de cel canaanit, însă înainte de căsătorie trebuia să treacă la legea mozaică. După cum Evreilor nu le era permis să-și ia neveste dintre popoarele canaanite, din cauza pericolului de idololatrie, tot asemenea și tot pentru acelaș cuvânt, Evreii nu-și puteau mărita fetele după bărbați din popoarele canaanite.

Pentru motive de înaltă ordine morală și pentru considerațiuni fizice nu se încheiau căsătorii între ascendenți și descendenți în linie dreaptă suitoare și pogorătoare, până în infinit.

Dintre celelalte rude, evreul nu se putea căsători cu muma vitregă, soacră (gr. 1), soră, fie din aceiași părinți sau nu (gr. 2), noră (gr. 1), nepoată de fiu ori fiică, fie acel copil sau copilă al său sau a sa proprie, fie al său, sau a soției sale, care fusese măritată cu alt bărbat (gr. 2), mătușă mare după tată sau mămă (sora tatălui sau a mumei) (gr. 3), soția unchiului mare (după tată) (gr. 3), cumnată (și anume soția fratelui), (gr. 2), și cu două surori de o dată.

Aceleași împedecări de căsătorie se înțeleg și pentru partea femească.

Între celelalte rude se putea încheia căsătorie. Ba încă dacă vre un evreu avea numai o fată și nici un fiu, aceea nu numai că moștenia pe părinți, dar era obligată a se căsători cu cineva din familia sa, pentru ca averea să nu se înstreineze.

Arhierii se puteau căsători numai cu fecioare israilite. Iar preoții, dintru început, se puteau căsători ori cu fecioare, ori cu văduve cinstite. Mai târziu li se cerea ca să se căsătoriască numai cu fecioare. Dacă, totuși, vre unii voiau a se

căsători cu văduve, acestea trebuiau să fie preotese văduve.

Talmudul a precizat, că băiatul nu se putea însura mai înainte de a avea vârsta de 18 ani, iar fata nu se putea mărita înainte de ce ajungea la etatea de 12 ani și o zi.

2. Se căsătoriau nu numai cei liberi, dar și sclavii. Căsătoria acestora nu era privită ca o căsătorie deplină, ci mai mult ca o căsătorie de concubinagiu (quasi-concubinagiu).

3. La Evrei se mai obicinuia și o căsătorie obligatoare, numită *căsătoria de levirat*. Dacă erau la un loc, în casa părintească, mai mulți frați, și cel mai mare se însura, dar muria fără să lase vre un moștenitor sau moștenitoare, văduva lui nu se putea mărita după un bărbat din altă familie, ci fratele mortului, dacă era numai unul, sau unul din frați, trebuia să o ia de soție, adică trebuia să se mărite după cumnatul (*levir*) său. Primul născut din această căsătorie obligatoare, era al celui răposat, având dreptul de a-i purta numele și a-l moșteni.

Dacă din oarecari împrejurări fratele refuza de a se căsători cu văduva fratelui său, ea, jignită fiind pentru aceasta, avea dreptul să cheme în judecată pe cumnatu-său. Înaintea judecătorului femeea îl descălța de un picior și îl scuipa în față. Femeea văduvă fiind astfel satisfăcută, nu putea să se mărite decât după altă rudă din familie, dacă cumva nu mai avea vre un cumnat.

§. 14. Drepturile și datoriile conjugale.

Bărbatul era dator să câștige și să aducă în casă cele trebuincioase pentru trai, era dator ca

În toate împrejurările să-și apere soția și copiii.

Soția era datoare să hrăneasă și să crească copiii, să facă cele de trebuință în casă, să poarte toată iconomia casei, să păstreze aceea ce se putea economisi și să-și respecte bărbatul.

Amândoi soții erau datori să păziască fidelitatea conjugală, sub pedeapsa cu moartea.

Dacă bărbatul și-ar fi luat soție, dând pentru ea bani sau alte lucruri, ea era cu totul supusă bărbatului și tratată în consecință.

Dar dacă părinții fetei n'ar fi voit să priimiască darurile ginerului, acesta nu-și mai putea aduce în casă și altă femeie decât cu voea soției dintâi, care, în asemenea caz, avea privilegiu mai mari.

Pe lângă soții legitime, Evreii mai puteau avea și concubine, fie libere, fie sclave. Căsătoria cu acestea încă era valabilă; ele erau tratate ca soții, nu se puteau vinde la alții ca sclave, de ar fi fost chiar sclave; fiii (și fiicele) născuți cu ele erau tratați ca fii legitimi.

Dacă vre un tată lua fiului său concubină și mai târziu îl căsătoria legitim, concubina rămânea în drepturile ei.

Se întâmpla că în timpul vre unui războiu să se ia femei ca prizoniere. Acestea erau lăsate în liniște, timp de o lună, ca să-și jeliască neamurile; după aceea erau tratate ca niște concubine.

§. 15. Creșterea copiilor, educarea și instruirea lor. Puterea părintească.

Femeile, la facere, erau asistate, dintre început, de mumele lor, mai târziu și de femei anume.

Mai de mult tatăl lua pe noul născut în brațe și prin aceasta îl recunoștea de al său. În ziua nașterii, mai ales a unui băiat, se dădea un

ospaț, și ziua aceea era prăznuită în fiecare an.

Femeea, după nașterea unui băiat, era privită ca necurată timp de 7 zile; iar după nașterea unei fete, 14 zile. Afară de aceasta, de naștea un băiat, nu putea să se depărteze de casă 40 de zile; de naștea o fată, 80 de zile. Implinin-du-se acest termen, ea trebuia să ducă la templu sacrificiile poruncite prin lege.

Băiatul cel întâi născut trebuia oferit lui Iehovă; dar și acesta devenia al părinților, trebuind să plătiască preoților, ca drept răscumpărare, o sumă oarecare de bani.

Cu ocaziunea circumciziunii, care se făcea în ziua a opta după naștere, se dedea nume copilului. Numele dat cu această ocaziune se putea schimba în decursul vieții și anume atunci când cineva își lua, buniară, vre o ocupațiune hotărâtoare pentru toată viața.

De obicei copiii erau alăptați de mamele lor. De se întâmpla ca ele să se bolnăviască, să moară, sau interveniau alte împrejurări grele, copiii erau alăptați de către doici.

Vremea înțărării era la 2 sau 3 ani după naștere și se prăznuia cu un ospaț.

Prima grijă pentru educarea și instruirea copiilor o avea mama, apoi tata. Cei cu dare de mână însărcinau cu aceasta pe instructori și educatori anume, cari îi învățau istoria ebraică și legea Domnului, având deapaurarea în vedere de a le insufla frica, adecă respectul de Dumnezeu: baza a toată ținuta individuală în raport cu semenii săi și cu Dumnezeu.

Copiii erau datori să respecte pe părinți, să-i asculte și să le vină în ajutor cu cele de trebuință în vreme de neputință și de bătrânețe.

Capul familiei fiind tatăl, acesta, dintru început, avea drept de viață și de moarte asupra fiilor și fiicelor sale, adecă avea putere nemărginită asupra lor. Indeosebi pe fete le putea mărita după cine voia; le putea și vinde, nu însă la popoare streine. Cu vremea acest drept nemărginit a fost restrâns în sensul că, dacă vre un tată ar fi avut vre un neajuns din partea fiiului său, neînțelegerile dintre ei se curmau înaintea judecătorului, care, în împrejurări, putea să rostească asupra fiiului pedeapsa de a fi ucis cu petri.

Fiindcă ne ocupăm aici și cu instruirea copiilor la Evreii din vechime, este de trebuință a da tot aici câteva cunoștințe despre *scriere, cărți și școale* la ei.

Scrierea este foarte veche. Inventarea ei se datorește unui popor semitic. Scrierea era cunoscută pe timpul lui Avraam (comp. Gen. cap. 23). În Egipt Evreii au avut scriitori (Ex. 5, 6—10). Darea legii presupune îndeobștea cunoaștere a scrierei și citirei. Probă pe deplin convingătoare despre aceasta avem, bunioară, și orânduirea lui Moise, ca în caz de divorț, bărbatul să dea soției sale carte de despărțenie (Deut. 24, 1).

La început Evreii au avut vechiul alfabet semitic, care era întrebuințat în țările dela Marea Mediterană până la Tigru. Intre alte dovezi pentru existența la Evrei a acestui alfabet avem scrierea de pe monedele evreești ale Macabeilor.

Din alfabetul acesta s'a dezvoltat treptat, după exiliul babilonic și sub infuența limbei și scrierei

aramaice, alfabetul patrat sau asirian. Acest alfabet s'a întrebuințat la transcrierea cărților sfinte, în timpul lui Ezra. Alfabetul patrat se întrebuințează și acum la editarea sfintelor cărți ale Testamentului Vechiu.

Înainte și după exiliul babilonic textul se scria continuu, adică literă de literă, fără vocale și interpuncțiuni, fără împărțirea în capitule și verseturi. Cu toate acestea Evreii au început din timp a despărți propozițiunile, câteodată chiar și cuvintele. În urma introducerii alfabetului patrat, despărțirea cuvintelor a devenit constantă.

Cu timpul, din scrierea patrată s'a format scrierea cursivă sau rabinică.

În vechime materialul pentru scris era felurit: frunzele și scoarțele arborilor, table de lemn, pânză de in sau bumbac, hârtia ce se făcea din învăliturile papurei sau papirului egiptean, piei de animale, table de plumb și de aramă, lespezi, cărămizi.

Pe materialul cel moale se scria cu un stil sau condei de lemn ori de trestie. Pe materialul cel tare se scria cu stil de fer, care, uneori, avea diamant în vârf.

Nu se știe pe ce fel de material vor fi scris Evreii în vechime. Când toate cărțile canonice ale Testamentului Vechiu s'au adunat într'o singură colecțiune, adică pe timpul lui Ezra, desigur Evreii scriau pe piei de capre și de oi, anume pregătite, poate și pe pânză. Pergamentul datează de mai târziu: de pe la anul 200 înainte de Hristos.

Cărți au existat mai dinainte de Moise. Dovadă despre aceasta avem amintirea ce se face despre unele din ele în cea dintâi carte a lui

Moise, adecă în Cartea Facerei, cea mai veche dintre cărțile evrești, ce s'au păstrat. Toate acele cărți s'au, perdut. De aceea cu drept cuvânt Moise este întemeietorul literaturii ebraice. După dânsul au mai scris și alții, așa că, până spre timpul venirii Domnului Hristos, literatura ebraică se compune din 39 de cărți sfinte, numite canonice, și din vreo 17 cărți bisericești, numite necanonice. Numai atâtea avem din cărțile evrești vechi. Ele au fost mai multe. Titluri de ale unora din ele, cum și rezumate și citațiuni din ele, găsim în cărțile Testamentului Vechiu. Toate s'au perdut, ca și acelea ce se compuseseră înainte de Moise.

Școalele. Preoțimea era datoare să învețe pe popor legea. Desigur că atât preoții cât și alți învățați vor fi avut în casele lor școale pentru instruirea tineretului, cum erau pe timpul lui Samuil așa numitele *școale profetice*. Cei cari frecventau aceste școale profetice se numiau *fiii profetilor*, și locuiau mai ales în Betel, Ghilgal și Ierihon. Pe timpul profetului Ilie și Elisei aceste școale devenise celebre. Profetii admiteau în ele pe cei tineri ca să-i învețe legea, istoria și alte cunoștințe.

Nu se știe dacă înainte de exiliul babilonic vor fi fost și școale publice. După timpul lui Ezra învățământul public, pe care l'a început el, a luat un avânt însemnat. Probă sunt renumiții cărturari și legiuitori pe cari i-au avut Evreii. Insemnați au fost, bunioară, Hilel și Șamai, cari au trăit cu puține decenii mai înainte de Hristos. Amândoi au avut câte o școală în care se ocupau cu studii asupra legii. Erau trei trepte de învățători. Cei inferiori se numiau

„rab“, cei mai superiori: „raban“, iar cei de mijloc: „rabi“. Pe sine însuși se numiau „fiii înțelepciunii“. Intemeietorul vre unei școale sau direcțiuni culturale se numia „abba (avva)=părinte“. Metodul de învățământ era acesta: învățătorul sau vre unul din discipuli propunea o cestiune. Învățătorul o dezvolta.

§. 16. Dreptul de întâi născut și dreptul de moștenire.

1. Cel întâi născut în căsătorie nu numai că era bine văzut de părinți, dar avea între frații săi o autoritate ca și cea părintească, i se cuvenia două părți din moștenirea părintească și era preotul familiei. Se întâmpla, însă, ca tatăl să acorde drepturile de întâi născut unui alt fiu al său mai mic, sau să împartă acel drept între mai mulți fii ai săi. Ca să curme vrăjmășia pricinuită între frați din cauza aceasta, Moise a interzis tatălui facultatea de a acorda dupe bunul plac dreptul de întâi născut; iar preoția a dat-o tribului Levi, din care cauză, cei întâi născuți din celelalte triburi trebuiau răscumpărați și nu mai îndeplineau dregătoria preoțească.

Pe lângă această însemnare a cuvintelor „întâi născut“, în Testamentul Nou ele se mai întrebuințează și pentru deznignarea unei înalte demnități. Insuși Hristos este numit „întâi născut“. Mai mult: cei ce s'au făcut părtași la învățătura lui Hristos, încă se numesc *întâi născuți*.

2. În ceea ce privește dreptul de moștenire, după moartea tatălui, averea se împărția în atâtea părți, câți fii erau, plus una. Întâiului născut i se cuvenia o parte egală cu aceea ce se cuvenia celorlați frați, plus una.

De nu erau frații, ci numai surori, averea se împărția deopotrivă între ele, însă nu aveau voie să se mărite decât cu membri din familie, între cari căsătoria era permisă.

De nu rămâneau ca moștenitori nici frați, nici surori, averea se împărția între frații repausatului, dacă erau; dacă nu, între unchi; în lipsa și a acestora, între rudele cele mai apropiate ale celui mort.

Dacă muma supraviețuia tatălui, o susțineau moștenitorii celui repausat.

În afară de aceste dispozițiuni legale, tatăl mai putea lua și alte dispozițiuni, prin testamente.

§. 17. Divorțul.

Încă din vechime la Evrei era și obiceiul divorțului. Bărbatul, după bunul său plac, se despărțea de soția sa. Moise a intervenit și a orânduit ca divorțul să nu se facă decât pentru motive serioase și valabile. El a stabilit anumite reguli, cari aveau de scop să facă divorțul a-nevoios și, deci, mai rar, ca unul ce este în paguba atât a familiei, cât și a statului. Și fără a se înfățișa înaintea justiției, bărbatul se putea despărți de soția sa și căsătoria se desființa, nu însă înainte de ce ar fi dat soției sale carte de despărțenie și nu mai înainte de ce femeea, dobândind acea carte, ar fi eșit din casa bărbatului său. Dată fiind greutatea de a scrie cartea de despărțenie, deoarece, în multe cazuri aproape numai preoții erau capabili să scrie; apoi intervenirea pentru împăcare, din partea scriitorului cărței și a rudelor, târăgănirea din partea femeii, pentru anumite motive, de a eși din casa

bărbatului său; — ușor se poate înțelege, că de multe ori intențiunea de divorț era părăsită.

Chiar după divorț, dacă femeea nu apucase a se mărita, bărbatul o putea lua din nou în căsătorie.

Legea mozaică nu precizează anume motivele divorțului. Se putea desființa căsătoria ori pentru vinovăția de infidelitate conjugală din partea femeii, ori și pentru altceva ce ar fi displăcut bărbatului. Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos s'a rostit pentru desfacerea definitivă a căsătoriei din cauza căderii unuia din soți în „preacurvie“ (Mat. 5, 32; 19, 9).

Dată fiind starea de atârnare a femeii de bărbatul său — stare pe care Creștinismul a desființat-o — femeea nu putea da carte de despărțenie bărbatului ei. Dar mai târziu au început și ele a se despărți de bărbații lor, recurgând pentru aceasta la puterea judecătorească.

Cap. V. Despre boale.

§ 18. Boalele fizice, psihice și demonice.

1. Sfânta Scriptură pomenește de felurite boale ce bântuiau pe Evrei. Așa, se amintește: *șah-hefetul*, sub care avem a înțelege atât *frigidurile*, în diferitele lor forme, cât și *ciuma*; *damblaua* ori *paralizia*, în feluritele ei înfățișări, precum: *apoplexia*, care amorția corpul întreg, *catalepsia*, care sgârcea mușchii ori ai unei părți a corpului, buniară ai mânei (mâna uscată), ori ai corpului întreg, *tetanosul*, provenit din răcelile din timpul nopții, din care cauză membrele corpului se suciau și se răsuciau până ce omul muria, după câteva zile, în cele mai înfri-

coșate chinuri; *epilepsia*; *diareea*; *hidropica*; boale de piele ca: *pecinginea*, *râea*, *rapănul*, *lepra*. Aceasta din urmă era de două feluri: *ușoară* și *grea*. Prima se vindeca cu ușurință; cea de a doua, în cazuri foarte rari. Cel atins de lepră grea de multe ori se sfârșia numai după ani de suferință înspăimântătoare: corpul se umplea peste tot de hube, care mai de care mai urâtă și mai grețosă, ce atacau încheeturile, și mâinile și picioarele, mâncate fiind de lepră, cădeau pe rând.

2. Dintre boalele psihice Sfânta Scriptură amintește de *nebunie* și vorbește de *melanholia* lui Saul și de *nebunia* totală a lui Nabuhodonosor (Nebucadnezar).

3. Boalele demonice, duple relatările din cărțile Testamentului Nou, constau în aceea, că spiritele cele rele, demonii, puneau stăpânire asupra facultăților intelectuale ale omului, le făceau jucăreea lor; iar aceasta nu numai în ce privește facultățile, ci și în ce privește organele corporale prin cari se învederează viața sufletească. Mântuitorul Hristos și-a arătat puterea Sa dumnezeiască și prin vindecări de îndrăciți sau demoniaci.

Cap. VI. În mormântarea.

§. 19. Moartea, în mormântarea și jelirea.

1. În Sfânta Scriptură cuvântul *moarte* se ia nu numai în sens material, ci și în sens moral, adică: prin moarte se înțelege atât sfârșitul vieții pământești, cât și lipsa cunoașterii de Dumnezeu și alergarea după foloase trupești, în paguba acelei cunoașteri (Mat. 8, ²¹—²²).

Evreii, ca și toți cei cari privesc această viață ca pe un mijloc de pregătire pentru adevărata viață de dincolo de mormânt, nu se înfiorau de moarte, ci o așteptau în liniște și luau felurite dispozițiuni înainte de a *adormi*, înainte de a se duce lângă părinții răposați. Totuși au fost timpuri când moartea era socotită ca un vrăjmaș înfricoșat, înarmat cu lance și cu lanțuri, sau era privită sub chipul unui înger al morții, care, obținând permisiune dela Dumnezeu, vine la omul bolnav, îi dă venin, după care el își dă sufletul.

2. Încă din vechime cel mort era îngropat în pământ, la puține zile după moarte, după ce membrii familiei îl plâneau, îl sărutau și-i închideau gura și ochii.

Pe când erau în Egipt, Evreii pregăteau cadavrele pentru îngropare, dupe modul egiptean.

Mai târziu mortul se îngropa, după ce era spălat, i se înfășurau mâinile și picioarele cu fășii de pânză, capul, cu mahramă, tot corpul cu giulgiu, și se puneau felurite arome, cu deosebire aloe și smirnă. Sicriul cu cel mort era dus până la mormânt de rude și amici, care plâneau. Adeseori erau tocmită bocitoare anume și muzici.

Locul favorit pentru îngropare era în grădini, afară din cetate. Numai regii și profesii aveau privilegiul de a fi îngropați în cetăți. Săracii și streinii aveau cimitire de obște.

Locul unde se așeza sicriul se închidea, la intrare, cu o lespede mare. Pe morminte se făceau și monumente.

Dupe lege, dacă cineva se atinge de vre un cadavru, devenia necurat șapte zile; chiar și

prin atingere de morminte se producea necurăție; de aceea, pentru ca oamenii să aibă putința de a se feri de asemenea necurăție, mormintele erau văruițe, spre a fi văzute de departe. Dacă se lua varul, se dedea din nou. Se obicinuia, după captivitatea babilonică, ca să se rezidească mormintele profeților și să se înfrumsezeze gropile dreptilor, din pietate. O asemenea îndeletnicire era foarte plăcută Fariseilor, în timpul Domnului Hristos, nu din adevărată pietate, ci pentru a avea laudă dela oameni.

Evreii nu ardeau cadavrele decât în cazurile prevăzute de lege.

3. Ei își manifestau cu prisosință jealea după cei repausați. Bărbații și femeile, dar mai ales femeile, plângeau și se tânguiau dindestul. Își rupeau hainele, spintecându-le la pept, își puneau cenușă sau țărână pe cap, se îmbrăcau în haine negre și mai ales în *sac* (un fel de pânzătură groasă, fără mâneci, făcută din păr), umblau desculți, ședeau trântiți pe pământ, în cenușă și pulbere, nu se spălau, nu se ungeau, posteau, dedeau la o parte orice podoabe, adesea își învăliau capul și fața.

Timpul de jeale ținea șapte zile, uneori treizeci de zile.

De muria vre o persoană însemnată sau vre un rege, se compuneau cântări de jeale și se jelia tot poporul.

Se obicinuia ca, cei mai de aproape cunoscuți și amici să dea jelitorilor un ospăț, care se numia pânea durerei și paharul mângâerei. Mai târziu îșiși jelitorii trebuiau să dea un asemenea ospăț.

Evreii își manifestau jealea nu numai în cazuri

de moarte, ci și pentru calamități publice, ca : foamete, ciumă, năvăliri de alte popoare asupra lor, perderea vre unei victorii, etc.

Preoții aveau voce să se jeliască numai de le muriau părinții, fiii, frații și surorile nemăritate.

Arhiereul nu se putea jeli decât în cazul când ar fi auzit rostindu-se hulă împotriva lui Dumnezeu, în care împrejurare își rupea haina, cum a făcut Caiafa când Domnul și Dumnezeul nostru Hristos a zis, 'că este Fiul lui Dumnezeu.

PARTEA II.

ANTICITĂȚILE POLITICE ALE EVREILOR.

Cap. I. Diferite forme de guvernare.

§. 20. Guvernământul înainte de Moise.

Poporul israiltean se coboară din cei 12 fii ai lui Iacov, formând astfel casa lui Israil. Acei fii împreună cu cei 2 copii ai lui Iosif (Efraim și Manase) deveniră întemeietorii celor 12 triburi ale poporului israiltean. Persoane au fost 14, dar numai 12 triburi, căci unul din fiii lui Iosif se numără în locul tatălui său, iar cellalt fiu al lui Iosif, în locul lui Levi, tribului căruia i s'a dat preoția, și în Canaan nu i s'a dat pământ ca proprietate, având a se întreține din cele ale slujbei sale. Dacă, totuși, se numără și tribul Levi între cele 12 triburi, atunci tribul Efraim și Manase se consideră ca unul, sub numele de tribul lui Iosif.

Triburile s'au împărțit în *neamuri* sau *gînți*; gînțile, în *familii mai mari*, numite case *părintești*,

și în *jamilii mai mici*, compuse din bărbat, femei și copii, sau familia în sensul strict al cuvântului.

Pentru păstrarea bunei rândueli și pentru respectarea reciprocă a drepturilor, triburile, gințile, familiile au avut conducători, principi, căpetenii ale lui Israil.

Titlul și atribuțiunile de șef le avea, dintru început, primul născut în linie dreaptă, începând dela întemeietorul tribului, ginteii, familiei; mai târziu se pare, că pentru o asemenea demnitate se făcea alegere.

Șefii triburilor aveau între alte îndatoriri și pe aceea de a ține socoteală de genealogia tribului din care făcea parte fiecare. Cu vremea, din cauza multelor și feluritelor îndatoriri, lucrul acesta a fost încredințat unor anumiți scriitori sau genealogi, - cari pe încetul căpătară autoritate din ce în ce mai mare, amestecându-se și în treburi privitoare la cârmuirea tribului.

Toate căpeteniile triburilor și ginților poporului se numesc în Sfânta Scriptură *bătrâni*, iar căpeteniile caselor părintești se numesc *căpeteniile miilor lui Israil*.

Felul acesta de guvernământ, deși mai dezvoltat, este continuarea guvernământului patriarhal din timpul lui Avraam, Isaac și Iacov. După acest guvernământ capul familiei era domn, preot, judecător, care purta grijă de trebuințele familiei și se ocupa de relațiunile interne și externe ale ei. El avea cuvenita autoritate nu numai asupra familiei sale, ci se putea ca să fie luat în seamă și ascultat și de alte familii.

§. 21. Organizarea dată de Moise, văzătorul de Dumnezeu. Teocrația.

1. Moise n'a desființat guvernământul patriarhal, ci a căutat să-l pună în rânduială și să-l întărească, servindu-i de bază la formarea statului israelitean.

Când a venit ocaziunea pe a se încheia legătura cu Dumnezeu, Moise avea superiori și judecători peste mii, sute, cincizecimi și zecimi, cărora le lăsase drepturile ce le aveau prin naștere și în baza obiceiului locului, însă le-a determinat mai de aproape sfera de activitate.

Dupe porunca lui Dumnezeu, Moise cârmuia poporul, fiind ajutat de 70 de bărbați dintre bătrâni și scriitori sau genealogi, ca reprezentanți ai poporului. Numărul ajutătorilor în guvernare varia dupe trebuințe. Acești reprezentanți ai poporului, această instituție a bătrânilor s'a ținut și după Moise, având mare influență cu prilejul alegerii regilor și servind statul în diferite afaceri importante. Ea s'a menținut cu desul folos chiar și după distrugerea statului israelitean, în exil și după exil, până pe timpul Maccabeilor.

Cu instituirea bătrânilor acesora, cu strânsa legătură dintre religie și stat, pe baza mono-teismului și mesianismului, cu ideea de a da la tot insul câte o porțiune de pământ ca proprietate, pe care n'o putea vinde sau înstreina, cu înțeleptele legi ce a dat și cu precauțiunea luată de a feri poporul evreu de contactul cu popoarele idololatre, Moise putu face din Evrei o națiune pacinică, puternică și de sine stătătoare.

2. Pe lângă acestea, Moise a dat Evreilor o formă specială de guvernământ, numită *teocra-*

ție, dupe care tot ce se administrează, se judecă și se execută în stat, se administrează, se judecă și se execută în numele lui Dumnezeu. Deci, Dumnezeu era Rege al Evreilor, cu putere legislativă și administrativă. Căpeteniile și slujitorii israiliți, ca reprezentanți ai lui Dumnezeu, aduceau la îndeplinire voința lui Dumnezeu, executând legea dată prin Moise. Orice călcare de lege era nu numai o abatere gravă dela datoriile cetățenești, ci și păcat contra lui Dumnezeu.

Cu toate că puterea administrativă era rezervată și exercitată de bătrânii poporului sau de aceia pe cari Dumnezeu Insuși îi înălța pentru cărmuirea poporului, totuși, reprezentanții mai de aproape ai lui Dumnezeu pe pământ erau preoții. Dumnezeu își avea tronul mai întâi în Cortul cel sfânt, apoi în Templu, și anume în Sfânta Sfintelor. În Templu intrau numai preoții, iar în Sfânta Sfintelor, numai arhiereul, o dată pe an, la o anumită serbătoare. Arhiereul consulta voința lui Dumnezeu, pe care apoi o comunica poporului. Așa că, arhiereul era judecătorul cel mai înalt, în anumite cestiuni.

Din timp în timp Dumnezeu trimitea *profeți*, cari ajutau pe preoți ca să nu se comită abateri dela lege din partea poporului, și, în acelaș timp, controlau pe preoți în exercițiul funcțiunei lor.

§. 22. Teocrația în epoca Judecătorilor și Regilor.

Pe timpul lui Iozua (Iisus al lui Navi) legea dată prin Moise a fost păzită de Evrei cu toată sfințenia, ținându-se credința în Dumnezeul cel adevărat și în mântuirea făgăduită protopărinți-

lor, spre cari tindea întemeerea statului israilitean cu toate instituțiunile lui.

1. Murind Iozua, unele triburi nu ținură seamă de porunca lui Moise de a se feri de contactul cu Canaanii; dimpotrivă intrară cu ei în legături de înrudire și mulți căzură în idololatrie. Din aceasta s'a produs o dezbinare politică și religioasă la Evrei, care a dăinuit vre o patru sute de ani. Statul fiind dezmembrat, deci poporul ne mai bucurându-se de binefacerile unirei de până aci, căzu sub stăpânitori streini, precum erau Canaanii, Moabiții, Madianiții, Amaleciții, Amonii și Filistenii.

În acest timp îndelungat de restriște politică, națională și religioasă, s'a ridicat din când în când câte un bărbat, care, plin fiind de credință în adevăratul Dumnezeu și de dragostea către neamul lui Israil, cu puterea armelor scutura jugul strein, dedea poporului libertatea, desființa idololatria și apoi cârmuia poporul dupe voea lui Dumnezeu. Astfel de bărbați s'au numit *Judecători*, de cari, în *Cartea Judecătorilor* se amintesc 13, între cari și o femeie (Debora). ¹⁾

Nici un Judecător n'a isbutit să aibă sub ascultarea sa pe toate triburile lui Israil.

Fiecare trib forma un stat aparte și se guverna de către bătrânii săi, cari formau adunarea generală a tribului. Bătrânii tuturor triburilor formau adunarea generală a poporului întreg. Ea se convoca de către Judecător, sau, în lipsă de judecător, de către Arhiereu, și se ținea la poarta Cortului sfânt, sau și aiurea. Adu-

¹⁾ Numele lor au fost: Otniel, Ehud, Samgar, Debora, Barac Ghedeon, Tola, Iair, Iefta, Ibzan, Elon, Abdon și Samson.

narea generală lua deciziuni în afaceri ce interesă pe poporul întreg. În cestiuni ce nu interesau pe toate triburile, ci numai pe unele din ele, hotărârau bătrânii acelor triburi.

Apelurile contra hotărârei bătrânilor se făceau, în afaceri importante, la *Judecător*. De nu era Judecător, apelul se făcea la Arhiereu.

Cu toată această dezmembrare, aceea ce făcea pe toate triburile să fie în unitate politică, era originea comună, un Dumnezeu comun, promisiuni comune, Cort sfânt comun, aceeași lege, aceeași preoție. În timpul Judecătorilor, arhiereul întrupa relațiunile dintre popor și Dumnezeu, era mijlocitorul între popor și Dumnezeu, cunoștea voea lui Dumnezeu prin sortii sfinți (: urim și tumim = arătarea și adevărul; vezi §. 40) și veghia pentru păzirea guvernământului teocratic.

2. Evreii experimentând dindestul constatarea biblică, cu privire la timpul Judecătorilor: „*în zilele acelea uu era împărat în Israil; pentru aceea fiecare om, ceea ce se părea drept în ochii lui, aceea făcea*” (Judec. 21, ²⁵), bătrânii lor s’au întrunit la Rama și au zis preotului, profetului și judecătorului Samuil: „*pune preste noi împărat, să ne judece pre noi ca și la alte neamuri*” (I Sam. [I Imp.], 8, ⁵). Samuil s’a împotrivit acestei cereri, dar căpătând dela Dumnezeu înștiințare ca să le-o îndepliniască, le-a uns ca rege pe Saul din tribul Veniamin. Saul, însă, n’a fost recunoscut ca rege de toate triburile, decât după ce a învins pe Amoniți.

Cu chipul acesta s’a înființat guvernământul monarhic teocratic.

Regele văzut era locșitorul nevăzutului Rege

Dumnezeu, care îl punea în scaunul de rege, prin intermediul profeților. Tot prin profeți s'a proclamat ereditară dinastia lui David la tronul regatului Iuda.

Cu toate că starea preoțească avea chemarea să vegheze pentru păstrarea legii în curăția dintâi, acum vin în ajutorul acelei stări mai mulți profeți ca până aci, cari, în virtutea luminării și autorizării lor suprafirești, comunicau atât celor mici, cât și celor mari, din toate stările, voea lui Dumnezeu. Cu chipul acesta profeții au fost de mare ajutor preoților, mai ales în timpuri de grea încercare și primejdie pentru statul teocratic.

Cel care avea să ocupe demnitatea de rege, trebuia să fie israilit. El se alegea prin conlucrarea profeților, după care poporul îl recunoștea ca rege. Alegeri de rege nu s'au mai făcut de când dinastia lui David a fost declarată ereditară.

Cel ales rege era uns cu untdelemn binecuvântat: semnul primirii Spiritului lui Dumnezeu, de trebuință în conducerea și guvernarea poporului.

La câțiva regi (Saul, David și Iehu) ungerea s'a făcut de către profeți. Ea se făcea, însă, și de către arhiereu.

Cu demnitatea regească nu era unită și puterea preoțească decât în cazul când regele ar fi fost din neamul preoțesc, cum au fost mai târziu principii Maccabei, și anume Simon fiul preotului Matatia.

Cu toate acestea, ca locțiitori ai nevăzutului Rege Dumnezeu, erau datori să susțină credința cea adevărată, să ajute și să ocrotiască biserica, căutând a se face cultul divin potrivit prescripțiunilor legii mozaice.

În afară de cele convenite numai preoțimei, regele avea puterea cea mai mare. Poruncile ce dădea el se aduceau la cunoștința poporului din Ierusalim, la porțile cetății, ori la templu; în afară de Ierusalim ele erau aduse la cunoștința tuturor prin anume trimiși. Judecătorul, în instanța cea mai înaltă, era regele. El conducea oastea în războiu.

În cârmuirea și administrarea statului, regele avea de consilieri:

a) pe bătrânii poporului și alte persoane influente și bogate. Unul dintre ei se numia *amicul regelui*, fie pentru cuvântul că în adevăr era confidentul regelui, fie că prin situațiunea lui se impunea mai mult decât toți sfetnicii. Între consilieri, regii cu frica lui Dumnezeu admiteau și pe profeți. Apoi:

b) un cancelar, care ținea pe rege în curent cu afacerile statului și se sfătuiau împreună,

c) un secretar, care învestia cu formele necesare ordinele regale,

d) arhiereul și preoți,

e) comandantul armatei.

Locul unde se tratau afacerile judiciare, în instanța cea mai înaltă, era la poarta palatului regal.

§. 23. Guvernământul în timpul exiliului și după exiliu.

Sub regii: Saul, David și Solomon (Salomon), Evreii formau un singur stat. Solomon a lăsat ca succesor la tron pe fiul său Rovoam. Acestuia i-a cerut poporul micșorarea dărilor puse de Solomon. Rovoam refuzând cererea, statul se împarte în două: 10 triburi își aleg ca rege pe

Ierovoam, cu reședința în Șehem, desfăcându-se de dinastia ereditară a lui David și introducând în Bet-El și Dan cultul lui Baal și al altor zei; celelalte două triburi (Iuda și Veniamin) au recunoscut ca rege pe Rovoam, rămânând astfel credincioase casei lui David. Acele 10 triburi au format un stat deosebit, numit al lui Israil sau Efraim; iar celelalte două, alt stat, sub numele de Iuda. Regatul Israil a avut 19 regi din 9 dinastii; regatul Iuda, 20 de regi din dinastia lui David. Amândouă regatele erau neconținut în lupte între sine, având și nenorocirea de a fi conduse de regi, în mare parte răi și neplăcuți lui Dumnezeu din cauza idololatriei și a altor fărâdeiegi. Fără încetare atât regii cât și popoarele erau deșteptate de Dumnezeu prin profeți, dar înzadar. De aceea, precum prezisese profeții, amândouă regatele au apus pe rând, ca drept plată pentru nesupunere și neascultare, și poporul a fost dus în captivitate (la anul 722 regatul Israil; la anul 585, Iuda).

În timpul captivității babilonice, Evreii se țineau de guvernământul patriarhal primitiv, având și un tribunal judecătoresc înalt, cu drept de viață și de moarte (cum se vede din istoria Suzanei din cap. 13, adaus la cartea canonică Daniil).

La anul 536 sau 537 Cir regele Perșilor ocupă Babilonia și dă voie Evreilor de a se întoarce în patrie și a-și rezidi templul. De atunci și până ce Alexandru cel Mare distruge (330) imperiul Perșilor, Evreii au stat sub suzeranitatea persă, având guvernatori, cari, deși erau locuitori ai regilor perși, totuși, se alegeau din poporul e-vreu, cum au fost Zerubabel, Ezra și Neemia.

În timpul acestora s'a realizat reînvierea vechilor așezăminte iudaice.

După moartea lui Alexandru cel Mare (323), Evreii din Palestina ajung sub stăpânirea regilor Ptolomei din Egipt, apoi sub a regilor Seleucizi din Siria, fiind guvernați de către oameni de-ai lor.

Dintre regii sirieni, Antioh al IV-lea Epifane (175—163) s'a încercat să desființeze religiunea mozaică. Maccabeii eliberează poporul de jugul sirian, și dela anul 140 înainte se întemeiază un nou regat evreu, care s'a guvernat de către principii indigeni din casa Maccabeilor sau Asmoneilor, dintre cari Simon, al treilea fiu al preotului Matatia, a avut pe lângă demnitatea de principe, și pe aceea de arhiereu.

Dela anul 63 înainte de Hristos, Evreii ajunseră sub Romani, din cauza certelor interne dintre ei.

Adevăratul mozaism și profetism se prefăcuse în iudaism, din cauza sectelor iudaice, ce se întemeiasă și cari se luptau între sine, punând opiniunile omenești mai pre sus de cuvântul dumnezeiesc. De altă parte certele pentru ocuparea tronului erau nesfârșite.

Romanii, potrivit tacticei lor de a se amesteca în afacerile interioare ale altor state, ca la timp să aibă cuvenitul profit, ajutară pe Irod Idumeul, numit și Irod cel Mare, ca să ocupe tronul iudaic (la anul 37 înainte de Hristos). Cei trei fii ai lui, potrivit învoelei cu Romanii, aveau să se urce pe tronul tatălui lor, împărțindu-și teritoriul între sine, aceea ce s'a și făcut; dar în anul 6 după Hristos Iudeea fu prefăcută în provincie romană, cârmuită de un procurator,

care era supus proconsulului roman din Siria. Aceeași soartă o avură, nu după multa vreme, și celelalte părți în care se divizase regatul lui Irod cel Mare, incorporându-se la Siria.

Procuratorul Iudeei avea reședința în Cezareea. Pentru menținerea păcii și buneii rândueli avea în ajutor soldați romani, și anume șase cohorte: 5 în Cezareea, 1 în Ierusalim. De serbători, când la Ierusalim se adunau mulți Evrei din diferitele părți ale lumii, procuratorul ședea în Ierusalim spre a lua el însuși în persoană măsurile trebuincioase, dacă din oarecari împrejurări s'ar fi putut întâmpla vre o răscoală. Sentința dată de procurator o aduceau la îndeplinire soldații.

Administrația o aveau procuratorii însiși. Arhiepiscopul și Sinedriul (vezi §§. 26 și 40) își păstrară drepturile numai de formă, căci în chestiuni importante nu puteau nimic. Dreptul de viață și de moarte le era luat în timpul când Domnul Hristos și-a început activitatea publică.

Vama și birurile nu se incasau de procuratori, ci de slujbași anume. Indesebi veniturile vămei, imperatorii romani le arendau la cavaleri romani. Aceștia nu veniau la fața locului, ci, ori aveau vameșii lor, ori și ei vindeau altora venitul vămei, chiar și Evreilor. Peste vameși era o căpetenie numită *mai marele vameșilor*, cum a fost, bunioară, Zakheu. A plăti dare imperatorilor păgâni era un ce nesuferit Evreilor. Aceasta, unită cu împrejurarea, că strângătorii tributului și vameșii luau mai mult decât era cu dreptul, făcea pe Evrei, indesebi pe Farisei, să-i considere ca pe cei mai mari păcătoși și să se feriască de contactul cu ei.

Între anii 37 și 44 după Hristos împăratul Caligula, pentru considerațiuni personale, a încuviințat lui Irod Agripa să domniască ca rege peste regatul de altă dată al lui Irod cel Mare, din care făcea parte și Iudeea.

Cel din urmă rege al Iudeilor a fost Irod Agripa al II-lea, care a domnit prea puțin, peste o mică parte din fostul regat al tatălui său Irod Agripa.

Dela anul 44 după Hristos înainte, Iudeea era guvernată tot de procuratori romani. Secta iudaică a Zeloșilor, adică a naționaliștilor înfocați, cari nu numai că urau dominațiunea romană, dar se nutriau cu ideea, că Iudeii sunt chemați a stăpâni celelalte popoare, a răsculaț poporul contra stăpânirii romane. De aceea Vespazian și Tit ocupă țara, la anul 70, și distrug Ierusalimul și templul. În urma unei noi răscoale din timpul lui Adrian, Evreii din Palestina au fost nimiciti. Regatul pământesc al Iudeilor a apus definitiv; dar întemeiata împărăție a lui Hristos a progresat și s'a întins, progresează și se întinde, căci, dupe promisiune, nici porțile iadului nu o vor birui (Dan. 2, 44; Mat. 16, 18).

Cap. II. Judecătoriile și procedura judecătorească.

§. 24. Judecătorii și judecătoriile.

La Evrei, în timpul patriarhilor, puterea judecătorească o aveau patriarhii. Dezvoltându-se sistemul de guvernământ, acea putere a trecut la căpeteniile triburilor.

Moise, pe un timp, avea singur acea putere. Mai târziu o împărți cu bătrânii poporului cei de peste o mie, de peste 100, de peste 50 și de

peste 10 familii. Aceștia se alegeau dintre bărbații vrednici, temători de Dumnezeu, oameni ai adevărului și ai dreptății, nepărtinitori, neiubitori de daruri, urători de lăcomie. Bătrânii judecau poporul în toată vremea, dar numai în afaceri mici. Afacerile judecătorești mai grele și mai importante Moise și le-a rezervat sieși, pe multe chibzuindu-le și hotărându-le potrivit poruncei ce priimia dela Dumnezeu.

În timpul *Judecătorilor* fiecare localitate avea judecătorie compusă din bătrânii ei, cari judecau la porțile cetăților. La aceste judecătorii se hotăra în prima și ultima instanță, având dreptul de a da orice pedeapsă. În afaceri însemnate și grele nu se rostiau, ci cazurile se aduceau la cunoștința judecătoriei cele înalte, care se întrunia la locul cultului divin și care se compunea din bătrâni și leviți, sub președinția *Judecătorului*, dacă era; dacă nu, sub președinția *Arhiereului*.

Hotărârile luate de această înaltă judecătorie, în afaceri grele, trimise de judecătoriile locale, din motive de necompetență, trebuiau respectate, sub pedeapsa cu moarte, de către acele judecătorii.

În timpul *regilor* s'au menținut judecătoriile locale. Judecătorul cel mai înalt era regele, ajutat fiind de anumiți judecători, cari se luau dintre leviți, preoți și dintre căpetenii de triburi. În afaceri spirituale această judecătorie înaltă era prezidată de arhiereu.

§. 25. Procedura judecătorească.

Judecata se făcea deordinar dimineața. Sâmbăta și în alte zile de serbători nu se judeca.

deoarece legea mozaică pedepsea cu moarte profanarea sâmbetei: zi de repaus, sfântă lui Iehovă.

Procesele se judecau în public. Acuzarea și apărarea se făcea verbal de către înseși părțile în litigiu, în persoană. Dacă la judecată nu se prezenta pârâtul o dată cu pârâșul, judecătorii îl chemau și pe acela, apoi judecau. Pârâșul sta la judecată în dreapta pârâtului, care, fiind acuzat pentru că ar fi făcut vre un lucru mare, se prezenta înaintea judecătorilor nepeptenat și îmbrăcat în haine de jeale.

Acuzarea, mai ales cea de crimă, trebuia sprijinită cu doi marturi cel puțin. Dacă învinuirea nu se putea dovedi cu marturi, adevărul se dovedea prin supunerea pârâtului la jurământ. Mărturia se putea întări și prin scripte. Uneori se întrebunțau și sorții sfinți, pentru aflarea adevărului. Torturarea cu scopul de a se dovedi adevărul, s'a introdus la Evrei tocmai pe timpul lui Irod cel Mare.

Indată după judecată se pronunța sentința, care se executa chiar atunci, înaintea judecătorilor. Bătaea se făcea de către servitorii judecătoriei. Despăgubirea pentru furt, plata datoriei trebuia să se facă imediat. Uciderea cu petri o făcea poporul. Omorătorul era predat răzbnătorului de sânge spre a-l omori (vezi §. 29). În timpul regilor pedeapsa cu moarte pentru moarte se executa de oamenii gardei regești.

§. 26. Sinedriul.

Dela Moise și până la captivitate, poate și în captivitate, Evreii aveau un *tribunal înalt*, care hotăra în cestiunile de drept cele mai grele, cu

cari nu se ocupau celelalte judecătorii inferioare.

După captivitate s'a restabilit starea de lucruri anterioară exiliului și s'a înlăturat plecarea spre idololatrie. La menținerea adevăratei religii a contribuit înființarea unei *înalte dregătorii, înalt consiliu de justiție și administrație*, în locul puterii regale de altă dată, pe bazele vechei organizări mozaice. Această înaltă dregătorie, numită de rabini *marea adunare și marea sinagogă, senatul Iudeilor*, iar mai târziu *Sanhedrin, Sinedriu* (τὸ συνέδριον), dela Ezra și până pe timpul Maccabeilor cărmuia poporul în afacerile cele mai însemnate. Cum va fi fost organizat acest Sinedriu până la Maccabei, ce atribuțiuni va fi avut și până unde se întindea puterea lui, nu se știe precis. Desigur va fi fost compus din bătrânii triburilor, ca reprezentanți ai poporului, din preoți și din învățători de lege.

Dela Maccabei înainte se știe care era organizarea acestui înalt tribunal, numit în Evanghelie *adunarea cărturarilor și bătrânilor*, sau alte numiri analoge, prin cari se înseamnă numele claselor principale ale membrilor din cari se compunea.

Sinedriul se compunea din 71 de membri, conduși de un președinte, care de regulă era arhiereul în funcțiune. Indată după aceasta urmă un vice-președinte numit *părintele tribunalului* sau *părintele curței judecătorești*. Urmău apoi alți arhierei, îndeosebi, cei ai celor 24 clase de preoți, bătrânii triburilor, căpetenii de familie, învățați sau cărturari atât dintre Farisei, cât și dintre Saducei, secretari. Unul dintre acești din urmă ședea în partea dreaptă a președintelui și nota sentințele de achitare; alt secretar șe-

dea de-a stânga președintelui și nota sentințele de condamnare. Sinedriul avea la dispoziție servitori.

Ședințele se țineau lângă templu. În cazuri grabnice Sinedriul ținea ședințe și în casa arhierului.

Acest Sinedriu avea autoritate doctrinală, judiciară și administrativă, în cazurile cele mai grele. Atribuțiunile și extensiunea puterii lui erau acestea: judeca în afaceri privitoare la vre un trib întreg, la vre un profet mincinos, la vre un arhieru; hotăra războiul sau pacea, întinderea razei Ierusalimului sau introducerea în el a oarecăror schimbări mai însemnate; decidea în privința înființării de tribunale cu 23 de membri, în provincie; declara vre un oraș ca nelegiut și ca atare îl punea sub interdicție. Sinedriul avea drept de viață și de moarte sau dreptul sabiei, adică putea rosti și executa pedeapsa cu moarte.

Supuse lui erau sinedriile mai mici, compuse din câte 23 de membri. De aceste tribunale inferioare erau câte unul în diferitele orașe ale Iudeei. În Ierusalim erau două, pe lângă Sinedriu. Acestea erau judecătoriile sinagogelor. Ele dedeau hotărâri în afaceri mici, și, pentru abateri dela lege, aplicau bătaea și excomunicarea.

Mai erau și alte tribunale mai inferioare, compuse din 3 până la 7 membri, numite *judecată*, sau și tribunale de arbitragiu. În aceste tribunale de primă instanță se decidea în afaceri neînsemnate.

Dela aceste tribunale de primă instanță și

dela tribunalele de câte 23 de membri se putea face apel la Sinedriu.

În Evanghelia dela Matei citim aceste cuvinte ale Mântuitorului Hristos: „Tot cela ce se mânie îndeșert asupra fratelui său, vinovat va fi *judecăței* (τῆ κρισεῖ); și cine va zice fratelui său: rahà, vinovat va fi *soborului* (τῷ συνεδρίῳ); iar cine va zice: nebune, vinovat va fi gheenei focului“ (Mat. 5, 21). Numirea de *judecatã* se referã la cele două feluri de tribunale inferioare, de 3—7 și de 23 de membri; iar numirea *sobor* se referã la cea mai înaltã instanțã judecătoreascã: la Sinedriu.

Cu vre o 40 de ani înainte de dărãmarea Ierusalimului și templului, la anul 70 dupã Hristos, Romanii luase Sinedriului dreptul sabiei, adecã puterea de a executa sentințele de moarte, lãsându-l, însă, sã se bucure de considerațiunea cuvenitã, întrucât el putea sã se rostiascã în *afaceri religioase*. Dacă în afaceri de acestea judeca pe cineva la moarte, sentința era supusã procuratorului roman, și numai dacã acesta voia, se executa, precum a fost cazul cu Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos. Înaintea Sinedriului au fost aduși la judecatã Sfinții Apostoli Petru, Ioan și mai târziu Pavel (Paul, Pavlu).

Sinedriul avea autoritate și în afarã de limitele Iudeei și întregii Palestini. El trimetea la sinagogi oameni anume, în misiuni religioase, cum s'a făcut cu Saul — Apostolul Pavel de mai târziu — pe care l'a trimis la Damasc ca sã aducã legași la Ierusalim pe creștinii de acolo, pentru a-i pedepsi.

Deși Sinedriul nu mai avea dreptul de a

pedepsi cu moarte, totuși, profitând când de absența procuratorului, când de turburări mari, dedea sentințe de moarte și le executa, cum s'a întâmplat cu întâiul mucenic și arhidiacon Ștefan și cu Iacov fratele (ruda) Domnului.

Cap. III. Dreptul penal.

§. 27. Crimele de majestate și alte abateri grave, certate prin pedepsirea cu moarte. Pedepsele Jupe legea mozaică.

1. Crimele de majestate erau acelea ce se comiteau în contra religiunii, în contra locțiitorului nevăzutului Rege Dumnezeu și în contra celorlalți ocârmuitori în genere, — crime cari se pedepsiau cu moarte.

Astfel de crime erau: *Idololatria*, care se privia nu numai ca o gravă abatere dogmatică, ci și ca o trădare și lepădare de nevăzutul Rege Dumnezeu. La idololatrie se socotea și *superstiția, vrăjitoria, descântecele, necromanția* și orice *divinațiune* în genere. Idololatrul era ucis. Dacă vre un oraș întreg devenia idololatra, atunci era dărâmat și locuitorii toți erau omorâți. *Cultul icoanelor, hula împotriva lui Dumnezeu, profanarea intenționată a sâmbetei, călcarea voită a legii ceremoniale, ofensele aduse regelui văzut sau locțiitorului nevăzutului Rege Dumnezeu, și dregătorilor* îndeobște.

Tot cu moarte se pedepsiau și următoarele abateri: *crimele săvârșite de copii împotriva părinților lor*, precum: blestemarea lor, maltratarea cu vorba sau fapta, uciderea. Apoi *desfrânarea și violarea castității* în genere.

2. Legea mozaică prevede 3 feluri de pe-

pedepse: a) pedepse cu moartea, b) pedepse corporale și c) pedepse bănești.

a) *Pedepsele cu moartea* erau: *omorârea cu petri* și *omorârea cu sabia*. De era să se omoare careva cu petri, pentru crime probate cu marturi, aceștia trebuiau să arunce întâi cu petri în cel condamnat și apoi asistența. Cu sabia, ori se străpungea corpul condamnatului, ori se prefăcea în bucățele. În unele cazuri, după ce vinovatul era omorât, cadavrul i se ardea sau se spânzura. De se spânzura, cadavrul nu putea rămâne așa peste noapte, ci se înmormânta în aceeași zi, ca să nu se spurce pământul prin un asemenea condamnat, privit ca blestemat de Dumnezeu. Se mai obicinuia ca, asupra cadavrului osânditului sau asupra cenușei lui, fiecare trecător să arunce câte o piatră.

După ce Iudeii au pierdut dreptul de a pedepsi cu moarte, dreptul sabiei s'a prefăcut în pedepsa cu excomunicare, adică excluderea din sinagogă și din comunitatea iudaică, a celor vinovați de abateri grele religioase.

b) *Pedepsele corporale*, adică bătaea, se făcea cu bastonul. Cel pedepsit cu bătae era întins cu fața în jos pe pământ și, în fața judecătorilor, i se aplicau lovituri, cari nu trebuiau să treacă de 40.

După ce Iudeilor nu le-a rămas decât dreptul de a judeca în cestiuni religioase, bătaea vinovatului se făcea la sinagogă.

Spre a nu da mai mult de 40 de lovituri și spre a înlătura pericolul de a se călca legea în acest punct, Evreii întrebuițau un bici cu trei împletituri, cu care vinovatul era lovit de 13 ori, preferind astfel să dea mai bine 39 de

lovituri, decât să treacă de numărul legal de 40. Sfântul Apostol Pavel ne spune, în a sa a doua epistolă către Corinteni, că „dela Iudei, în cincisprezece rânduiri, câte patruzeci fără una de lovituri am luat; de trei ori, cu toege am fost bătut...” (11, 24 și 25).

c). *Pedepsele bănești (amenda)* se dedeau pentru vătămări corporale și pentru atacarea onoarei cuiva. Ele se aplicau, în vederea legii, după chibzuința judecătorilor, după pretențiunea reclamantului și după învoială. Suma de bani se determina după vătămarea făptuită și după împrejurări.

Către sfârșitul statului iudaic se întrebuintă ca pedeapsă închisoarea și încătușarea celor condamnați.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§. 28. Pedepsire pentru mărturie mincinoasă, încluire (înșelăciune), pagubă neintenționată și pentru hoție.

1. Marturul dovedit de justiție că a depus fals, era supus pedepsei ce ar fi meritat acela împotriva căruia depusese și care s'ar fi dovedit culpabil.

Marturul, dovedit mincinos, nu era pedepsit dacă dezminția mărturia și s'ar fi constatat că o făcuse cu scopul de a salva pe cel acuzat. Fapta, însă, era considerată ca păcat și trebuia expiată prin aducere de sacrificiu pentru păcat.

2. Dacă cineva ar fi abuzat de încrederea dată de un altul, păgubindu-l cu dinadinsul, direct sau indirect, de banii, obiectele sau animalele încredințate spre păstrare sau spre pază, judecata îl condamna la despăgubire dublă. Tot așa și pe părtașul la înșelăciune. Dacă, însă, în-

șelătorul, din propriul său îndemn, se grăbia, mai înainte de a fi sesizată justiția de către cel păgubit, și restituia obiectul înșelăciunii, plus a cincia parte din costul acelui obiect, nu mai era urmărit; trebuia, însă, să aducă cuvenitul sacrificiu de curățire, pentru abaterea de care se făcuse vinovat.

3. Dacă cineva ar fi luat dela altul împrumut, fără plată, vre un animal, spre a se servi de el, și se întâmpla să se betegiască sau să moară, acel animal trebuia plătit. Dacă, în timpul betegirii sau morții animalului, era de față și stăpânul, sau, nefiind de față, luase mai dinainte plată pentru împrumutarea acelui animal, stăpânul nu avea drept la nici o despăgubire pentru paguba neintenționată ce i se produsese.

De se întâmpla vre unui păstor tocmit să i se fure din animalele încredințate lui spre păstorie, din lipsa lui de priveghere, el trebuia să plătiască paguba pricinuită. Nu plătia nimic, însă, dacă vre o hiară (bală) ar fi pricinuit paguba; dar în cazul acesta trebuia să înfățișeze stăpânului vre un semn dela animalul, ce ar fi căzut pradă.

4. Pedeapsa pentru hoție se îndrepta dupe împrejurări și dupe însemnătatea obiectului hoției. Anume: de fura cineva vre un lucru sau vre un animal, și se afla încă la dânsul, neatinș, era pedepsit cu despăgubire dublă. De se întâmpla ca să fi tăiat, ori să fi vândut animalul furat, pentru furarea unei oi se cerea despăgubire împătrită, iar pentru furarea unui bou, despăgubire încincită. Era, deci, o gradare triplă a pedepsei pentru hoție. Prima era mai mică, dată fiind presupunerea că, cel ce furase

ceva și încă se afla la dânsul, ar fi putut fi în stare să se căiască de ceea ce a făcut, și de bună voe să dea înapoi lucrul sau animalul furat. A doua era mai aspră—despăgubire împătrită—pentru ca hoții să se înfricoșeze și să nu mai fure oi, cari erau lesne de furat, ca unele ce se țineau departe de sate și orașe. A treia era și mai aspră — despăgubirea încincită — căci, cu ce ar fi avut cineva să-și are pământul, bunioară, fără de boi ?

Dacă cel care ar fi furat ceva, înapoia proprietarului, de bună voe, aceea ce furase, și încă a cincia parte din valoare, era scutit de altă pedeapsă ; trebuia numai să aducă cuvenitul sacrificiu pentru ertarea păcatului săvârșit.

Dacă vre un hoț ar fi fost prins noaptea asupra faptului, putea fi omorât fără frică de pedeapsă, căci hoțul putea să scape fără a fi fost cunoscut de cel ce avea să-l dea în judecată, sau putea să omoare el însuși pe acela al cărui avut vrea să-l fure. După răsăritul soarelui nu mai era permis a se omori hoțul surprins asupra faptului, căci putea fi cunoscut, prins și dus la judecată. Săvârșirea omorului se pedepsia, în acest caz, cu moarte.

§. 29. Legea talionului și pedeapsa pentru omor.

1. Legea talionului prevede pedepsirea celui vinovat, în modul cum el a tratat pe altul : cum ai făcut, așa să ți se facă ; frântură pentru frântură, ochiu pentru ochiu, dinte pentru dinte ; cum vatămi tu pe om, așa să fii și tu vătămat.

Acest drept de răsplătire a fost găsit de Moise la Evrei, cari îl practicau încă din vechime, în

baza dreptului natural: ceea ce ție nu-ți place, nici tu altuia nu face.

Legea mozaică tratează mai blând pe acei cari ar fi vătămat pe sclavi. Dacă stăpânul ar fi maltratat pe vre un sclav în așa mod, încât îi rupea vre o mână, vre un picior, sau îi scotea vre un ochiu, îi rupea vre un dinte, etc., el era pedepsit cu perderea sclavului, care, prin aceasta, devenia liber.

Pentru vremurile mai de demult o astfel de lege era de mare trebuință spre a înfrâna apucăturile neomenesti ale celor bogati și puternici, cari, în schimbul unei pedepse bănești cât de mari, ce ar fi fost siliți să plătiască, se îndeletniciau cu acte de extremă brutalitate față de supușii lor.

Mai târziu dreptul de răsplată s'a prefăcut în amendă.

2. Pedepsa pentru omor varia dupe felul omorului, dupe cum adecă s'a comis cu voință sau fără voință.

Omorul cu voință, sau bătea din care a provenit moartea, se pedepsia cu moarte de către ruda cea mai de aproape a celui omorât, care trebuia să facă aceasta, dacă nu vrea să-și peardă onoarea și dreptul de moștenire. Ruda aceea se numia *răzbunătorul sângelui* și putea să omoare pe ucigașul dovedit ca atare, ori unde l'ar fi aflat.

Acel care săvârșia omor fără voe, putea scăpa de răzbunătorul sângelui, dacă avea vreme să fugă în vre una din cele șease cetăți de azil, din cari: trei erau în partea dreaptă a Iordanului (Hedeș, Șehem și Hebron), iar trei erau în partea stângă a aceluia fluviiu (Golan, Ramot-Ghilead

și Bezer). Înainte de aceasta azilul era la altar. În cetățile de scăpare răzbunătorul sângelui nu mai avea nici o putere, dacă judecata constata săvârșirea omorului fără voință; la din contra, ucigașul era predat răzbunătorului. Acel care omorâse fără voe, era dator, cu toate acestea, să stea numai în cetatea de scăpare în care fugise, atât timp cât trăia arhiereul. Dacă până atunci, ucigașul fără voe ar fi eșit din acea cetate și l'ar fi prins răzbunătorul sângelui, acesta avea voe să-l omoare. După moartea arhiereului, ucigașul putea eși fără teamă din acea cetate, căci dreptul răzbunătorului de sânge înceta.

Prin urmare, cu toate că ucigașul din greșală nu era omorât de răzbunătorul sângelui, totuși, pentru fapta sa, deși neintenționată, nu rămânea nepedepsit. Trebuia să stea numai în cetatea de scăpare în care fugise. Nu avea, însă, să stea acolo toată viața, ci numai atâta timp, cât trăia arhiereul. Cu chipul acesta dreptatea dumnezeiască era satisfăcută și omorul săvârșit fără voință era răzbunat. Vinovăția pentru omorul din greșală se ștergea desăvârșit, tocmai după ce muria arhiereul. În viață fiind el, era mijlocitorul între popor și Dumnezeu. Moartea lui era privită ca un sacrificiu de împăcare, prin care se spăla cu totul vinovăția pentru omorul săvârșit fără intențiune. Deci, și din acest punct de privire, arhiereul din legea veche preînchipuia pe Hristos, Marele Arhiereu, Care, prin moartea Sa pe cruce, a spălat păcatele noastre ale tuturor.

Dacă pricinuitoarea morții cuiva rămânea necunoscută, săvârșind fapta în depărtare de locuințele oamenilor, răzbunarea sângelui se făcea

astfel: bătrânii și judecătorii din apropierea locului unde s'a găsit cadavrul, se adunau și constatau, prin măsurătoare, cetatea care era mai aproape de locul unde se săvârșise crima. După constatare, bătrânii acelei cetăți trebuiau să ia o juncă, care n'ar fi fost pusă la jug, și să o ducă la vre un râu cu apă curgătoare în permanență. Acolo, în fața preoților, rupeau gâtul vitei, ca pedeapsă pe care o merita ucigașul, și apoi, în semn de nevinovăție pentru omorul întâmplat, își spălau mâinile deasupra trupului mort al juncei, rostind anumite cuvinte (Deut. 21, 7 și 8).

§. 30. Felurite pedepse cu moarte adoptate de Evrei dela alte popoare.

Pe lângă pedepsele cu moarte, legale, adecă prevăzute în legea mozaică (§. 27), Evreii au întrebuințat, în diferite epoce, și următoarele pedepse cu moarte, adoptate dela streini: tăierea capului, strangularea, aruncarea în cuptor cu foc, frigerea de viu, aruncarea în groapă cu lei, lupta cu hiarele, omorârea în cenușă, înecarea și altele. În vreme de războiu și cu ocazia ocupării vre unei cetăți vrăjmașe se întrebuința: tăierea în două cu fereștrăul, aruncarea de pe stânci înalte, spintecarea femeilor îngreunate, izbirea și sdrobirea copiilor de pietri și de colțurile zidurilor.

Mai era și răstignirea, care se aplica de regulă numai sclavilor și celor ce erau acuzați de crime mari, precum: de rebeliune, de tâlhărie. Moarte prin răstignire a suferit și Domnul Hristos.

Cel condamnat la răstignire era dezbrăcat

până la brâu, legat și bătut cu biciul în așa fel, că de multe ori cei mai slabi dintre condamnați muriau în timpul bătăiei. După biciuire condamnatul singur trebuia să-și ducă crucea la locul de răstignire.

Domnul Hristos, după biciuire, a fost îmbrăcat în haină mohorâtă, I s'a pus pe cap cunună de spini și în mână I s'a dat o trestie, ca drept sceptru regal. Acestea I s'au aplicat nu pentru că erau prescrise, ci pentru a-L batjocuri, de oarece era învinuit că s'a făcut pe Sine rege. Hristos fiind prea slăbit din cauza biciuirii și a pierderii de sânge, căci I se înfipsese în cap cunună de spini, nu și-a putut duce crucea ; I-a dus-o Simon Kirineanul.

Locul de răstignire se alegea afară de cetate, pe un teren mai înalt și în apropiere de vre un drum public.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Crucea se fixa bine în pământ. Osânditul era ridicat pe cruce. Cu patru cue de fer puternice i se pironiau mânilor și picioarele cu câte un cui. Cam la mijlocul crucei se bătea un cui de lemn pe care se sprijinia trunchiul corpului osânditului, ca nu cumva să cadă jos de pe cruce, despicându-i-se mânilor pironite, din cauza greutății corpului. Pe cruce nu se fixa nici o răzămătoare pentru picioare. Deasupra capului se atârna scrisoarea în care se arăta abaterea celui răstignit.

Către sfârșitul vieții politice a Evreilor se dedea crucificărilor beuturi tari, amețitoare, ca să le mai domoliască durerea pironirii. I s'a dat și lui Hristos, dar El n'a voit să priimiască. Cu puțin înainte de a muri I s'a dat oțet amestecat cu fiere, adecă vin amestecat cu fiere, căci Evreii

numiau vin și oțetul. Beutura aceasta n'a refuzat-o Domnul Hristos.

Contactul cu aerul făcea ca ranele să sângereze, produse de pironire, să se închidă. Sângele nescurgându-se dindestul se putea întâmpla ca răstignitul să stea pe cruce, în cele mai crâncene suferințe, până și trei zile, dacă cumva nu muria de foame ori de sete, care devenia cumplită.

Evreii nu lăsau corpurile pe cruce nici peste noaptea întâia ce urmă după răstignire; trebuiau îngropate în aceeași zi. Cum, însă, se întâmpla ca cei condamnați să nu moară așa de degrab, se recurgea la alte mijloace pentru grăbirea morții: se aprindea foc, pe pământ, sub picioarele celor răstigniți, ca fumul să-i înăbușe; se dedea drumul la hiare spre a-i sfășia; li se zdrobiau fluerile picioarelor sau li se străpungea coasta cu lancea. Domnului Hristos, cu toate că murise, un soldat l-a străpuns coasta cu lancea.

Urmă apoi luarea de pe cruce și înmormântarea.

PARTEA III.

ANTICITĂȚILE BISERICĂȘTI ALE EVREILOR.

CAP. I. SECTELE.

§. 31. Sectele religioase și politice.

La sectele religioase ale Evreilor se numără: *Fariseii*, *Saduceii* și *Eseii* cu *Terapeuții*. Ele au apărut din următoarele împrejurări: după întoarcerea din captivitatea babilonică, Evreii au căutat să reinvieze teocrația. Toți depuneau cel mai mare zel pentru restabilirea stărei religioase

și politice de mai înainte. Cu toate acestea, adevăratul mozaism și profetism s'a prefăcut cu timpul în cel mai subiectiv iudaism, punându-se mai mult preț pe păreri omenești, decât pe cuvântul lui Dumnezeu, și căutându-se a se pune în acord cele ale legii cu diferite doctrine filosofice greco-egiptene.

1. *Fariseii*, adică oamenii evlavioși, deosebiți de ceilalți oameni prin viață, cult și obiceiuri, părăsira spiritul legii și se ținură de litera ei, dând preferință la o mulțime de prescripțiuni zise tradiționale, al căror număr se adăugia din ce în ce mai mult.

În tendința lor politică și religioasă aveau această primă notă caracteristică: eliminarea oricărei influențe neiudaice. Pentru dânșii, unicul pământ sfânt era cel locuit de Evrei; toate celelalte țări erau privite ca necurate, până și atmosfera lor. De aici disprețuirea trufașă a tot ce nu era iudeu. Până și vinul și pâinea păgânilor erau privite ca necurate. Iudeul nu trebuie să scape de moarte pe un neiudeu. Celui mai evlavios om din lumea neiudaică, fariseul îi aplica principiul, care a rămas și până azi la Evrei, în acest proverb: „și celui mai blând dintre șerpi trebuie să-i sdrobești capul; pe cel mai bun dintre neisrailiți trebuie să-l omori”. Cuvintele legii nu trebuiesc spuse păgânilor. Neisrailitul, care studiază legea, merită moarte.

Obiectul ocupațiunii lor de căpetenie era textul legii. Nu numai că-i numărau toate literile și fixau cu exactitate unde este jumătatea fiecărui capitol, dar o și explicau și o aplicau în toate acțiunile și împrejurările vieții omenești, scoțând din ea și din așa numitele prescripțiuni tradi-

ționale, infinite regule, impedimente sau opriri de acelea, cari mai mult încurcă și ameteșc pe om decât îl luminează. S'a ajuns până acolo, că în foarte multe cazuri practicile farizaice suspendau nu numai legea naturală, sădită în om, ci și legea pozitivă. Astfel, bunioară, Fariseii, în schimbul unei contribuțiuni pentru templu, dispensau pe copii de una din cele mai sfinte obligațiuni naturale: ajutorarea părinților; sau: dragostea către aproapele o întindeau numai asupra amicilor; jurământul în care nu s'ar fi rostit numele lui Dumnezeu, nu era obligator; în ce privește respectarea Sâmbetei erau așa de scrupuloși, încât socotiau ca o profanare a ei faptul, că cineva smulgea spice spre a-și stâmpăra foamea, sau că vindeca vre un bolnav; călcarea obligațiunilor purcese din legea naturală, nu era nimic, totul era paza strictă a prescripțiunilor ceremoniale, pe cari ei le mai adăugiau din destul; mânia, poftele nepermise erau privite ca lucruri neînsemnate.

Cu aceasta Fariseii au pierdut din vedere, că tradițiunea servește la împlinirea lipsurilor și la luminarea a ceea ce ar fi întunecat, iar nu să se împotriviască celor mai învederate doctrine ale revelațiunii naturale și supranaturale, cum și adevărurilor dictate de mintea omenească sănătoasă și lipsită de prejudicări.

Toate acestea făceau ca legea să devină, în teorie, un jug apăsător; iar în practică, un ce pe cât de greu pe atât și de ridicul. Consecința necesară a acestei stări de lucruri a fost ipocrizia sub formele ei cele mai variate.

De altfel Fariseii profesau învățătura despre trebuința grației divine și despre cooperățiunea

libertății omenești pentru faptele meritorii, învățau existența îngerilor și demonilor, recompensa și pedeapsa în cealaltă lume (în Șeol), deci, nemurirea sufletelor; apoi: învierea corpurilor. Mai învățau și un fel de metempsihoză, susținând că, după moarte, sufletele dreptilor trec în corpurile altor oameni, începând din nou viața pământească. De aceea erau unii cari credeau de Hristos că ar fi Ioan Botezătorul, ori Ilie, Ieremia, ori vre un altul din profeți.

Erau șapte clase de Farisei: unii (Sihemiții) se țineau de doctrina farizaică numai pentru a se îmbogăți; alții de abia umblau, vrând să se arate slabi din cauza multei prostiri; alții, când eșiau din casă, își țineau ochii aproape închiși, pironiți spre pământ, ca nu cumva să vadă vre o femeie, și în așa atitudine umblau pe lângă păreții caselor, din care cauză se loviau de păreți și se răniau; erau apoi Farisei lăuduroși și alți ipocriți.

Trebue să constatăm, însă, că erau și Farisei conștiințioși, cari făceau din adevărată dragoste către Dumnezeu, aceea ce alții făceau numai din ipocrizie și cu scopuri necinstite. Astfel a fost Nicodim, Iosif din Arimateea, Saul, mai târziu devenit Apostolul Pavel.

Între Fariseii mai de seamă se socotiau *cărturarii, legiuitorii și învățătorii de lege*, dar nu se confundau cu Fariseii, căci aceștia formau un partid politic-religios, iar aceia o corporațiune de învățați. Sub cărturari și legiuitori se înțeleg aceia cari se ocupau cu învățământul elementar al legeri; iar sub învățătorii de lege se înțeleg aceia cari se ocupau cu învățământul

superior al lezei, producând cărturari și legiuitori.

2. *Saduceii* erau antagoniști și politici și religioși ai Fariseilor.

Erau antagoniști politici, căci, pe când Fariseii urau orice dominațiune streină, Saduceii căutau să fie pe placul ori și cui, numai să se mențină în pozițiuni înalte și la putere.

Erau și antagoniști religioși, căci, pe când Fariseii se întreceau în prescripțiuni religioase și exagerau în chip nesăbuit obligațiunile lezei mozaice, trecând orice măsură, Saduceii nu se țineau strict de legea scrisă, și tradițiunea nu-i interesa. Numai când erau eclipsați de Fariseii în fața poporului de jos, se prefăceau că au aceleași doctrine și practice ca și Fariseii. Când, însă, le venia la îndemână, nesocotiau orice era farizaic, învățând că omul e supus ursitei, că îngeri și demoni nu există, că sufletul e muritor, că trupurile omenești nu vor învia. Din această cauză au fost caracterizați ca *raționaliști*; însă și Fariseii erau raționaliști, dacă prin raționalism se înțelege întrebuintarea numai a rațiunei în treburi religioase.

3. *Eseii* formau un fel de cin călugăresc, cu viață de obște și monastirească. Viața lor teoretică și practică se rezumă în următoarele: explicau Scriptura în sens alegoric. Nu participau la sacrificii, dar trimiteau daruri la Ierusalim. De regulă duceau viață celibatară. Respectau Sâmbăta. Averea o aveau în comun. Carne nu mâncau. În întrunirile religioase aveau agape. Zilele și le petreceau în rugăciune, în meditațiune și lucru. Toți se supuneau superiorilor. Cel care voia să intre în rândul lor, trebuia

să facă noviciat de doi ani, după care era admis, jurând că va păzi toate învățăturile și practicile comunității și că le va propaga. Credeau în Dumnezeu ca autor a tot binele, nu și al răului; în nemurirea sufletului, în răsplata de după moarte a celor drepti și a celor păcătoși; Dumnezeu trebuie adorat în spirit și în adevăr, nu și prin sacrificii sângeroase. Ei erau nu numai medici sufletești, ci și trupești, erau meseriași și îndeplineau și atribuțiunile de exorciști.

4. Viață și mai ascetică decât Eseii o duceau *Terapeuții* în Egipt, a căror viață era mai contemplativă și mai ascetică decât a Eseilor. Cu toții erau celibatari. În cinul lor erau admise și femei, dar ele trebuiau să rămână fecioare. În toate zilele, afară de Sâmbătă, postiau până la apusul soarelui. Stăteau în chilii singuratice, ori în pustie, ori pe câmpii, ori în grădini. În fiecare a șaptea Sâmbătă se întruniau cu toții, toată noaptea stăteau în priveghere și cântau imne religioase, după care mâncau cu toții la o masă comună, pâne și sare, bărbații stând de-a dreapta, fecioarele de-a stânga, deosebiți.

La Evrei erau și *secte curat politice*, precum: *Irodianii* sau partizanii dinastiei lui Irod; cu începutul seculului întâi al erei creștine au trecut de partea Fariseilor. După ce Palestina s'a prefăcut în provincie romană și s'a alipit la Siria, un *Iuda Galileul* sau *Gaulonitul* a răsculat pe mulți—numiți, după el, *Galileeni*—împotriva stăpânirii romane, nevrând să recunoască alt rege decât pe Iehovă. Gaulonitul și-a pierdut viața, dar partida lui a rămas, a devenit mai

radicală, naționalistă înfocată, predicând nu numai opunerea cu braț armat în contra Romanilor, ci și nutrindu-se cu idei de dominațiune pământească asupra lumii întregi; aceștia sunt *Zeloții*, cari au grăbit, prin atitudinea lor, distrugerea totală a vieții politice a Evreilor.

Ș. 32. Eliniștii, Prozelitii și Samarinenii.

1. După exiliul babilonic Evreii se răspândiră prin toată Asia și se amestecară și cu alte popoare, fără însă a se lăsa absorbiți de ele. Ei erau în mare număr cudeosebire în Alexandria. În mijlocul populațiunei cosmopolite, ce era acolo, ei se distingeau, ca și azi, prin industrie și avuții. Civilizația greacă îi încânta; ei începură a se îndeletnici cu ea, fără însă a înceta de a fi Iudei, cu toate că pe încetul își părăsiră vechea lor limbă, înlocuind-o cu limba greacă, ce devenise universală, după cum făcuseră și Iudeii din Palestina, înlocuind limba veche ebraică cu cea aramaică răsăriteană.

Cu toate acestea erau și dintre Iudeii *din împrăștiere*, adică dintre Iudeii răspândiți în alte țări, unii, cari, pe lângă că știa grecește, vorbeau și limba aramaică răsăriteană, cum a fost Saul, iudeu născut în Tars din Cilicia, devenit mai în urmă Sfântul Apostol Pavel. Iudeii din împrăștiere țineau cu căldură la religia strămoșească, aveau oroare de idoli, și în temple nu intrau. Batjocurile din partea Grecilor și stărea de înjosire în care erau ținuți, nu-i împedea de a se privi ca neamul cel ales, se mândreau că numai ei pot cunoaște și se pot ruga adevăratului Dumnezeu, și aveau siguranță că într-o zi toate popoarele se vor face părtașe la cre-

dința lor. Astfel erau Evreii din împrăștiere. Spre a se deosebi de Evreii din Palestina, pe timpul Mântuitorului Hristos ei erau numiți *Eli-niști*.

2. Încă din vechime trăiau printre Evrei și oameni de alte naționalități, numiți *Prozeliți* sau *streini, venetici*, pe cari legea mozaică i-a luat sub scutul ei, cerând dela Evrei ca să-i trateze cu blândeță și milostivire. Toți Prozeliții erau datori să se feriască de ideile și practicile păgânești și să ducă viață cât mai mult dupe ideile și practicile religioase ale Iudeilor. Din acest punct de vedere erau două feluri de Prozeliți:

a) Unii nu se circumcideau și nu se obligau a păzi toată legea mozaică, însă erau datori să creadă numai în Iehovă, nu și în alți dumnezei, să nu mănânce sânge și animale sugrumite, să se feriască de amestecarea sângelui, să nu fure, nici să comită tâlhării, să nu omoare decât pe ucigaș. Acești Prozeliți puteau aduce și sacrificii, veniau la sinagogă, dar la templu nu puteau înainta mai mult decât până la poarta lui, prin care se intra în tinda Israiliților; de aceea se numiau *Prozeliții Porței*.

b) Alții se circumcideau și se obligau a păzi toată legea mozaică. Pentru aceasta se numiau *Prozeliții dreptăței* și erau părtași la promisiunile date lui Avraam. După ce se și botezau, prin cufundare în apă, în prezența a trei marturi, acești Prozeliți ai dreptăței deveniau membri desăvârșiți ai comunității religioase a Evreilor, ca oameni noi, născuți a doua oară. Iudeii aplicau acest botez atât bărbaților, cât și femeilor, și se credea, că prin acel botez se șterg relațiunile anterioare de înrudire, așa că

cel botezat s'ar putea căsători cu muma sa, de nu s'ar fi botezat și ea, cum a și făcut un creștin din Corint, luând în căsătorie pe muma sa vitrigă, pentru care lucru Sfântul Apostol Pavel a poruncit să fie dat „Satanei spre perirea trupului, ca duhul să se mântuiască în ziua Domnului Iisus“ (I Cor. 5, 1, 5).

3. *Samarinenii* erau un popor foarte urât ludeilor. Originea lor a fost aceasta: În anul 722 înainte de Hristos locuitorii regatului lui Israil (§. 23) au fost duși în Asiria și Media, rămânând țara cu prea puțini locuitori, aproape pustie. Din această cauză Asirienii au trimis acolo coloniști păgâni, cari s'au amestecat cu autohtonii rămași în patrie. Din acest amestec a eșit poporul samarinean, numit astfel pentru că între alte cetăți el ocupa și Samaria. În vecinătatea lor era regatul Iuda, care timp de vr'o sută trei-zeci de ani, adecă până la exiliul babilonic, a putut vedea cum locuitorii dărâmatului regat Israil s'au amestecat cu locuitorii cei noi, cum Israiliții au adoptat datinele acelor, deosebindu-se astfel de vechii Israiliți, în moravuri, și cum acele colonii păgâne, pe lângă zei lor au priimit și cultul lui Iehovà, sau cultul zeului țarei, ca astfel să poată scăpa de neajunsurile ce le veniau din partea leilor, cari se înmulțise foarte, din cauza micii populațiuni.

Dacă din cauza aceasta Iudeii ortodocși din regatul Iuda nu-i priviau bine, ura Iudeilor contra Samarinenilor, după ce s'au înapoiat din exiliul babilonic, a crescut și mai mult din cauza că Samarinenii au umblat să împedecă reconstruirea templului din Ierusalim. Ei au căutat să facă aceasta ca drept răzbanare pentru că

Evreii nu priimise propunerea lor de a contribui la reedificarea templului și a forma cu toții o comunitate religioasă; iar Evreii nu priimise aceasta, pentrucă Samarinenii nu părăsise idoli și nu rămăsese numai cu cultul lui Jehoyà.

În Iudeea s'au luat măsuri contra Samarinenilor, hotărându-se îndepărtarea femeilor streine, care intrase în căsătorie cu Evreii. Manase, fiul arhiereului Ioiada, fiind căsătorit cu fiica lui Sanbalat prefectul Samarinenilor, nu numai că n'a voit să-și alunge soția, ci a trecut și el la Samarineni. Toți Evreii cari se făceau vinovați de vre o abatere dela lege și, deci, trebuiau să fie pedepsiți, se refugiau la Samarineni, cari îi priimiau. Aceasta a contribuit la creșterea urei celei vechi.

Samarinenii și-au construit un templu propriu pe muntele Garizim. Manase a devenit arhiereu. Dacă nu în timpul acestuia, apoi nu tocmai târziu Samarinenii au părăsit idololatria și au devenit aspri observatori ai legii mozaice. Cu toate acestea, în timpul lui Antioh IV Epifane (167 înainte de Hristos), ei cederă lui Joe templul lor. Murind Epifane ei reveniră la cultul mozaic pe care îl menținură și după ce li se dărâmă templul, la anul 129 înainte de Hristos.

În anul al 17-lea al erei creștine Samarinenii s'au furișat, în noaptea Paștilor, în templul din Ierusalim și-l întinară, aruncând pe podea oase de morți. De acum ura între ei ajunge la așa grad, în cât pe timpul Mântuitorului nu aveau nici un contact unii cu alții. Dacă Iudeii din Galileea voiau să vină de vre o sărbătoare la Ierusalim, aveau drumul drept prin Samaria; ei,

Însă, preferau să încungiure cât de mult, numai să nu treacă prin Samaria, a cărei capitală *Şehem*¹⁾, o porecliră cu expresiunea *Şicar* (=beat). Când Domnul Hristos a cerut unei femei din Samaria să-I dea apă ca să bea, aceea I-a răspuns: „Cum tu, iudeu fiind, ceri dela mine să beai, muiere samarineancă fiind eu? că nu se amestecă Iudeii cu Samarinenii“ (Ioan 4, 9).

Ei erau monoteiști și așteptau pe Mesia. Dintre cărțile Testamentului Vechiu aveau ca sfinte numai cele 5 cărți ale lui Moise (Pentateuhul).

Cap. II. Locurile sfinte.

§. 33. Cortul Sfânt.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mai înainte de Moise nu erau locuri anumite pentru cultul divin. Acele locuri erau alese de căpeteniile familiilor, ori dupe placul lor, ori în locurile unde li se descoperia prin ceva Dumnezeu, sau li se dedit din parte-I vre un ajutor.

Când, însă, poporul israelitean a devenit poporul ales, care avea să conserve ideea despre adevăratul Dumnezeu, a trebuit, în vederea misiunii sale, să aibă un anumit loc de obște, unde trebuiau să se îndeplinească actele și ceremoniile cultului public,—un loc care trebuia să fie centrul religios al poporului israelitean.

Dupe porunca lui Dumnezeu și în vederea modelului indicat de El, Moise, prin anume meșteri (Bezaleel și Oholiab), a construit *cortul*

1) Până la Alexandru-cel-Mare aveau de capitală Samaria; Macedonenii au ocupat-o; ei și-au ales de capitală Şehem-ul.

sfânt (tabernaculul) ca loc pentru plinirea cultului divin.

Cortul sfânt, sau Casa lui Dumnezeu în mijlocul poporului Său, avea lungime de 30 de coți¹⁾, lărgimea și înălțimea de câte 10 coți, și era compus din trei părți de scânduri, făcute din lemn de salcâm. Intrarea în el era prin partea de răsărit, compusă din 5 stâlpi de lemn. O perdea, care atârna de sus până jos, ținea loc de ușă.

Cortul acesta avea două despărțituri: una în partea de apus, având lărgime de 10 coți, în toate sensurile, numită *Sfânta Sfintelor*, și alta în partea de răsărit, cuprinzând două din cele trei părți de lungime ale cortului, numită *Sfânta*.

Între Sfânta și Sfânta Sfintelor nu era nici perete, nici ușă, ci atârna o perdea.

Drept acoperământ Cortul avea patru feluri de învălitori; cele două de desupt erau de stofă, cele două de deasupra erau de piele, prinse și înțepenite în pământ.

În Sfânta Sfintelor era *sicriul legii*, făcut din lemn de salcâm îmbrăcat în aur, de jur împrejur având o cunună. În el se țineau cele două table de piatră pe cari erau scrise cele zece porunci, vasul de aur cu mană și toiagul lui Aaron; mai târziu s'a depus aci copie de pe toată legea mozaică. Pe sicriul acesta era așezată o tablă de aur masiv, considerată ca Tronul lui Iehovă. Deasupra tablei erau doi Heruvimi de aur, având fețele întoarse unul către altul și cu aripile umbrind Tronul lui Iehovă. Pe tot timpul cât a trăit Moise, aci se arăta

1) Cotul la Evrei era 0,45 centimetri.

Dumnezeu în nour luminos. Mai târziu nu s'a arătat decât în momente importante și decizive.

În Sfânta Sfintelor nu putea intra nimeni altul decât arhiereul, dar și acesta numai o dată pe an: în ziua împăcării (§. 58). *10 Octombrie*

În *Sfânta* erau:

a) *Altarul tămâerei*, așezat la mijloc, înaintea intrării în Sfânta Sfintelor. El era de lemn de salcâm aurit, deasupra având o tablă. Pe el se aducea sacrificiul de tămâere, compus din diferite miresme.

b) La mijlocul Sfintei, spre pereții de miază-noapte, era *masa pânilor punerii înainte*, pe care se așezau, în fiecare Sâmbătă, 12 azime, vin, tămâe și sare.

c) *Candelabrul sau sfeșnicul*, cu 7 ramuri, dispuse în așa fel, că toate erau în șir și la același nivel. El era așezat la mijlocul Sfintei, spre pereții de miază-zi. În vârful celor 7 ramuri era câte o candelă. Ziua ardeau 3; noaptea, toate.

Ca unelte trebuincioase la altarul tămâerei, la masa pânilor punerii înainte și la sfeșnic, erau: cățui, talgere, tave, cane, pahare, mucări, toate de aur.

În *Sfânta* nu puteau intra laicii și leviții; intrau numai preoții și arhiereul.

Împrejurul Cortului Sfânt era o curte lungă de 100 de coți, largă de 50 de coți, închisă cu stâlpi, așezați la egală distanță unul de altul, cu perdele între ei. Intrarea în ea era prin partea de răsărit.

În curtea Cortului erau:

a) *Altarul sacrificiilor*, de lemn de salcâm, îmbrăcat cu aramă, având cam la mijlocul înăl-

țimei, de jur împrejur, o treaptă. El era așezat la mijloc, în fața intrării în Sfânta, și servia pentru sacrificiile sângeroase și alte ofrande.

b) Ceva spre miez-de-zi, între altarul sacrificiilor și intrarea în Sfânta, era un basin mărișor de aramă, *spălătorul*, în care preoții își spălau mâinile și picioarele înainte de a oficia.

Această Casă a lui Dumnezeu era portativă. În pustie, și chiar după ocuparea Canaanului, se muta din loc în loc. În lupta cu Filistenii, Evreii au pierdut *sicriul legii*, care, după o vreme, a fost înapoiat, dar nu s'a mai așezat în *cortul sfânt*, ci în casa unui preot (Abinadab), unde a stat până ce David l'a strămutat pe muntele Sionului, punându-l într'un cort anume făcut.

Atât Cortul cât și cele din el și cele afară de el nu aveau numai destinațiunea de a menține unitatea religioasă a Iudeilor, ci aveau o semnificațiune mai largă, care avea în vedere nu numai cercul Testamentului Vechiu, ci și mai departe. La această gândire suntem conduși de împrejurarea, că însuși Dumnezeu a rânduit cu deamănuntul nu numai modelul după care avea să se facă Cortul, ci și Sicriul, Altarele și toate cele trebuincioase la cult, determinând cu precizie chiar măsurile și distanțele. Deci, toate aceste semne văzute au în sine și o însemnare simbolică, cu privire la destinațiunea omului și la mijloacele date de Dumnezeu pentru ajungerea acelei destinațiuni.

Fără a intra în determinarea simbolică amănunțită a tuturor obiectelor de cult, putem zice, în rezumat, că, *curtea Cortului Sfânt*, cu *spălătorul*, ca simbol al curățirii interioare, și cu

altarul sacrificiilor, ca simbol al jertferei vieții pentru Domnul, însemnează starea de penitență a omului în această viață; *Sfânta*, cu *altarul tămâerei*, ca simbol al rugăciunii, cu *sfeșnicul*, ca simbol al cunoștinței căpătată prin revelațiune dumnezeiască, și cu *masa pânilor punerei înaintea*, ca simbol al mulțămirei pentru darurile primite dela Dumnezeu, este tipul vieții contemplative, care înalță pe om din marginile vieții pământești către viața din lumea supranaturală, scopul lui final; *Sfânta Sfintelor*, în care nu străbătea nici lumină naturală, nici lumină artificială, ci abunda de lumina înaltă spirituală, spre care tind toate silințele sufletului contemplativ, este tipul stărei sufletului unit cu Dumnezeu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ș. 34. Templul lui Solomon.

După ce Evreii au biruit pe toți vrăjmașii și au ocupat Ierusalimul, orașul acesta a devenit centrul lor politic și religios.

Ca să clădiască un templu stabil și grandios, demn de nevăzutul Rege Dumnezeu, David a strâns aurul, argintul, arama și ferul trebuincios, a dat planul și a înflăcărat poporul ca să contribuie cu brațele la săvârșirea acestei mari opere. Tot materialul l'a lăsat lui Solomon, fiul și succesorul său la tron, obligându-l să construiască templul.

Solomon a completat materialul trebuincios, venindu-i în ajutor și regele Tirului (Hiram) atât cu material, cât și cu meșteri. După 7 ani și jumătate templul a fost terminat, construind-

du-se dupe modelul Cortului Sfânt, însă în mai mare și cu oarecari adause.

Templul era lung de 60 de coți, lat de 20 și înalt de 30 de coți, făcut din petri cioplite și acoperit cu lemn de cedru, peste care s'a fixat o pătură de marmură. *Sfânta* ocupa două din trei părți ale lungimei, iar *Sfânta Sfintelor* numai o parte. Ambele erau despărțite printr'un părete de lemn de cedru, în care era o ușă mare de lemn de maslin, cu țîșinile de aur, pururea deschisă, dar privirea în *Sfânta Sfintelor* era împedecată de o perdea.- *Sfânta Sfintelor* nu avea înălțimea de 30, ci de 20 de coți. În spațiul de deasupra, de 10 coți, câți rămăneau până la nivelul de înălțime al *Sfintei*, era tezaurul templului.

În *Sfânta* se intra printr'o ușă de lemn de chiparos. Păreții interiori ai templului erau căptușiți cu scânduri de lemn de cedru, pe cari, ca și pe uși, erau săpate chipuri de Heruvimi și alte ornamente, toate aurite. În *Sfânta* erau ferestre cu gratii de lemn, pentru ventilație, în partea de sus, spre acoperiș.

În *Sfânta Sfintelor* era *sicriul legii*, ce fusese și în Cortul Sfânt. Sicriul era așezat între doi Heruvimi mari, făcuți din lemn de maslin și auriti. Aripile dintre ei se întâlneau deasupra sicriului, iar cele mărginașe ajungeau până în păreții *Sfintei Sfintelor*. Acei Heruvimi erau așezați cu fața spre *Sfânta*, având privirea spre sicriul legii.

În *Sfânta* era *altarul tămâerei*. Apoi: în loc de un *sfeșnic*, ca în Cortul Sfânt, erau 10, cu câte șapte candelă: 5 sfeșnice dealungul păretelui de miază-noapte și 5 dealungul păretelui

de miază-zi. În dreptul fiecărui sfeșnic era câte o masă pentru pânila punerii înainte, adică de toate zece.

Imediat înaintea *Sfintei* era o tindă lată și înaltă, cât și templul, și lungă de 10 coți. Fațada era susținută de două colonne frumoase (numite: Iahin și Boaz—*el va întări; și: în el este putere*).

De jur împrejurul templului — afară de partea de răsărit, unde era intrarea—adecă paralel cu pereții templului din spre apus, miază-noapte și miază-zi, se înălțau ziduri înalte de 15 coți, adică până sub ferestrele *Sfintei*, cu trei rânduri de camere, în cari se păstrau veșminte preoțești, unelte pentru sacrificii, vase sfinte și orice era de trebuință la cult.

De jur împrejurul templului era o curte numită *tinda preoților*, închisă cu un zid acoperit cu lemn de cedru. În această curte era: *altarul sacrificiilor*, de o mărime colosală; *spălătorul* de aramă, numit și *marea de aramă* din cauza mărimei lui, așezat pe spatele a 12 boi de aramă; alte *zece spălătoare mai mici* așezate cinci de o parte și cinci de cealaltă, în partea de răsărit a tindei preoților.

Curtea aceasta primă era încungiuată de o altă tindă numită *tinda cea mare* pentru popor. În zidul ce închidea această curte erau camere ce serviau preoților în timpul exercițiului funcțiunii la templu.

În partea de răsărit a acestei din urmă curți era grandioasa galerie a lui Solomon.

Templul și curțile erau dispuse în formă de terase, așa că templul era pe terenul cel mai înalt al muntelui Moria, pe care a fost construit.

Cu ocazia inaugurării templului s'au făcut ru-

găciuni și sacrificii timp de 7 zile. După ce Solomon a terminat rugăciunea consacratei, Dumnezeu s'a arătat în formă de nou deasupra sicriului legii și s'a pogorât foc din ceriu, care a consumat sacrificiile aduse.

După mai bine de patru sute de ani de existență, templul acesta, prădat de mai multe ori și profanat prin idololatrie, apoi reînviat, a fost ars și distrus de Nabusaradan, generalul lui Nabuhodonosor (Nebucadnezar), care luă și duse în Vavilon (Babilon) vasele scumpe câte mai rămăsese.

§. 35. Templul lui Zerubabel.

Evreii scăpând din exiliul babilonic, redobândiră obiectele sfinte ce fusese luate din templu și li se încuviință de a-și reconstrui templul, dându-li-se de către Cir regele Perșilor și oarecari ajutoare pentru aceasta.

Mai întâi s'a făcut altarul sacrificiilor, în locul unde fusese odinioară. Apoi, sub Zerubabel guvernatorul și Iozua arhiereul, s'au pus temelile templului, în al doilea an după înapoierea din robie. Din cauza cunoscută (vezi §. 32, 3), Samarinenii au intervenit și reedificarea templului a fost oprită de regele Artahșasta; dar nu după multă vreme, sub regele Darius Istaspe, lucrul a fost reînceput și dus la bun sfârșit.

Acest *al doilea templu*, numit încă și *templul lui Zerubabel*, va fi avut dimensiuni mai mari decât primul templu, adevărat al lui Solomon, dar în strălucire și avuție era cu mult inferior.

În *Sfânta Sfintelor* nu mai era *sicriul legii*, căci fusese nimicit de când cu luarea Iudeilor în captivitate; în locul lui era acum o piatră.

În *Sfânta* era *altarul tămâerei*, dar numai un *sfeșnic* de aur și numai o *masă pentru pâinile punerii înainte*.

Altarul sacrificiilor era de piatră, nu de aramă, ca mai înainte.

De altfel și la acest templu era *tinda preoților*, *tinda pentru popor*, camere de serviciu, portice sau galerii și porți. Curtea, tinda sau ocolul cel mai din afară a fost întărit mai târziu cu ziduri înalte și puternice.

Antioh al IV-lea Epifane a introdus în acest tempiu cultul idololatrii. În timpul Maccabeilor a fost înnoit și sfințit de-a doua oară; totuși a suferit mai multe stricăciuni din partea lui Pompei (an. 63) și a lui Irod cel Mare (an. 37 înainte de Hristos).

§. 36. Templul restaurat de Irod.

Irod Idumeul sau Irod cel Mare ocupase tronul iudaic (an. 37 înainte de Hristos), cu ajutorul Romanilor, lucru foarte neplăcut Evreilor. Pentru a-și câștiga trecere și simpatie înaintea poporului, Irod s'a hotărât (pe la an. 23 înainte de Hristos) să restaureze templul lui Zerubabel. Spre acest scop a strâns materialul trebuincios și a tocmii meșterii necesari. Zece mii de preoți au fost deprinși în arta sculpturii în lemn și în cioplirea petrilor, și, timp de un an și jumătate s'a lucrat și s'a terminat, de către acei preoți, templul propriu zis. După trecerea de opt ani de

muncă erau terminate vestibulele sau tinzile și zidurile exterioare, cu toate că lucrul s'a terminat definitiv de abia pe la anul 64 după Hristos, adică, cu vr'o șease ani mai înainte de dărâmarea Ierusalimului și templului, la anul 70.

Cu toate însemnatele schimbări ce s'au introdus de Irod, planul lui Zerubabel a rămas acelaș.

Locul ocupat de clădirile sfinte forma un patrat regulat, de 500 de coți fiecare lature. Clădirile, tinzile și galeriile erau dispuse în terase. Templul, situat în partea cea mai de sus, lucia ca o flacăre și strălucia ca zăpada. Intreaga clădire, văzută de departe, avea și aerul unei fortărețe înfricoșate și aerul unui palat măreț. Marmura albă și plăcile de aur abundau.

Zidul cel mai dinafară avea, în partea de apus, patru porți prin cari se intra în *curtea păgânilor*, în care putea intra ori și cine, deci și păgâni. Aici erau două galerii: una la răsărit, numită *a lui Solomon*, și alta la miază-zi, numită *galeria împărătească*. Aici stăteau pe timpul Mântuitorului schimbătorii de bani și vânzătorii de sare, untdelemn, tămâe, porumbei, turturele, boi, junci, oi și miei.

Curtea aceasta era despărțită de *curtea Iudeilor* mai întâi printr'un parmaclâc solid de peatră și, la distanță de zece coți, printr'un zid puternic și mare. Pe stâlpii parmaclâcului erau table cu inscripțiuni în limba latină și greacă, prin cari se interzicea păgânilor și Iudeilor necurați, sub pedeapsă cu moarte, pășirea mai înlăuntru. Zidul din dosul parmaclâcului, care zid încunjiura *curtea Iudeilor*, avea patru porți spre miază-zi, patru spre miază-noapte și una spre răsărit, ce se numia Frumoasa sau a lui Nicanor. Fie-

care poartă avea câte o scară cu câte 14 trepte. Câte una din porțile laterale servia pentru intrarea femeilor; restul, pentru intrarea bărbaților. Prin poarta lui Nicanor intrați în *curtea femeilor*, care era în partea de răsărit. *Curtea bărbaților* era spre apus. Ambele erau despărțite printr'un zid. În interiorul curței femeilor, pe lângă zid, era o galerie cu mai multe rânduri de coloane. Din distanță în distanță, între aceste coloane, erau așezate 13 cutii pentru strângerea darurilor dela Israiliții pioși (gazofilăchii).

După despărțitura pentru femei urmă cea pentru bărbați, de jur împrejurul curței preoților. Din curtea femeilor se putea trece în curtea bărbaților prin o poartă cu o scară de 15 trepte, pe care, în anumite zile, cântau preoții, acompaniați de instrumente muzicale, Psalmii *treptelor*.

Imediat în jurul templului era *curtea preoților*, despărțită de *curtea bărbaților* printr'un perdea de piatră. În partea de răsărit a *curței preoților* era altarul sacrificiilor, marea de aramă sau spălătorul și mai multe mese de marmură, cari serviau la junghierea animalelor aduse pentru jertfire. În partea de apus a acestei curți, pe un loc mai înalt, era propriul templu. Intrarea în el era închisă de o ușă în două canaturi, sculptată în aur și încoronată cu o coardă mare de viță de vie, de aur, cu struguri ca de un stat de om de mari, ce atârna deasupra intrării. În *Sfânta* era masa pânilor punerii înainte, sfeșnicul și altarul tămâerei. După catapetașă — o perdea lată pe care erau desenați Heruvimi cu aripile mari — era *Sfânta Sfintelor*, deșartă; numai o peatră era acolo, ca simbol al tronărei lui Dumnezeu. În partea de a-

fără a laturilor templului erau 38 de camere, în trei etaje, de câte zece coți de late.

În curtea păgânilor și în curtea Iudeilor s'au petrecut multe scene din viața Mântuitorului; aci, El a deșteptat atențiunea poporului și a neliniștit sinedriul și autoritatea religioasă iudaică.

Templul acesta, deși prefăcut de Iudei într'un fel de bâlci, căci în locul de rugăciune se schimbau bani, se alegeau și se vindeau animalele pentru sacrificiu, totuși era atât de măreț și de luxos, încât unul din Apostoli a zis Domnului, într'o zi, după ce au plecat dela templu: „Învățătorule, vezi ce fel de petri și ce fel de zidiri! Iar Iisus răspunzând a zis lui: vezi aceste zidiri mari? Nu va rămânea aici piatră pe piatră, care să nu se risipiască“ (Marcu 13,1—2), ceea ce s'a și întâmplat la anul 70.

Pe locul templului acestuia a zidit împăratul Adrian un templu pentru *Joe Copitolinul*, iar pe locul unde era *Sfânta Sfintelor* s'a așezat statuea acestui împărat, reprezentat călare.

Împăratul Iulian apostatul (paravatul), în ciuda profeției lui Hristos, pe care îl ura, a voit să reedifice templul Iudeilor (363), dar n'a isbutit, căci, după ce clădirea s'a surpat de trei ori, în chip miraculos, însuși împăratul, într'un războiu în contra Perșilor, a murit străpuns de o săgeată; și-a prins din sânge, cu mâna, l'a aruncat spre ceriu și a exclamat: „Ai învins, Galileene!“.

Astăzi, în locul templului, stă Moscheea lui Omar.

Spre apus de această moschee mai este un rest de zid vechiu, unde, după două mii de ani,

azi, Evreii din cele patru părți ale lumii vin aci spre a se atinge de el, îl sărută, plâng, îl udă cu lacrimile lor, și, prin atingere reînoesc focul nestins al speranțelor lor zadarnice.

§. 37. Sinagoge.

Unul dintre mijloacele pentru conservarea unității religioase și cunoștinței legii în poporul evreu, era și *Sinagogele* sau casele în cari se făceau rugăciuni publice și se citia legea.

Sinagoge erau nu numai prin orașele Palestinei, ci și prin țările pe unde erau ludei. Ele se construiau, pe cât se putea, pe malul mării sau pe lângă râuri, unde spălăturile prescrise se puteau face mai cu înlesnire.

La perețele din spre Ierusalim era în sinagogă un *sicriu* în care se păstrau cărțile sfinte. În sinagogă mai erau: o *catedră* pe care se așeza legea când era să se citească; *sfeșnice* sau *candele* pentru iluminat sinagoga Sâmbăta și în alte serbători; *scaune* pentru bărbați și femei. Femeile stăteau deosebite de bărbați. Atât bărbații cât și femeile ședeau în așa pozițiune, ca fața să le fie întoarsă spre *sicriu*. Cărturarii și bătrânii stăteau cu fața spre popor.

Cultul dumnezeesc în sinagoge se făcea așa: unul din cei de față, fiind îmbrăcat în haina de rugăciune și purtând filacteriile¹⁾, rostia o rugă-

¹⁾ Pe bucățele de pergament se scriau patru texte biblice privitoare la răsplata divină pentru păzirea legii, la dragostea către Dumnezeu, la consacrarea celor întâi născuți și la serbarea Paștilor. Acele bucățele de pergament se păstrau în două cutioare. Evreii, în timpul rugăciunii, le legau cu curele: una la frunte, între ochi, și alta la mâna stângă, ca semn că legea trebuie observată cu inima și mintea. Acestea erau filacteriile. Evreii își exprimau reverența către ele, sărutându-le. De se în-

ciune. Apoi se citea o parte din lege (paraşă) şi o parte din profeţi (haftară), în limba ebraică; apoi, pe timpul lui Hristos, aceleaşi părţi din lege şi profeţi se citiau şi în traducere, care era ori aramaică, ori greacă. Asupra celor citite se făceau explicări de către ori şi cine. După aceea urmă binecuvântarea din partea preotului. Poporul răspundea: Amin (= așa să fie).

Fiecare sinagogă avea un superior numit: *mai marele sinagogei*. Acesta, împreună cu *sfatul* bătrânilor, ținea ordinea în comunitate, muștra, bătea ori excomunica pe călcătorii legii și avea grijă de săraci. Milele se împărțiau săracilor de un slujitor anume: de un diácon. Fiecare sinagogă mai avea un curier, care purta corespondența, se interesa de afacerile externe ale sinagogei și citia în sinagogă; apoi un servitor, care, pe lângă alte servicii ce făcea în sinagogă, executa și pedepsele ce le rostia sfatul bătrânilor, sub președenția *mai marelui sinagogei*.

Cap. III. Personalul cultului.

§. 38. Leviții.

Tribului Levi i s'a încredințat preoția. El avea să păstreze legea, să învețe pe popor acea lege și să o predea nealterată succesorilor. Pentru ca membrii acestui trib să aibă neîncetat prilejul de a corespunde dupe vrednicie misiunii ce i s'a încredințat, legea i-a pus în situația

tâmpla cuiva să le scape și să cadă jos, atât el cât și cei de față trebuiau să postiască toată ziua aceea. Le întrebunțau numai bărbații după ce treceau de vârsta de 13 ani. Se credea că prin filacterii se depărtează spiritele rele și toate răutățile.

de a nu fi absorbiți de grijile lumești, căci, după ocuparea Canaanului, lor nu li s'a dat pământ ca proprietate, ci câte patru orașe în fiecare din cele 12 teritorii ale celor 12 triburi; apoi: pârga și dicimă din roade și din animalele domestice, ce trebuiau aduse ca dare lui Dumnezeu; în fine o anumită parte din sacrificii.

Preoția la Evrei avea trei trepte: leviții, preoții și arhierul.

Arhieria și preoția a fost rezervată familiei lui Aaron, iar starea de *levit* a fost dată celorlalte familii din tribul Levi. La treapta de arhieru putea ajunge numai capii familiei lui Aaron.

Leviții ocupau în Canaan 35 de orașe și erau ajutătorii preoților, mijlocitori între preoți și popor, și, sub ordinele preoților, pliniau următoarele: în pustie luau seama să nu se atingă cineva de Cortul Sfânt, și nici ei nu se atingeau. Transportau Cortul Sfânt și cele din el, fără a le vedea, după ce erau învăluite de preoți. În Canaan păziau Cortul Sfânt, și după aceea Templul, și puneau la dispoziția preoților cele trebuincioase pentru cult, în curtea preoților. Ei se ocupau cu strângerea dicimei și dărilor, și aprovizionau Templul cu cele de trebuință. Ajutau pe preoți la junghierea animalelor pentru sacrificii și cântau la cultul divin.

În timpul lui David erau 38.000 de leviți, cu oficii diferite: ajutători ai preoților la cult (24 de clase), portari, judecători, genealogi, cântăreți, muzicanți.

Portul lor era ca și al celorlalți Evrei.

§. 39. Preoții.

Preoții erau membrii familiei lui Aaron. Numai aceștia pliniau cele ale preoției. Ori și care-altul ar fi voit să facă pe preotul, era pedepsit cu moarte.

Lor li s'a dat în Canaan 13 orașe. Intreținerea lor se compunea din: a zecea parte din dicimă; apoi pârga din seceriș, vie, masline, poame și primul născut de la oameni și dobitoace. Primii născuți ai oamenilor se răscumpărau cu bani. Tot astfel și animalele domestice necurate. Animalele domestice fără cusur și întâi născute se sacrificau, rămânând preoților peptul și spata dreaptă. În folosul preoților erau pieile animalelor sacrificate și eventualele daruri ce se aduceau la templu.

Preoții intrau în *Sfânta*, aprindeau seara și dimineața tămâe pe altarul tămâerei, curățiau candelarele și schimbau, Sâmbăta, pânilor punerii înainte. În curtea preoților, întrețineau focul pe altarul sacrificiilor, curățiau acest altar, aduceau sacrificiul de seară și de dimineață, binecuvântau poporul, vărsau sângele animalelor și ardeau cărnurile pe altar. Apoi: învățau și judecau poporul, vesteau zilele de serbători, constatau, cu leviții, pe cei bolnavi și pe cei vindecați de lepră, etc.; în caz de războiu îmbărbătau oștirea prin cuvântări entuziaste.

În exercițiul funcțiunii sacerdotale preoții aveau următoarea îmbrăcăminte: pantaloni scurți, o cămașă lungă, cu mâneci, brâu și mitră; picioarele goale. În celălalt timp îmbrăcăminte lor era ca și a celorlalți Evrei.

La preoție nu erau admiși cei cu defecte fizice și morale.

David a împărțit pe preoți în 24 de clase (efimerii). Fiecare clasă era condusă de un superior numit mai târziu cu titlul *onorific* de *arhiereu*. Impărțirea aceasta era și pe timpul Mântuitorului (Luca 1, 5). Prin tragere la sorți fiecare clasă se rânduia la templu pe câte o săptămână, începând de Sâmbătă.

Cu dărâmarea templului, la anul 70 după Hristos, preoția legei vechi a apus.

§. 40. Arhiereul.

Aaron, frate mai mare al lui Moise, a fost primul arhiereu al Evreilor. În această înaltă treaptă i-a urmat cel care devenia capul familiei sale. Arhiereul era șeful preoților și leviților. Numai el putea intra în *Sfânta Sfintelor* și anume o dată pe an, la *serbătoarea împăcării* (§. 58), când săvârșia arderea de tot (§. 42) și aducea sacrificiu pentru păcat (§. 43), atât pentru sine și pentru tot cinul preoțesc, cât și pentru tot poporul. Arhiereul consulta voea lui Dumnezeu, în afaceri importante privitoare la teocrație, prin sorții sfinți: *Urim și Tumim* (arătarea și adevărul), și o comunica poporului. În afacerile judecătorești, ce erau de competența preoților, arhiereul era judecătorul suprem. Pe lângă că el era șeful preoțimei, putea săvârși toate cele ale preoției. Cele enumerate mai sus erau numai de competența lui. Arhiereul stătea în slujba sa până la moarte, dacă nu contracta vre un defect fizic, sau de nu se făcea vinovat de vre o abatere.

Pe lângă îmbrăcămintea preoțească, cu care se înveșmânta când intra în *Sfânta Sfintelor*, mai avea o îmbrăcămintă proprie demnității arhi-

erești, compusă din: *meil*, țesut, nu cusut, fără mâneci, cu o deschizătură în partea de sus, mai scurt decât cămașa preoțească, având clopoței de aur pe poale. *Efodul*, ce se purta peste meil, atârând o parte pe pept, alta pe spate, făcut din tort răsucit, pe umeri fiind prins de cătărămi de aur, având fiecare câte o peatră scumpă de smaragd, pe cari erau săpate numele celor 12 triburi; părțile de jos se țineau strânse de corp cu ajutorul unui brâu de tort răsucit. Peste efod se purta *hoșenul*: un pectoral, un fel de buzunar pătrat, din stofă, ca și efodul, legat de efod, având pe partea dinainte patru rânduri cu câte trei petri scumpe, cu numele celor 12 triburi; în pectoral se purtau sorții sfinți: Urim și Tumim, despre cari nu se știe alt decât că, prin ei se consulta voea lui Dumnezeu. Pe cap arhieraul purta *mitră*, peste care, deasupra frunței, era legată o diademă de aur, pe care erau săpate aceste cuvinte: „Sfânt lui Iehovă“.

Aceste veșminte arhieresti se purtau peste cele preoțești.

Insemnare. Mai întâi la Cortul Sfânt și apoi la Templu s'au adaus și servitori de rând sau sclavi ai locului sfânt, cari tăiau lemne, aduceau apă, etc. La acest serviciu erau admiși atât bărbați cât și femei dintre acei Evrei cari renunțau de bună voe la libertate și deveniau slugi ale locului sfânt, și nu puteau eși din această stare decât cu un preț de rescumpărare. Mai târziu regii au dăruit sclavi de ai lor pentru ca să pliniască la Templu trebile de rând. Din această cauză, servitorii aceia se numiau: *cei dăruți*.

Cap. IV. Sacrificiile.

§. 41. Felul sacrificiilor și ritualul lor.

1. După căderea în păcat omul se găsește în viața din lumea aceasta în stare de penitență. În vederea acestei stări, Dumnezeu a prescris, prin Moise, anume ceremonii de cult, prin cari omul să-și manifeste atârnarea dela Dumnezeu și să năzuiască spre ajungerea destinațiunii sale, care este viața cea fericită în lumea supranaturală.

Centrul cultului mozaic consista mai ales din sacrificii, al căror material se lua din regnul animal și din regnul vegetal. Erau, deci, *sacrificii sângeroase și nesângeroase*. Evreii nu puteau mânca orice le-ar fi plăcut. Cercul alimentațiunii lor era restrâns. Mai restrâns era încă, în ceea ce privia sacrificiile, căci nu se puteau aduce la altar decât vite cornute, oi, capre, turturele și pui de porumbei, toate fără defecte; apoi: semințe, făină, pâni, turte, untdelemn, tămâe, sare și vin.

Unele sacrificii sunt *prescrise* de lege, altele sunt numai *regulate* prin lege. Din acest punct de vedere avem, deci: *sacrificii obligatorii și sacrificii facultative*. Din cele obligatorii unele sunt *ordinare*, cari se aduceau la anumite timpuri și ocaziuni, altele sunt *extraordinare*, cari se aduceau o dată pentru totdeauna sau se repetau în cazuri anume.

Sacrificiile *ordinare* erau de trei feluri: *arderea de tot* sau olocaustul, care se aducea de acei ce se simțiau în relațiune neturburată cu Dumnezeu; *sacrificiul pentru păcat și pentru culpă* sau *sacrificiul de reconciliere* ori de *împăcare*, cari se aduceau de acei ce aveau conștiința, că

prin faptele lor au alterat raportul lor cu Dumnezeu; și *sacrificiile de pace sau de mântuire*, ca semne văzute pentru starea de relațiune nealterată cu Dumnezeu.

Pe unele sacrificii din acestea, legea le numește *prea sfinte*, iar pe altele numai *sfinte*. Acea ce nu se ardea din *sacrificiile prea sfinte*, se consuma numai de preoți, la templu; iar aceea ce nu se ardea din *sacrificiile sfinte*, se putea întrebuița ori pentru ospetele ceremoniale, la templu, ori afară de templu, în familie.

2. Cu ocaziunea aducerii sacrificiilor se observa următorul ritual:

Animalul de sacrificat se înfățișa lui Dumnezeu de către însuși sacrificatorul, înaintea ușei Sfintei.

După aceea preoții cercetau animalul spre a vedea dacă îndeplinește condițiunile legale.

La sacrificiile private însuși aducătorul sacrificiului impunea animalului mânil. La sacrificiile de obște, lucrul acesta îl făceau bătrânii poporului. La celelalte sacrificii, cerute prin lege, nu se impuneau mânil, nici la cele ale păgânilor, precum nici la paseri.

Animalul se junghia de leviți și preoți, în partea de miază noapte a altarului. Insuși arhiereul junghia animalele în ziua împăcării (§. 58).

Sângele se scurgea într'un vas și se vărsa lângă altar. Alte întrebuițări ale sângelui se vor arăta la fiecare sacrificiu în parte.

Paserile nu se junghiau, ci li se rupea gâtul, iar sângele li se scurgea în partea de jos a altarului sacrificiilor.

Mai de mult însuși sacrificatorul, iar mai apoi

numai preoții și levitii jupuiau animalul de piele, și carnea se desfăcea în bucăți.

Carnea se ardea pe altar, ori toată, ori numai o parte, după cum era felul sacrificiului. De rămănea vre o parte ne arsă, la unele sacrificii, acel rest se ardea în afară de tabără sau de oraș, la altele acel rest se mânca de preoți la templu; în sfârșit la altele acel rest se mânca parte de preoți, parte de acei cari adusesese sacrificii.

Paserile nu se jupuiau; li se scotea și li se lepăda gușa, li se dejghina aripile și apoi se ardeau întregi pe altar, după ce li se smulgeau penele și li se curățiau măruntaele.

La aducere de sacrificii din regnul vegetal se observa acest ritual: Dacă vre un laic aducea tămâe, făină stropită cu untdelemn, semințe, turte, etc., preotul ardea numai o parte, împreună cu tămâea; restul îl mâncau, nedospit, preoții, în curtea lor.

Dacă un asemenea sacrificiu se aducea de vre un preot, totul se ardea.

Dacă la sacrificiul sângeros de laudă sau mulțămire se adăugia și unul vegetal, numai o parte se înălța lui Iehovă, și acea parte rămănea preotului care junghiase animalul și vărsase sângele la altar, iar restul se dădea aducătorului de sacrificiu spre a-i servi la ospățul ceremonial.

Ca condiție neapărată pentru orice aducere de sacrificiu era și aceea, ca aducătorul să fie în perfectă stare de curăție.

§. 42. Arderea de tot.

Arderea de tot sau olocaustul era un sacrificiu care se aducea numai de acela care se sim-

ția că este în pace cu Dumnezeu. Se numește *ardere de tot*, pentru că se ardea toată carnea, prin foc înălțându-se la Dumnezeu.

Pentru acest sacrificiu erau admise numai animale de gen bărbătesc. La paseri nu se cerea aceasta. Dacă se aducea ca jertfă vre un junc, berbec sau țap, trebuia să se adauge și sacrificiu de mâncare vegetală și de beutură. Acest adaus lipsia dacă sacrificiul consta din paseri.

Pielea animalului rămânea preotului.

Dacă se aduceau de o dată mai multe feluri de sacrificii, ordinea ce trebuia păzită era aceasta: sacrificiul pentru păcat și culpă sau sacrificiile de împăcare, arderea de tot, sacrificiul de pace sau de mântuire.

În fiecare zi, seara și dimineața, se aducea la locul sfânt câte un miel, ca ardere de tot.

Acest sacrificiu simboliza, că omul se predă cu totul lui Dumnezeu, spre învoire și sfințire desăvârșită.

§. 43. Sacrificiile de împăcare sau de reconciliere.

Aceste sacrificii ce aduceau de acei cari prin faptele lor vrute sau nevrute turburaseră pacea cu Dumnezeu, și erau de două feluri: *sacrificiu pentru păcat și sacrificiu pentru culpă*, cari se aduceau cu scopul, ca păcătosul să fie ertat de către Dumnezeu.

Aceste sacrificii nu se aduceau ori și când, ci numai în cazurile determinate prin lege.

1. *Sacrificiul pentru păcat* se aducea cu scopul de a se erta anumite păcate săvârșite din slăbiciunea firei omenești, pentru călcarea vre unui

drept teocratic sau cetățenesc¹⁾. Un asemenea sacrificiu se aducea atât pentru poporul întreg, în anumite timpuri, cât și pentru persoane particulare, la vremi nedeterminate.

Timpul legal pentru aducerea acestui sacrificiu, și anume jertfirea unui țap, pentru ertarea păcatelor poporului întreg, era: prima zi a fiecărei luni, paștile, rusaliile, ziua împăcării.

Păcatele personale, pentru cari se aducea sacrificiu pentru păcat, erau: *după curățirea femeilor în urma nașterii* (o turturea sau un pui de porumbel și încă un miel ca ardere de tot; de era femeea săracă aducea și pentru arderea de tot, o turturea sau un pui de porumbel); *după curățirea de lepră* (un miel și ardere de tot); *la sfârșitul nazireatului* (o oaie); *călcarea din nebăgare de s'ănă a vre unei porunci dumnezești de către vre un preot* (un junc); *nelapunerea jurământului cerut; neîndeplinirea vre unei promisiuni date cu jurământ; atingerea de ceva necurat; și altele.*

Animalele mai mari pentru jertfire, cerute de lege, se puteau înlocui, de cei săraci, cu turturele și porumbei. Dacă nici de acestea nu se puteau aduce, era de ajuns, pentru păcate ordinare, puțină făină de calitate bună.

Carnea dela sacrificiul pentru păcat, ce se aducea pentru preot, pentru popor și la ziua împăcării (§ 53), se ardea în afară de templu, *afară de grăsimea de pe măruntae, rărunchii cu grăsimea de pe ei și din interiorul coapselor, prașorul ficitului și coada cea grasă a unor oi;*

1) Călcarea cu știință și voință a vre unei rânduirii dumnezești, precum: profanarea Sâmbetei, netăerea împrejur, se pedepsea cu moarte.

toate acestea se ardeau pe altarul sacrificiilor, ca și la toate sacrificiile ce se aduceau pentru păcat.

Cu sângele dela sacrificiul pentru păcat din ziua împăcării (§. 58) se stropia în Sfânta Sfințelor spre sicriul legii sau scaunul împăcării, se stropia la altarul tămâerei, ungându-se și cele patru colțuri de sus ale lui; iar cu sângele dela sacrificiul pentru păcat, adus pentru preot și popor, se stropia spre perdeaua Sfintei Sfințelor și se ungea altarul tămâerei; restul se vărsa lângă un părete al altarului pentru sacrificii.

La celelalte sacrificii pentru păcat se ungeau cu sânge colțurile de sus ale altarului sacrificiilor, iar cu restul se făcea ca mai sus. Din carne se ardeau părțile numite, iar restul îl mâncau numai preoții, nu și femeile lor, la locul sfânt, un asemenea sacrificiu fiind considerat ca *prea sfânt*.

2. *Sacrificiul pentru culpă* era tot un sacrificiu pentru păcat, dar se deosebia de acesta prin împrejurarea, că se aducea ca despăgubire și ca satisfacere pentru abaterea comisă, ca astfel respectivul să redobândească drepturile teocratice pierdute.

Dacă vre unul s'ar fi atins de pârga și dicima cuvenită lui Dumnezeu, sau s'ar fi atins de averea cuiva, etc., nu numai că era obligat de lege la despăgubire, ci trebuia să aducă și un sacrificiu numit *de culpă*, și anume un berbec. Acest sacrificiu nu se putea înlocui cu nimic.

Cel curățit de lepră și nazireul care s'ar fi pângărit prin atingerea de vre un cadavru, putea aduce un miel de un an (noatin) ca sacrificiu pentru culpă.

Sângele animalului se vărsa în jurul altarului

pentru sacrificii; din carne se alegeau părțile menite a se arde pe altar și se ardeau; restul îl consumau preoții la locul cel sfânt.

Berbecele nu se junghia mai înainte de a fi fost prețuit de către preot. Cu aceasta se făcea din animal un obiect de despăgubire, care compensa culpa celui ce aducea sacrificiul.

§. 44. Sacrificiile de pace sau de mântuire.

Prin aceste sacrificii se înțelegeau: *sacrificiile de laudă sau de mulțămire, sacrificii de promisiune și sacrificii de bună voe*. Ele se aduceau de acei cari erau conștienți de starea lor grațială. Deosebirea dintre ele consista numai în privința intențiunii cu care se aduceau.

Ca animale de sacrificat erau admise de ambele genuri; ba la sacrificiile benevole erau admise și animale cari aveau defecte: vre un picior mai lung sau mai scurt, — ceea ce la alte sacrificii nu era permis.

După ce se vărsa sângele și se ardeau părțile destinate a se arde pe altar, o parte din carne, și anume armul drept, se dădea preotului; peptul, după ce se aducea lui Dumnezeu ca dar legănat, rămânea preoților, cari îl mâncau împreună cu membrii familiilor lor, în ori și care loc, însă curat.

Legănarea peptului ca dar se făcea așa: peptul animalului se așeza pe mâinile celui ce aducea sacrificiul; preotul pune mâinile sale sub ale aceluia, și amândoi legănau darul spre Sfânta și înapoi.

Cealaltă parte de carne rămânea sacrificatorului; el făcea din ea ospăț în familie, chemând și văduve și săraci.

Carnea dela sacrificiul de laudă sau de mulțămire trebuia mâncată în aceeași zi.

Carnea dela celelalte două sacrificii de pace se mânca și în ziua sacrificării și a doua zi. De rămânea ceva și pentru a treia zi, nu se mai mânca, ci trebuia să se ardă. Faptul că s'ar fi putut mânca din acea carne și a treia zi, constituia nu numai un păcat, ci atrăgea după sine și împrejurarea, că sacrificiul adus nu mai era considerat ca atare.

Cărnurile dela aceste sacrificii erau considerate ca *sfinte*, și cei ce le mâncau, trebuiau să fie în stare de curăție.

Insemnare. Arderea de tot, sacrificiile de împăcare sau de reconciliere și sacrificiile de pace sau de mântuire erau *sacrificii sângeroase ordinare*.

§. 45. Sacrificiul de mâncare vegetală și sacrificiul de beaură.

Aceste sacrificii erau tot din cele *ordinare*, însă *nesângeroase*. La templu se puteau aduce: semințe, grăunțe, făină, azime, pâni, turte, la cari se adăugiau: untdelemn fin, sare, tămâe și vin.

Sacrificiul de mâncare vegetală și sacrificiul de beaură (libațiune) se aduceau ori singure, ori se adăugiau la arderea de tot și la sacrificiile de pace sau de mântuire.

Dacă *sacrificiul de mâncare vegetală* se aducea singur, se proceda astfel: se lua din semințe, din făină amestecată cu untdelemn și din turte, prefăcute în bucăți, ca o mână, și presărându-se cu tămâe, se ardeau pe altar. Restul se consuma

de preoți la templu, ca parte dintr'un *sacrificiu prea sfânt*, prefăcând făina în azime. Tot astfel se proceda și atunci când acest sacrificiu se adăugia la arderea de tot pentru particulari.

Sacrificiul de mâncare vegetală adus de vre un preot se ardea întreg pe altar.

Sacrificiul de mâncare vegetală servia și ca adaus la arderile de tot pretinse de lege și la sacrificiile de pace sau de mântuire. Adausul acesta consta din făină, untdelemn și vin.

Legea mozaică nu cuprinde ritual pentru sacrificiul de beutură, nici instrucțiuni pentru întrebuințarea vinului la sacrificii.

§. 46. Sacrificiile extraordinare.

Sacrificii extraordinare erau acelea cari s'au adus o dată pentru totdeauna, sau se aduceau în împrejurări speciale.

O singură dată s'a adus: sacrificiul *legăturii* și sacrificiul cu ocazia *sfintirii preoților și leviților*. Sacrificii extraordinare, cari s'au repetit, au fost: *sacrificiul de paști*, *sacrificiul împăcării*, *sacrificiul făcut de femeea bănuită că nu ține la fidelitatea conjugală*, *sacrificiul după curățirea de lepră*, *sacrificiul nazireului* și *sacrificiul vacei roșii*.

1. După ce s'a dat legea s'au adus lui Iehova arderi de tot și sacrificii de pace sau de mântuire. Sângele animalelor, jumătate s'a vărsat la altar și cu jumătate a fost stropit poporul de însuși Moise, pe de o parte ca semn al providenței, iar pe de altă parte ca semn pentru păstrarea din partea poporului a credinței neclintite în Dumnezeu.

2. Cu ocazia *consacrării leviților* pentru serviciul Domnului, după ce au fost stropiți de Moise cu apa curățirei (ce va fi fost aceasta nu se știe), s'au sacrificat doi junci: unul ca ardere de tot și altul ca sacrificiu pentru păcat. Prin aceasta leviții au fost curățiți și au devenit proprii pentru slujba ce le-a fost încredințată.

Sfințirea preoților s'a făcut așa: la ușa cortului, Aaron și fiii săi s'au spălat pe tot corpul, apoi au fost unși cu untdelemn binecuvântat. După aceea s'au jertfit un junc și doi berbeci, la cari s'a adaus sacrificiu de mâncare vegetală. Ca preot servia Moise. Aceste sacrificii de consacrare s'au repetat în șapte zile. În ziua a opta, după (jertfirea unui vițel ca) sacrificiu pentru păcat și (a unui berbec ca) ardere de tot, preoții cu arhierul Aaron au intrat în exercițiul funcțiunei lor.

3. Despre sacrificiul pashal ne vom ocupa când ne va fi vorba despre serbătoarea Paștilor (vezi §. 55).

4). Tot astfel și despre sacrificiul împăcării, la serbătoarea împăcării (vezi §. 58).

5. Soția presupusă adulteră era adusă la templu spre a depune jurământ de nevinovăție și să aducă drept sacrificiu făină de orz ca simbol al prepusului de necinste, iar nu făină de grâu, icoana faptelor bune.

6 și 7. Despre sacrificiul în urma curățirei de lepră și despre sacrificiul nazireului vom vorbi mai la urmă (vezi §. §.: 47 și 49).

8. Pentru curățirea celor deveniți necurați prin atingerea de cadavre omenești se întrebuița *cenușă de vacă roșie*, sacrificată în acest scop.

Vaca trebuia să fie tânără, roșie, fără vre o meteahnă și să nu fi fost pusă la jug.

Junghierea ei se făcea de un preot, în afară de tabără sau cetate. Cu sângele ei, scurs într'un vas, se stropia de șapte ori în direcțiunea spre Cortul Sfânt, mai târziu spre Templu. Vaca se ardea întreagă. Cenușa ei se păstra pentru întrebuințările ulterioare.

Cap. V. Curățirile religioase.

§. 47. Curățirile levitice, curățirea în urma atingerii de cadavre, curățirea leproșilor și locuințelor, etc.

1. Legea mozaică feriă pe Evrei de necurății pe cari, dacă le aveau, nu erau admiși la cultul divin, la sacrificii, la ospete ceremoniale, ba, în unele cazuri, nici în comunitate cu ceilalți. Necurățiile proveniau din *atingerea de vre un om mort, de oase de om mort, de mormântul cuiva, din atingerea de vre un animal mort, fie animal curat sau necurat* ¹⁾, *din lepra* la oameni, case, și la stofe și piei, *femea în urma nașterii*, etc. Curățirile de asemenea necurății se numesc levitice.

2. Era privit ca necurat, timp de șapte zile, cel care s'ar fi atins de vre un om mort, de oase de om mort, de mormânt, sau ar fi intrat în vre o casă unde era om mort. Tot șapte zile era necurată casa în care a fost om mort și lucrurile de cari se atinsese acel om.

1) Animale necurate erau considerate toate cele ce nu rumegă, cele ce n'au unghii deplin despicate, hiarele răpitoare, șerpii, broaștele, lipitorile, șoarecii, etc., paserile răpitoare, peștii fără solzi și aripi pentru inotat, cele sacrificate idolilor, animalele curate însă omorâte de hiarele răpitoare, și orice carne din care nu era scurs sângele.

Curățirea se făcea așa : se lua cenușă dela sacrificiul vacei roșii, se punea într'un vas, în care se turna apă de isvor, și se stropia cu isop, în ziua a treia și a șaptea, omul cel necurat, casa și lucrurile devenite necurate, după care totul devenia curat, însă omul mai trebuia ca în ziua a șaptea să-și spele îmbrăcămintea și să se scalde.

Necurăția produsă prin atingerea de cel ce era necurat prin mort, dură numai în acea zi, dacă își spăla îmbrăcămintea.

Tot o zi ținea și necurăția prin cadavre de animale; respectivul trebuia, însă, să se scalde și să-și spele hainele.

Lucrurile trebuiau spălate. Vasele de pământ se spărgeau, cuptoarele se dărâmau.

3. Dacă cineva se bolnăvia de lepră, cazul îl constata vre un preot, care îl declara necurat; pacientul trebuia să stea în vre un loc nelocuit. Vindecarea o constata tot vre un preot, după care urma actul de curățire astfel: se aduceau două paseri curate, un bețișor de lemn de cedru, lână văpsită roșu și isop. Preotul tăia o pasere, scurgându-i sângele într'un vas cu apă de isvor. Paserea cea vie, bețișorul de lemn, etc. se muiau în acea apă cu sânge și se stropia de șapte ori cel vindecat. Paserei i se dedea libertate.

Cel ce fusese bolnav se tunde, se scâldea și-și spăla hainele, după care venia între oameni, dar până după șapte zile nu avea voie să intre în casa sa. În acea zi se tunde din nou, se scâldea iarăși și din nou își spăla hainele.

În ziua a opta se ducea la templu cu un miel și untdelemn ca sacrificiu pentru culpă, cu o

mioară de un an ca sacrificiu pentru păcat, cu un miel pentru ardere de tot și cu făină stropită cu untdelemn ca sacrificiu de mâncare vegetală. Cu sângele dela victima pentru culpă preotul ungea partea de jos a urechei drepte a celui vindecat, degetul cel mare dela mâna și piciorul drept al lui. Din untuldelemn adaus la sacrificiul pentru culpă, preotul punea în palmă și stropia de șapte ori spre altar, apoi ungea părțile corpului care fuseseră unse cu sânge; restul i-l turna pe cap. Urmau apoi celelalte sacrificii.

Dacă cel vindecat era sărac, i se dedea voe ca animalele de sacrificiu pentru păcat și ardere de tot să le înlocuiască cu o păreche de turturele sau de pui de porumbel.

4. Lepra caselor se arăta pe pereți sub formă de pete verzi sau roșietice. Lucrul se constata de preot, care poruncia închiderea casei pe timp de 7 zile. Dacă în acest timp lepra se mai întindea, se scotea din zid patrea atașată, se arunca departe de locuințe și în loc se făcea altă zidărie. Dacă lepra se arăta din nou și după această operație, casa se dărâma și materialul se arunca departe de locuințe, în loc necurat.

Cel care ar fi intrat în vre o casă atinsă de lepră, devenia necurat până seara și se curăția spălându-și hainele.

5. Tot astfel se arăta lepra și la lucruri. Preotul închidea obiectul pe timp de 7 zile. După acest timp, dacă se constata că lepra s'a întins, obiectul se ardea; dacă lepra nu făcuse progrese, obiectul se spăla și iarăși se ținea închis 7 zile, și dacă și atunci se vedeau aceleași pete, obiectul se ardea. De cumva petele începuseră a-și perde fața, se tăiau părțile atacate și se

ardeau, după care restul stofei sau al pieei se spăla din nou. Dacă și după aceasta se mai iveau pete, obiectul se ardea; dacă nu, mai urmă o spălătură și obiectul se putea întrebuința.

6. Femeea, după nașterea unui băiat, era necurată 7 zile; după nașterea unei fete, 14 zile. După acest interval se scălda și-și spăla hainele și devenia curată, dar numai pentru cei din casă.

După 40 de zile dela nașterea unui băiat și după 80 de zile dela nașterea unei fete, femeea trebuia să vină la templu și să aducă un miel pentru ardere de tot și un porumbel sau o turturea ca sacrificiu pentru păcat. Tot un porumbel sau o turturea putea aduce femeea și pentru ardere de tot, dacă era săracă, cum a adus și Maica Domnului. După acestea preotul o declara curată, la intrarea templului. Primul născut parte bărbătească trebuia înfățișat lui Iehovà (Iahvè) și rescumpărat cu o sumă oarecare de bani.

Cap. VI. Acte sacramentale, de sacrificiu și liturgice.

§. 48. Actele sacramentale.

Actele acestea erau două: *ungerea sfințitoare* și *tăerea împrejur* sau *circumciziunea*.

1. Patriarhii obicinuiau a unge cu untdelemn obiectele ce serviau pentru cult, precum petritele ce se ridicau în locurile unde se arăta Dumnezeu.

Cu untdelemn a uns Moise Cortul Sfânt și toate obiectele din el. Moise a făcut și mir sfânt compus din untdelemn, smirnă, scorțișoară, etc.,

ungând pe Aaron și pe fiii acestuia și astfel consacându-i pentru slujba Domnului.

Cu untdelemn sfințit au fost unși regi și profeți.

Aceasta era *ungerea sfințitoare*.

2. Lui Avraam și urmașilor săi li s'au impus de Dumnezeu *tăerea împrejur* sau *circumciziunea*, ca semn al legăturii dintre ei și Dumnezeu. La aceasta erau obligați și sclavii din casele Evreilor. Tăerea împrejur se făcea a opta zi după naștere, de către tatăl, sau în lipsa lui de către alt evreu, chiar și de către femei de ale Evreilor. Cu acea ocaziune se dedea nume celui circumcis.

Prin circumciziune omul devenia cetățean teocratic. Ea este tipul botezului prin care omul devine creștin și cetățean al cerului.

§. 49. Actele de sacrificiu.

La actele de sacrificiu se număra: *promisiunile* sau *vorurile* și *postul*.

1. *Promisiunile* sau *vorurile* erau îndatoriri benevole pentru facerea unor acte neimpuse de lege, ci fiind pornite din curăția sentimentelor de supunere și ascultare către Dumnezeu, Stăpânul a toate și Dătătorul tuturor bunurilor trupești și sufletești.

Promisiunile se făceau în cazuri de restriște și cu ocazia vre unei întreprinderi însemnate, și constau în: *a face ceva*, sau în: *a se feri de ceva*.

Pentru ca cineva să ajungă la scopul dorit, sau ca drept mulțămită pentru ajungerea scopului, putea promite să dea lui Dumnezeu *ceva* ca *dar* (corban). Darul acela consta din ori și

ce, afară de ceea ce omul era obligat prin lege să închine lui Dumnezeu (pârnga, dicima și primul născut dela animale). Putea, deci, să promită a dărui lui Dumnezeu persoana sa, ori soția, ori copiii, sclavii și orice avere mobilă sau imobilă. Neîmplinirea promisiunii era păcat și se pedepsia. Persoanele și averea închinată lui Dumnezeu se putea rescumpăra prin bani, ce se plăteau la templu, dupe aprecierea preoților; numai animalele proprii pentru sacrificii nu se puteau rescumpăra. Lucrurile ce nu se rescumpărau, se vindeau în profitul templului.

Promisiunea făcută de copil, sau de femeie cu bărbat, se putea anula de tată, sau de bărbat, însă numai în ziua când se afla despre acel vot. Se putea anula și după aceea zi, atunci însă păcatul provenit din neîmplinirea votului, cădea asupra tatălui, sau bărbatului.

Voturile sau promisiunile constau și în ferirea de ceva, în abținerea dela ceva permis, iar aceasta spre preamărirea Numelui lui Dumnezeu. Cel mai însemnat dintre aceste voturi era *nazireatul*. Nazireul se obliga a se abține pe o vreme dela ori ce beutură amețitoare și a se feri în acel timp ca să nu se atingă de vre un cadavru. Pe tot timpul nazireatului nu trebuia să-și tundă părul. După împlinirea termenului de nazireat, nazireul aducea la templu un noatin (miel de un an) pentru ardere de tot, o mioară de un an ca sacrificiu pentru păcat și un berbec ca sacrificiu pentru mulțămire; la acestea se adăugia sacrificiu de mâncare vegetală și de beutură. Intre riturile ce se observau era și acela, că nazireul își tunde părul înaintea ușei templului și-l arunca pe focul de pe altarul sacrificiilor.

De cumva nazireul era sărac și nu putea aduce toate sacrificiile, îl ajutau cei cu dare de mână, pentru ca să-și procure și să aducă la templu animalele trebuincioase.

Se putea întâmpla ca nazireul, în timpul nazireatului, să se necurățiască prin atingere de vre un cadavru. În acest caz mai întâi îndeplinia prescripțiunile legale dictate pentru asemenea împrejurare (vezi §. 47), apoi își tunde părul, aducea la templu o pasere pentru ardere de tot, altă pasăre ca sacrificiu pentru păcat și un miel de un an ca sacrificiu pentru culpă, și începea din nou nazireatul promis.

În Sfânta Scriptură citim, că erau unii nazirei pe toată viața, încă din pântecul mamei lor. Așa a fost Samson, Ioan Botezătorul.

2. *Postul* încă era practicat de Evrei. Legea mozaică prevede aspră ajunare publică o dată pe an și anume în Ziua împăcării (§. 53). De seara până seara nu se mânca nimic în acea zi. Dar nu numai atunci, ci și în alte dăți obișnuiau Evreii să postiască: când erau biruiți de vrăjmași, când veniau calamități asupra țării, etc. Postiau și atunci când întreprindeau ceva; postiau pentru ca Dumnezeu să le vină în ajutor cu grația sa.

După exil s'au fixat patru posturi publice, cari trebuiau ținute în tot anul, și anume:

a). Postul întru pomenirea începerei impresurării și luptei contra Ierusalimului din partea Haldeilor, pe timpul lui Zedechia (la 10 Ianuarie al nostru).

b). Postul în amintirea uciderei guvernatorului Godolia (la 3 Octobrie al nostru).

c). Postul în amintirea zilei în care a fost ars orașul și templul (la 9 August al nostru).

d). Postul în aducerea aminte de luarea Ierusalimului de către Haldei (la 17 Iulie al nostru).

În timpul postului se obicinuia sfâșierea îmbrăcămintei, îmbrăcarea în sac, presărarea capului cu cenușă, zăcerea pe pământ, neungerea capului, nespălarea feței.

Fariseii postiau regulat luna și joia. Luna se postia în vederea credinței, că în o asemenea zi s'a suit Moise pe muntele Sinai; iar joia, pentru că în această zi s'ar fi pogorît Moise din munte.

Sâmbăta și în alte serbători, cum și la zi întâi a fiecărei luni, ca și în ajunul acestor zile și al serbătorilor, nu se postia, fiindcă erau zile de bucurie, iar nu de întristare.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

§. 50. Actele liturgice.

Sub acest titlu vom trata următoarele cestiuni: *rugăciunea, binecuvântarea, jurământul, cântarea vocală și instrumentală.*

1. *Rugăciunea* era și este un mijloc de comunicare între om și Dumnezeu spre a-L lăuda, a-I cere ajutor și a-I mulțami. Evreii încă din vechime făceau uz de rugăciune privată și publică. Dela David înainte formulele de rugăciuni s'au înmulțit (Psalmii), rostindu-se sau cântându-se la templu, la ciasul al 3-lea (9 de dimineață), al 6-lea (la amiază) și al 9-lea (3 după amiază sau ora 15). Cel ce se ruga stătea sau în picioare, sau în genunchi, sau plecat la pământ. În afară de locul sfânt se făceau rugăciuni cu fața în direcțiunea spre Sfânta Sfintelor, în camera de pe acoperemântul casei, în grădini,

sau pe munte. La rugăclune se făceau și gesturi: ridicarea mânilor spre ceriu, baterea peptului, plecarea capului.

Adeseori rugăciunea nu se făcea din adevărată și curată pietate și dragoste către Dumnezeu, ci în mod mecanic, spre a se dobândi laudă dela oameni. Așa făceau Fariseii, cari, pentru aceasta au fost muștrați de către Mântuitorul Hristos (Mat. 6, 5—13).

2. În timpurile vechi *binecuvântarea* se rostia din partea capului de familie, care avea atribuțiuni preoțești. O asemenea binecuvântare era mult apreciată, căci binecuvântarea părinților întărește casa fiilor. Dela Moise înainte binecuvântarea o făceau preoții la templu, asupra poporului, în fiecare dimineață, după sacrificiu, zicând: „*Domnul să te binecuvinteze și să te păziască. Domnul să lumineze cu fața sa asupra ta și să se milostivească spre tine. Domnul să-și îndrepte fața sa spre tine și să-ți dea pace*“ (Num. 6, 23—26).

3. Între actele religioase era considerat și *jurământul*, care se întrebuița ori spre a se întări vre o mărturisire ca adevărată, ori spre a se confirma vre o promisiune dată. Jurământul era considerat și se consideră ca act religios prin împrejurarea, că luând pe Dumnezeu ca martur, se mărturisise credința în El, care pedepsește pe cel ce calcă jurământul sau pe cel care jură strâmb.

Jurământul era ori benevol, ori, în unele cazuri, obligatoriu. În cazul din urmă, cel ce pune pe altul să jure, rostia și blesteme, iar acela răspundea: *amin*: (= așa să fie), sau: *tu ziseși*.

Mai târziu Evreii se jurau nu pe Dumnezeu, ci pe viața regelui, pe ceriu, pe pământ, pe locuri sfinte unde stătuse Cortul Sfânt (Ierusalim, Silo, Bet-El, etc.), pe sine, pe cel cu care vorbeau, etc. Fariseii învățau că, de oare ce în jurăminte de acestea nu se pronunță numele lui Dumnezeu, ele nu sunt jurăminte adevărate și, deci, nu se pot privi ca având putere obligatoare. Din această cauză Evreii erau reputați ca sperjuri și înșelători. De altă parte Fariseii învățând că în obiectele și uneltele din templu se cuprinde sfințenia casei lui Dumnezeu, susțineau următoarea blamabilă gradațiune în jurământ: jurământul depus pe aurul templului e mai mare decât cel depus pe însuși templul; jurământul depus pe sacrificiu e mai mare decât cel depus pe altar (Mat. 5, ³³—³⁷; 23, ¹⁶—²²).

Calitățile jurământului sincer, adevărat, nefățarnic, depus și de Mântuitorul, le arată Profetul Ieremia prin cuvintele: „Și te vei jura dupe adevăr, cu judecată și dupe dreptate“ (4, 2).

Legea mozaică prevede că, dacă cineva jură strâmb împotriva cuiva, și lucrul se adevărește, are a fi pedepsit întocmai așa cum merita abatearea de care a învinovățit pe altul prin acel jurământ, și încă mai trebuia să aducă sacrificiu pentru culpă. Numai așa putea să fie ertat.

4. *Cântarea vocală și instrumentală* era în uz la Evrei din timpuri foarte vechi, nu numai în viața socială, ci și în cultul divin. Sfânta Scriptură numește pe Iubal ca descoperitor al muzicii instrumentale.

Moise a orânduit ca, la aducerea arderilor de tot și la sacrificiile de pace sau de mântuire,

preoții să cânte din trâmbițele de argint, ce se țineau la Cortul Sfânt.

David, organizând cultul religios, a dat cântărei vocale și instrumentale o parte însemnată la cult. Dintre leviți a determinat 4000 de muzicanți, cari să cânte laude Domnului, cu vocea și cu instrumente muzicale. Acești leviți erau împărțiți în 24 de serii, având, fiecare serie, în câte o săptămână, pe rând, să-și îndeplinească funcțiunea la locul cel sfânt. Insuși David era un cântăreț celebru al lui Israil și înființase o școală pentru pregătirea celor ce aveau să compună și să execute cântările religioase. Maeștrii celebri în muzică, pe timpul lui David, erau: Asaf, Eman și Etan (Iedutun), cari, cu fiii și cu nepoșii lor, formau coruri, cântau Psalmi, acompaniindu-i cu sonori din trâmbițe, hoboie, chimvale (cimbale, țimbale), harpe și alte instrumente de muzică.

Evreii făceau și jocuri religioase, cari consistau din hore, la cari, pe lângă alte instrumente muzicale, se întrebuițau și timpine (tamburine).

Care era caracterul muzicii la Evrei și la ce grad de dezvoltare ajunsese, nu se poate ști.

David a avut meritul de a întemeia cultul spiritual pe bazele revelațiunii mozaice. Ori de câte ori a fost vorba, în decursul timpurilor, despre muzica dela templu, nu s'a privit decât ca o restaurare a dispozițiunilor și instituțiunilor lui David, precum a fost în timpul arhiereului Ioiada (în sec. al 9-lea), în timpul regelui Ezechia (727—698), Iozia (641—610), la construirea templului lui Zerubabel și în timpul lui Neemia, cu ocaziunea sfințirii zidurilor Ierusalimului (II Cron. 23, 18; 29, 35—26; 35, 15; Ezr. 3, 10; Neem. 12, 27, 36, 45).

Cap. VII. Serbătorile.

§. 51. Serviciul divin de toate zilele.

Legea obliga pe preoți ca, în numele poporului să aducă la templu, în fiecare zi, dimineața și seara, câte un miel de un an, ca ardere de tot, și încă sacrificiu de mâncare vegetală și de beutură.

Afară de aceasta, în fiecare dimineață și seară se aprindea tămâe pe altarul de tămâere. În sfeșnic, ziua ardeau trei candelă, iar noaptea toate șapte.

Pe când se aducea sacrificiul, leviții cântau Psalmi, fiind acompaniați de instrumente muzicale.

După tămâerea de dimineață se rostia binecuvântarea asupra poporului (§. 50,₂).

Astfel se urmă nu numai în zilele de lucru, ci și Sâmbăta și în toate celelalte serbători.

§. 52. Sâmbăta.

Sâmbăta, a șaptea zi a săptămânei ¹⁾, era la Evrei nu numai zi de serbătoare, ci și de repaus,

1) La Evrei se numia „Sâmbătă” atât a șaptea zi a săptămânei, cât și întreaga săptămână; așa că, ceea ce numim noi; Duminică, Luni, Marți, etc., ei numiau: întâia, a doua, a treia, etc., a sâmbetei: „Și foarte de dimineață, într-o sâmbete, au venit la mormânt, răsărind soarele” (Marcu 16, „). Aici — ca și aiurea — prin una a sâmbetei sau și: una a sâmbetelor, se înțelege întâia zi a săptămânei, adică Duminică, iar nu una din mai multe sâmbete.

Evreii socotiau durata zilei dintr-o seară până în cealaltă seară.

Ziua, dela răsăritul până la apusul soarelui, o împărțeau în opt: 1) zorile dintâi, când se roșia la răsărit; 2) zorile de-al doilea, când se lumina și la apus; 3) dimineața, dela răsăritul soarelui înainte; 4) căldura zilei, dela orele 3 (9) de dimineață înainte; 5) amiază; 6) vântul zilei, care începea să bată în fiecare zi dinainte de apusul soarelui până seara; 7) seara întâia,

atât pentru stăpâni, cât și pentru slugi, streini și animale.

Sâmbăta era serbătoare săptămânală, având de bază împărțirea timpului la Evrei și împrejurararea naturală, că șapte zile fac un sfert din lună, deci o împărțire a timpului.

În acelaș timp Sâmbăta era aducere aminte de faptul istoric al creării lumii în șase zile, și de repausul Domnului în ziua a șaptea.

Omul avea a lucra șase zile pentru cele de trebuință vieței, iar în a șaptea zi trebuia să se dedea la ocupațiuni contemplative. Evreul, liber de grijile lumesti, se ducea la locul sfânt, auzia cuvântul lui Dumnezeu, reflecta asupra lui și împreună cu sacrificiul de obște își înălța sufletul la Dumnezeu, cu chipul acesta progresând întru sfințire.

Sâmbăta, sacrificiul zilnic se duplica și se schimbau pânila punerei înainte, în Sfânta.

Profanarea Sâmbetei prin lucru era pedepsită cu moarte. Ocupațiunile de cari aveau a se feri Evreii, Sâmbăta, legea mozaică nu le precizează. Oprește numai a se face focul pentru pregătirea alimentelor, oprește semănatul, seceratul, adusul lemnelor. Călătoria era de asemenea oprită. În ziua Sâmbetei Evreul nu putea face drum mai lung de 2000 de coți (900 metri), ceea ce

care începea dela ciazul al 9-lea (sau al 3-lea, ori al 15-lea după numărarea noastră); și 8) seara a doua, care începea dela apusul soarelui.

Ziua cea luminoasă se împărția în 12 ore, începându-se numărarea orelor dela răsăritul soarelui, cum se obicinuește și acum în orient.

Noaptea se împărția în trei *streji* sau *veghe*, *măneări*: întâia ținea de când amurgia sau imbezna până spre mijlocul sau cumpăna nopței, și se numia începutul strejilor; a doua, până la cântatul cocoșilor, sau streaja de mijloc; a treia, până în zori, sau streaja dimineții.

se numea *calea sâmbetei*. Mai târziu s'a oprit purtarea sarcinilor și negoțul.

Mâncarea pentru Sâmbătă se prepara de Vineri, numită fiind, pe timpul Mântuitorului, această zi, *paraschevi*, adică *pregătire*.

Ș. 53. Luna nouă și luna sabatică.

1. Ziua dintâi a fiecărei luni se serba de E-vrei în chip deosebit. Pe lângă sacrificiul zilnic se jertfiau doi junci, un berbece și șapte miei de câte un an, ca ardere de tot, împreună cu sacrificiul vegetal și de beutură, și un ed ca sacrificiu pentru păcat, în sunetul trâmbițelor de argint.

Dintru început nu se țineau ca serbători zilele dintâi ale lunilor. Ele s'au introdus ca serbători dela Samuil înainte și se prăznuiau prin amintirile sacrificii și prin abținere dela lucru.

2. Misteriosul număr 7 figurează, într'un fel sau altul, în toate timpurile sfinte și în toate serbătorile mozaice.

După cum se serba ziua a șaptea a săptămânei, se serba și *ziua întâia a luni a șaptea* (Octobre al nostru), în fiecare an. Lucrul era interzis. Pe lângă sacrificiul zilnic și cel de lună nouă se jertfia un junc, un berbece, șapte miei, ca ardere de tot, împreună cu sacrificiul vegetal și de beutură, și un ed ca sacrificiu pentru păcat.

Trâmbițele se sunau mai cu putere și timp mai îndelungat decât în celelalte zile întâi ale lunilor. Din această cauză întâia zi a luni a șaptea se numia *ziua resunării*.

§. 54. Anul sabatic și anul de jubileu.

1. Precum se serba Sâmbăta, în săptămâna de zile, se serba și *anul sabatic* după șase ani ordinari.

În fiecare al șaptelea an se odihniau nu numai oamenii și animalele, ci și pământul.

Anul acesta începea cu luna a șaptea, adică după ce se adunau toate produsele anului al șaselea. Acea ce creștea dela sine prin țearini, grădini, vii, maslini, nu era al proprietarilor, ci al tuturor, până și al animalelor domestice și sălbatică. Plata datoriilor din partea celor săraci se amâna pentru anul viitor. Cei bogați erau ținuți să împrumute pe cei săraci.

La serbătoarea Corturilor, din anul sabatic, tot poporul se aduna la locul sfânt și asculta citirea legii.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. După 7 ani sabatici, adică al 50-lea an, era anul de jubileu. Calcularea anului de jubileu se făcea dela data intrării Israiliților în Cănaan. Începerea anului de jubileu se anunța în ziua a 10-a a luni a 7-a (Octobre al nostru), la serbătoarea împăcării (§. 58), prin sunetul trâmbițelor în toată țara. De aci mai provine și numirea de *anul resunetului*.

Se mai numește și *anul eliberării*, căci acei dintre Evrei, cari, din împrejurări, devenise sclavi și nu trecuse cei șase ani de sclavie, sau nu putuse să se rescumpere, în anul al 50-lea deveniau liberi. De acest privilegiu nu se puteau bucura sclavii streini.

Averea imobilă, vândută, revenia, fără rescumpărare, vechiului proprietar, sau, în lipsă-i, moștenitorilor lui. Casele vândute, din orașe, afară de ale leviților, și cari nu s'ar fi rescumpărat

după un an dela vindere, nu se restituiau, precum nici pământul dăruit templului, în urma vreunei promisiuni sau vot, dacă dăruitorul nu-l rescumpărare și preoții apucase a-l vinde.

Și în acest an, ca și în cel sabatic, se odihneau oamenii, animalele și pământul. Aceea ce producea pământul dela sine, era partea săracilor și dobitoacelor.

§. 55. Serbătoarea Paștilor și a Azimelor.

Serbătoarea *Paștilor* s'a instituit întru amintirea eliberării de jugul și sclavia egipteană și de seducțiunile idololatriei. Ea aducea aminte Evreilor de *trecerea* (pesah, pasha), îngerului exterminator pe dinaintea locuințelor Evreilor, de eșirea din Egipt și de minunile, cum și de asistența lui Dumnezeu la această împrejurare.

Pentru noaptea în care îngerul exterminator avea a omorî pe primii născuți dela om și dela animale, în Egipt, Moise a poruncit ca fiecare familist evreu să junghie un miel ori un ed de un an, și cu sângele lui să ungă pragul și ușorii ușei dela intrarea casei, ca, îngerul morții să vadă și să cruțe pe întâii născuți ai Evreilor.

Paștile se serbau în ziua a 14-a a primei luni (Nisan, Martie-Aprilie) a anului bisericesc.

În pustie Paștile se serbau așa: La 10 Nisan fiecare cap de familie alegea un miel sau un ed de un an, fără defecte. În 14 Nisan, între cele două seri¹⁾ ale acelei zile, îl junghia. Cu sângele animalului se ungea grinda de deasupra și ușorii dela intrarea în locuința în care avea a se mânca mielul sau edul.

¹⁾ Vezi nota dela §. 52.

Animalul se frigea și se mânca în noaptea ce urmă, cu azimă și erburii amare. Cei ce aveau să mănânce stăteau în picioare, încinși, încălțați și cu toege în mână, ca și cum ar fi fost gata de a pleca la drum. La această masă nu puteau participa decât cei circumciși și curați.

Acei cari din întâmplare s'ar fi aflat necurați, serbau Paștile în ziua a 14-a a lunii ce urmă: Ziv sau Iyar (Mai al nostru).

Din animal nu se frângea nici un os.

După ocuparea Canaanului se jertfiau de Paști numai miei. Atât junghierea cât și mîncarea mielului se făcea la locul sfânt. Sângele mielului se vărsa la altar, pe care se ardeau părțile menite pentru aceasta (§. 43).

Serbătoarea Paștilor era unită cu serbătoarea *Azimelor*. Această din urmă începea o dată cu mîncarea mielului pashal, și ținea 7 zile. Lucrul era interzis numai în prima și ultima zi, afară de cazul că în vre una din zilele dela mijloc ar fi fost Sâmbătă. În toate cele 7 zile se mânca numai azimă, adică pâine nedospită. În fiecare zi, după slujba și sacrificiul de dimineață, se aducea (1 ed ca) sacrificiu pentru păcat, (2 junci, 1 berbec și 7 miei de câte un an, ca) ardere de tot, adăugindu-se și sacrificiul vegetal și de beură. La 16 Nisan se aducea ca pîrgă un snop de grâu, ca dar legănat lui Iehovă, și, peste celelalte sacrificii, un miel de un an ca ardere de tot, la care se adăugia sacrificiu vegetal și de beură. După aceasta se începea secerișul.

La Paști, la Rusali și la serbătoarea Corturilor sau Colibilor, toți Evreii trebuiau să vină la Ierusalim.

Mielul pashal amintea sacrificiul sângeros al primilor născuți în Egipt și se jertfia spre laudă și mulțumită către Dumnezeu, pentru ertarea păcatelor și scăparea din robia egipteană.

Mielul pashal era preînchipuirea lui Hristos, care, chiar în timpul când se junghiau mieii de Paști, a murit, ridicând păcatele lumii, și os din oasele Lui nu s'a sdrobit.

Pânea azimă era simbolul grabei cu care Evreii au eșit din Egipt, ne fiind vreme ca aluatul să se dospiască; era simbolul răutății și vicleniei de cari Evreii aveau a se feri.

Erburile amare aduceau aminte de asupririle din Egipt și de necazurile acestei vieți, cari se pot birui cu ajutorul Celui-de-sus.

Ospățul de Paști era tipul ospățului euharistic, instituit de către Domnul Iisus Hristos, nu în vremea când se serbau Paștile iudaice, *nu la 14 Nisan*, ci mai înainte: la 13 Nisan, *joi seara*, căci în acel an (anul 30), Paștile au căzut într'o Vineri, dacă se are în vedere modul nostru de a socoti durata zilei, care la Evrei, ca și în serviciul nostru bisericesc, se socotia dintr'o seară până în cealaltă seară. Așa că, Vineri seara la noi, era începutul Sâmbetei la Evrei, în care ei au serbat Paștile în anul morței lui Hristos.

Iisus a fost dus înaintea lui Pilat *într'o dimineață*, și Evreii n'au intrat în divan, ca să nu se spurce, ci să mănânce Paștile (Ioan 18, 28). *Acea dimineată era într'o vineri, în ziua de pregătire* (§. 52) pentru Paști, în ajunul Paștilor (Ioan 19, 14 și 31), când Iisus a fost judecat, batjocurit, chinuit, răstignit, hulit, împuns cu sufla în coastă, pogorît de pe cruce și îngropat.

Paștile pe cari le-a serbat Hristos cu Ucenicii

Săi n'au fost Paștile legale, ci Paști speciale. Ca dovadă sunt aceste cuvinte ale Domnului: „Cu dor am dorit a mânca cu voi *această* pashă înainte de patima mea“ (Luca, 22, ¹⁵).

Deci Hristos a serbat Paștile *joi seara*. Nu le putea serba cu Iudeii, căci atunci El era în mormânt. Le-a serbat nu în ziua cea determinată prin lege, 14 Nisan, ci la 13 Nisan, și, deci, n'a avut azime la masă, ci pâne dospită, de care s'a slujit la așezarea tainei euharistiei, iar nu de azimă.

De atunci până și azi adevărata Biserică a lui Hristos — cea Ortodoxă de Răsărit — întrebuițează la euharistie pâne dospită, iar nu pâne nedospită sau azimă.

§. 56. Serbătoarea Cincizecimei sau a Rusaliilor.

În amintirea dărei legii pe muntele Sinai și ca mulțămită pentru adunarea secerișului în timpul celor 7 săptămâni, ce urmau zilei de 16 Nisan, în care se aducea lui Dumnezeu un snop de grâu ca dar legănat, Evreii erau obligați a ține serbătoarea Cincizecimei, care se prăznuia după o săptămână de săptămâni, sau șapte săptămâni, adică la patru zeci și nouă de zile după 16 Nisan.

Acea a 50-a zi se serba astfel: Lucrul înceta; poporul venia la locul sfânt, unde se aduceau sacrificii, în vederea acestei serbători, anume: după sacrificiul de toată ziua se aducea (un ed ca) sacrificiu pentru păcat, (doi junci, un berbec și șapte miei, ca) ardere de tot, adăugându-se sacrificiu vegetal și de beutură.

Ca pârgă se aducea lui Iehovà două pâni dos-

pite, de grâu nou, la cari se adăugia (un ed ca) sacrificiu pentru păcat, (un junc, un berbec și șapte miei ca) ardere de tot, plus sacrificiu vegetal și de beutură, și doi miei ca sacrificiu de pace sau de mântuire. Pânile cele două și acești doi miei se aduceau lui Dumnezeu ca dar legănat, care rămânea preoților.

Din restul sacrificiilor private se făceau ospețe la locul sfânt.

§. 57. Serbătoarea Corturilor (Colibilor).

Serbătoarea aceasta se ținea toamna, la 15 Octombrie al nostru, durând festivitățile 7 zile.

Prima zi era ținută ca și Sâmbăta. În celelalte zile se aduceau numai sacrificii. Tot poporul era dator să vină la locul sfânt, și în tot timpul serbătorei avea a locul în colibi făcute din creci de copaci. În prima zi Evreii purtau în mâni, în semn de bucurie, ramuri de finic, salcie, etc.

Ca la nici o altă serbătoare, la aceasta se jertfiau multe animale. (În fiecare zi se aduceau câte un ed ca sacrificiu pentru păcat, câte 2 berbeci și 14 miei, ca ardere de tot, plus sacrificiul de mâncare vegetală și sacrificiul de beutură. Tot ca ardere de tot se aduceau în prima zi 13 junci; în zilele următoare se aducea câte unul mai puțin, așa că în ziua 7-a se jertfiau 7 junci).

Și în ziua a opta, ca încheiere a serbătorei, se aducea (un ed ca) sacrificiu pentru păcat, (un junc, un berbec și șapte miei ca) ardere de tot și încă sacrificiu vegetal și de beutură. În această zi lucrul era oprit.

Această serbătoare aducea aminte Evreilor de șederea de altă dată în corturi, în pustia Arabiei, și era și o zi în care se aduceau mulțămiri

lui Dumnezeu pentru produsele adunate de pe câmp, din grădini și din vii.

După exiliul babilonic s'a introdus la această serbătoare un joc religios, executat de bărbați, având în mâni lumânări aprinse.

În fiecare zi se făcea și libațiune de apă amestecată cu vin, care se vărsa la altarul sacrificiilor. Această libațiune amintea apa din stâncă, scoasă de Moise în pustie.

§. 58. Serbătoarea Impăcării.

Serbătoarea Impăcării încă face parte din serbătorile mozaice. Ea era o zi de pocăință și de jeale publică a Evreilor. Se ținea cu cinci zile mai înainte de serbătoarea Corturilor, adecă la 10 Octobrie al nostru, în fiecare an. Lucrul era interzis. Nu se mânca nimic în acea zi, din seara zilei a 9-a până în seara zilei a 10-a a luni.

Actul împăcării cu Dumnezeu îl săvârșia însuși arhiereul, după sacrificiul de dimineață. După ce se scălda, se îmbrăca în veșmintele simple preoțești și aducea pentru sine și pentru tot cinul preoțesc, un junc ca sacrificiu pentru păcat și un berbec ca ardere de tot; iar pentru popor aducea doi țapi, ca sacrificiu pentru păcat, și un berbec, ca ardere de tot. Numai unul din cei doi țapi avea a se jertfi pentru popor, ca sacrificiu pentru păcat, și anume acela pe care sorții îl dezignau lui Iehovă. Celălalt țap era pentru Azazel, adecă pentru Satana, căpetenia spiritelor rele, cari propagă răul în lume și locuesc prin pustii și locuri mlăștinoase.

După aruncarea sorților, arhiereul sacrifica pentru sine și pentru toată preoțimea, juncul,

ca sacrificiu pentru păcat. Se ducea în Sfânta Sfintelor și acolo aducea dar de tămâe lui Iehovă, făcând fum mult, ca să nu vadă fața lui Dumnezeu și să moară. Stropia apoi cu sânge în Sfânta Sfintelor. Eșia în curtea preoților și junghia țapul, sortit lui Iehovă; cu sângele lui făcea ca și cu al juncului. Prin acestea se expiau păcatele tuturor.

Urmă curățirea locului sfânt astfel: mai întâi cu sânge de junc și apoi cu sânge de țap ungea altarul tămâerei și stropia înaintea lui, spre pământ, de șapte ori. Impreună sângele ambelor animale, stropia cu el altarul sacrificiilor, iar ceea ce mai rămânea, îl turna în partea de jos a aceluia altar.

Cel din urmă act al împăcării poporului cu Dumnezeu era acesta: țapul sortit lui Azazel se aducea; arhiereul îi impunea mâinile și mărturisia toate păcatele și fără-de-legile poporului. Țapul fiind astfel încărcat cu toate păcatele, era dat vre unui bărbat să-l ducă în vre un loc pustiu și să-l lase acolo, lui Satan, făcătorul de rele.

Arhiereul se scâldea din nou și se îmbrăca în veșmintele arhierești și jertfia cei doi berbeci: unul pentru sine, altul pentru popor, ca ardere de tot.

Carnea juncului și țapului, afară de părțile menite a se arde pe altar (§. 43), se ardea în afară de cetate.

Serbătoarea aceasta a fost preînchipuirea împăcării generale plinită de Hristos, prin sacrificarea Sa pe cruce.

Sfântul Apostol Pavel zice: „Mai toate, cu sânge se curățesc, dupe lege, și fără vărsare de sânge nu se face ertare. Trebuia, dar, ca chipu-

rile celor din ceriuri, cu acestea să se curățiască, iar singure cele cerești, cu jerfe mai bune decât acestea. Că nu în sfinte făcute de mâni a intrat Hristos, care erau chipuri celor adevărate, ci în singur ceriul, ca să se arate acum feței lui Dumnezeu pentru noi; nici ca, de multe ori să se aducă pre sineși, precum arhiereul intră în cele sfinte, în tot anul, cu sânge strein — de vreme ce i s'ar fi căzut lui de multe ori să pătimiască dela întemeierea lumii — ci acum o dată, la sfârșitul veacurilor, spre surparea păcatului, prin jertfa sa, s'a arătat. Și precum este rânduit oamenilor o dată să moară, iar după aceea judecata, așa și Hristos, o dată fiind jertfit ca să ridice păcatele multora, a doua oară fără de păcat se va arăta celor ce-l așteaptă pre el, spre mântuire" (Evrei 9, 22—28).

§. 59. Serbătorile de după exil.

După întoarcerea Evreilor din captivitatea babilonică s'au adaus și alte serbători la cele mozaice. Acele serbători s'au instituit spre aducerea aminte de binefacerile plinite de Dumnezeu, în favoarea alesului Său popor.

Dintre aceste serbători, mai de mare importanță erau două: *purim* și *înoirea templului*.

1. Serbătoarea *purim* (a sorșilor) s'a introdus de Mardoheu (Mordehai) și Estir, în 14 și 15 Martie al nostru. Ea se mai numește și *ziua lui Mardoheu*. S'a instituit întru amintirea scăpării Evreilor de pericolul de a fi uciși, în urma uneltirilor lui Aman, un favorit al regelui pers Ahașveroș.

La serbătoarea aceasta se făceau ospete și

beții, și se citia cartea Estir. Când se pronunța numele lui Mardoheu ori Estir, toți strigau: „binecuvântat să fie!“. Când se pronunța numele lui Aman, ziceau: „blestemat să fie!“ După ce se amețiau, schimbau numele: blestemat să fie Mardoheu, binecuvântat să fie Aman.

2. Serbătoarea *inoirei templului*, sau serbătoarea *sfințirei templului* s'a introdus de Iuda Maccabeul și se serba la 25 Decembre al nostru, întru amintirea purificării templului de profanarea săvârșită de regele sirian Antioh IV Epifane.

Serbătoarea ținea opt zile, în cari se aduceau arderi de tot și sacrificii de laudă și de mulțumită.

Pe tot timpul serbătorei Evreii își lumineau casele cu multe lumânări, din care cauză serbătoarea aceasta se mai numește și: *luminile*.

— SFĂRȘIT —

TABLA DE MATERII

Pagina

§.	1. Definițiunea Arheologiei biblice	5
§.	2. Importanța Arheologiei biblice	6

PARTEA I

ANTICITĂȚI CASNICE

Cap. I. Locuințele

§.	3. Primele locuințe. Colibi, bordeie și corturi	7
§.	4. Casele	9

Cap. II Nutrimentul

§.	5. Cultivarea pământului	15
§.	6. Horticultura și apicultura	17
§.	7. Animalele, vânatul și pescuitul	19
§.	8. Facerea pâinei și gătitul bucatelor	21
§.	9. Masa, beutura, ospetele și primirea streinilor	23

Cap. III Imbrăcămintea

§.	10. Imbrăcămintea bărbătească și femeiască	25
§.	11. Îngrijirea și împodobirea corpului	28

Cap. IV. Căsătoria

§.	12. Logodna și nunta	30
§.	13. Căsătoria legală, quasi-concubinagiul și căsătoria de levirat	31
§.	14. Drepturile și datoriile conjugale	33
§.	15. Creșterea copiilor, educarea și instruirea lor. Puterea părintească	34
§.	16. Dreptul de întâi născut și dreptul de moștenire	39
§.	17. Divorțul	40

Cap. V. Despre boale

- §. 18. Boalele fizice, psihice și demonice 41

Cap. VI. Inmormântarea

- §. 19. Moartea, înmormântarea și jelirea 42

PARTEA II**ANTICITĂȚILE POLITICE ALE EVREILOR****Cap. I. Diferite forme de guvernare**

- §. 20. Guvernământul înainte de Moise 45
- §. 21. Organizarea dată de Moise, văzătorul de Dumnezeu. Teocrația 47
- §. 22. Teocrația în epoca Judecătorilor și Regilor 48
- §. 23. Guvernământul în timpul exiliului și după exiliu. 52

Cap. II. Judecătorii și procedura judecătorească

- §. 24. Judecătorii și judecătoriile 56
- §. 25. Procedura judecătorească 57
- §. 26. Sinedriul 58

Cap. III. Dreptul penal

- §. 27. Crimele de majestate și alte abateri grave, certate prin pedepsirea cu moarte. Pedepsele dupe legea mozaică 62
- §. 23. Pedepsire pentru mărturie mincinoasă, în-celuire (înșelăciune), pagubă neintenționată și pentru hoție 64
- §. 29. Legea talionului și pedeapsa pentru omor 66
- §. 30. Felurite pedepse cu moarte adoptate de Evrei dela alte popoare 69

PARTEA III**ANTICITĂȚILE BISERICESTI ALE EVREILOR****Cap. I. Sectele**

- §. 31. Sectele religioase și politice 71
- §. 32. Eliniștii, Prozelii și Samarinenii 77

Cap. II. Locurile sfinte

§. 33.	Cortul Sfânt	81
§. 34.	Templul lui Solomon	85
§. 35.	Templul lui Zerubabel	88
§. 36.	Templul restaurat de Irod	89
§. 37.	Sinagogele	93

Cap. III. Personalul cultului

§. 38.	Leviții	94
§. 39.	Preoții	96
§. 40.	Arhiereul	97

Cap. IV. Sacrificiile

§. 41.	Felul sacrificiilor și ritualul lor	99
§. 42.	Arderea de tot	101
§. 43.	Sacrificiile de împăcare sau de reconciliere	102
§. 44.	Sacrificiile de pace sau de mântuire	105
§. 45.	Sacrificiul de mâncare vegetală și sacrificiul de beaură	106
§. 46.	Sacrificiile extraordinare	107

Cap. V. Curățirile religioase

§. 47.	Curățirile levitice, curățirea în urma atingerii de cadavre, curățirea leproșilor și locuințelor, etc.	109
--------	---	-----

Cap. VI. Acte sacramentale, de sacrificiu și liturgice.

§. 48.	Actele sacramentale	112
§. 49.	Actele de sacrificiu	113
§. 50.	Actele liturgice	116

Cap. VII. Serbătorile

§. 51.	Serviciul divin de toate zilele	120
§. 52.	Sâmbăta	120
§. 53.	Luna nouă și luna sabatică	122
§. 54.	Anul sabatic și anul de jubileu	123
§. 55.	Serbătoarea Paștilor și a Azimelor	124
§. 56.	Serbătoarea Cincizecimei sau a Rusaliilor	127
§. 57.	Serbătoarea Corturilor (Colibilor)	128
§. 58.	Serbătoarea împăcării	129
§. 59.	Serbătorile de după exil	131